

Els drets lingüístics en els estats plurilingües

Miquel Pueyo i París
Albert Turull i Rubinat

P08/07070/00877

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. La distribució mundial de la diversitat i la desigualtat lingüístiques	9
2. Els drets lingüístics com a drets fonamentals de les persones i de les comunitats	11
2.1. Aspectes generals dels drets lingüístics.....	11
2.2. Aspectes particulars dels drets lingüístics.....	12
3. Criteris determinants en la política lingüística dels estats i de les administracions	15
3.1. Criteris derivats de principis.....	15
3.2. Criteris relacionats amb objectius	17
3.3. Alguns criteris observats en determinades línies d'actuació	19
3.4. Criteris específics en l'àmbit de l'ensenyament	21
4. Fonts d'informació sobre política i planificació lingüístiques	25
4.1. Fonts d'informació a Internet	26
5. Estudi comparatiu d'alguns paradigmes en la regulació de la diversitat lingüística	28
5.1. Grècia o l'assimilisme escandalós.....	28
5.2. El País de Gal·les o el reconeixement d'un estatut jurídic diferenciat	31
5.2.1. Estatus del gal·lès.....	34
5.2.2. Ús del gal·lès en els tribunals i l'Administració	34
5.2.3. El gal·lès en l'educació	34
5.2.4. El gal·lès i els mitjans de comunicació	35
5.2.5. La cultura gal·lesa.....	36
5.2.6. El gal·lès en l'àmbit socioeconòmic	36
5.2.7. Usos familiars i socials del gal·lès.....	36
5.2.8. Pressió social i agents de planificació lingüística.....	36
5.3. Finlàndia i la minoria sueca o el reconeixement dels drets personals territorialitzats.....	37
5.3.1. La situació sociolingüística de Finlàndia	38
5.3.2. Com s'estructura la territorialització dels drets lingüístics dels ciutadans?	39

5.3.3. L'estatut específic de les illes Åland	40
5.3.4. Altres minories lingüístiques a Finlàndia	41
5.4. Luxemburg o l'aparent desregulació	42
5.4.1. El <i>lëtzebuergesch</i>	43
5.4.2. Usos lingüístics del luxemburguès	44
5.5. Itàlia o la diversitat de tractaments	46
5.5.1. Les comunitats lingüístiques al·loglotes de l'Estat italià	47
5.5.2. La divergència en el tractament de la diversitat lingüística	50
6. El règim lingüístic de les institucions internacionals	
i europees	53
6.1. Les Nacions Unides.....	53
6.2. El Consell d'Europa	54
6.3. La Unió Europea	54
7. La regulació internacional dels drets lingüístics:	
convenis, cartes, declaracions, pactes	58
7.1. La singularitat dels drets lingüístics	58
7.2. Declaracions de les Nacions Unides	60
7.3. Documents, declaracions i convencions europees.....	62
7.3.1. Organització sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa	62
7.3.2. Consell d'Europa	64
7.3.3. Unió Europea	65
7.4. Altres declaracions internacionals.....	67
7.5. Declaracions i convencions no governamentals.....	68
Resum	70
Activitats	73
Exercicis d'autoavaluació	73
Solucionari	74
Glossari	74
Bibliografia	75

Introducció

Si partim de l'exposició, al llarg del mòdul "Política i planificació lingüístiques. Introducció general", de les bases principals sobre política i planificació lingüístiques, en aquest segon mòdul de l'assignatura (que junt amb el tercer en forma el cos central) posarem l'atenció sobre la qüestió dels drets lingüístics, anant del general al particular: de primer, se'n farà una exposició de caràcter genèric o teòric (tipologia, principis i criteris, etc.), però tot seguit passarem a una sèrie de casos concrets amb valor paradigmàtic, per acabar fent una ullada a l'àmbit de les institucions internacionals.

Els apartats "La distribució mundial de la diversitat i la desigualtat lingüístiques", "Els drets lingüístics com a drets fonamentals de les persones i de les comunitats" i "Criteris determinants en la política lingüística dels estats i de les administracions", doncs, són expressament i marcadament de caràcter teòric, atès que estan concebuts com a marc general explicatiu de la resta del mòdul, i se centren, respectivament, en una presentació general de la diversitat i en especial dels drets lingüístics, i en la qüestió dels diferents criteris que poden guiar la política lingüística dels poders públics.

Val a dir d'altra banda que, tal com s'observarà, a l'hora de fer una presentació general dels drets lingüístics hem optat per seguir un fil conductor principal: la *Declaració universal de drets lingüístics* del 1996, ja que, d'una banda, es tracta d'un text ben detallat quant al contingut i conceptualment clar –amb valor didàctic, doncs– i, de l'altra, el seu caràcter universal en permet una anàlisi que se sostregui de les vicissituds i particularitats de cada cas històric i, fins i tot, de les opinions i els partits presos de què cadascú pugui legítimament partir. No se'ns escapa, malgrat els esforços d'objectivitat que hi hem esmerçat, que aquest és un camp extremament delicat, on l'apassionament i fins la parcialitat s'amaguen darrere de cada revolt; i no cal dir que, en un àmbit acadèmic, és aconsellable defugir uns paranys com aquests.

Tanmateix, resulta evident que la part central d'aquest mòdul és (just amb aquest títol) l'"Estudi comparatiu d'alguns paradigmes de regulació de la diversitat lingüística". En aquest apartat se centra l'atenció en cinc casos concrets –tots aquests dins el marc de la Unió Europea– que, d'una banda, tenen interès per si mateixos, però, de l'altra, serveixen com a model o paradigma de sistemes molt diversos d'intervenció en el multilingüisme intern dels estats contemporanis: si Grècia, en un extrem, representa un model unilingüista amb una voluntat evident d'assimilar o aniquilar les minories lingüístiques que han restat dins les seves fronteres i, en l'altre extrem, Finlàndia exemplifica el màxim respecte cap a la diversitat lingüística, en l'endemig els casos del País de Gal·les (pertanyent al Regne Unit), de Luxemburg –una veritable singularitat al cor d'Europa–

i, finalment, d'Itàlia acaben de demostrar fins a quin punt en el nostre continent la qüestió del multilingüisme està avui a l'ordre del dia no solament dels diferents estats sinó també de les institucions supraestats i infraestats i de múltiples organitzacions no governamentals, representatives unes i altres de les comunitats i els grups lingüístics afectats per un fenomen tan complex. És així que clouen el mòdul sengles apartats dedicats al règim lingüístic de les institucions internacionals –i en especial de les europees– i a la regulació internacional dels drets lingüístics, tot sovint en forma de pactes, declaracions, convenis, etc.

Finalment, hem d'afegir alguns advertiments de caire metodològic:

1. Força sovint, resulta impossible garantir l'exactitud del nombre de parlants de les varietats lingüístiques esmentades, ja sigui perquè es rebutja la realització de censos lingüístics –com en el cas de Grècia–, perquè només s'han efectuat en una part del territori de la comunitat lingüística –sobretot, a Itàlia– o perquè els recomptes han estat fets d'una manera aproximativa. Quan ens hem trobat amb discrepàncies ostensibles, hem procurat decantar-nos per la font més solvent i/o advertir de l'existència d'aquestes divergències.

2. Hem procurat conservar els topònims en la llengua original de la comunitat lingüística, acompanyant-los, si cal, del corresponent en la llengua dominant (per exemple, Abertawe/Swansea), per tal de garantir-ne, en alguns casos, la identificació. Aquesta pràctica constitueix, per si mateixa, un reconeixement –ni que sigui a contracor– dels efectes de la interposició lingüística, com una de les característiques de la situació minoritària.

3. En el cas de Finlàndia, hem atorgat una atenció especial a la situació de la minoria suecòfona –la més representativa i exemplar–, sense desentendre'ns, però, de les minories restants. Pel que fa al Regne Unit, allò que ens interessava era la descripció de la situació del gal·lès (la llengua cèltica que està en una posició més esperançadora) i únicament hem esmentat la presència dels altres grups lingüístics. Quant a Itàlia, el que volíem descriure era la situació desconcertant del tractament desigualitari de situacions equivalents, per la qual cosa ens hem concentrat més en l'anàlisi del marc estatal, que no pas en el d'alguna de les comunitats lingüístiques minoritzades que estan en el seu si.

4. En cap cas no hem pretès fer una descripció exhaustiva de la situació d'una comunitat lingüística concreta, sinó que ens hem limitat a destacar-ne aquells aspectes que converteixen les seves singularitats en paradigmàtiques. En diverses ocasions, hem proposat suggeriments bibliogràfics i de recerca a Internet, per a qui vulgui ampliar aquestes informacions.

5. Pel que fa als textos legals i a la llengua en què són citats, hem tendit a cercar-los en català i/o a traduir-los en aquesta llengua (amb algunes excepcions, però, depenent de la font), la qual cosa significa, en alguns casos, que jurídicament parlant, no poden ser considerats la versió oficial del document citat.

Objectius

L'estudiant, un cop hagi treballat els materials d'aquest mòdul didàctic, ha d'haver assolit els objectius següents:

- 1.** Comprendre els drets lingüístics en els seus diferents aspectes (col·lectius, individuals, etc.), i com a part integrant dels drets fonamentals i en relació amb la diversitat lingüística mundial.
- 2.** Sistematitzar els criteris que, derivats de principis establerts i reconeguts o bé aplicats directament a partir d'uns determinats objectius polítics, posen en joc les administracions i principalment els estats contemporanis en matèria de política lingüística.
- 3.** Conèixer les fonts principals d'informació sobre política i planificació lingüístiques, no sols en la bibliografia a l'abast, sinó també en els nous mitjans de comunicació, i singularment a Internet.
- 4.** Tenir presents els aspectes més rellevants de la situació de cinc casos concrets, europeus, en referència a la regulació del multilingüisme que hi duen a terme els estats, pel seu elevat valor paradigmàtic.
- 5.** Comprendre, per tant, que fins i tot en el marc d'una mateixa organització supraestatal com és la Unió Europea els actuals estats conceben la qüestió del plurilingüisme intern com un problema que cal eradicar, com una dificultat amb què conviure o bé com una riquesa connatural que, per principi, s'ha de respectar i fins fomentar.
- 6.** Poder fer el pas del general al concret, i a l'inrevés, a partir de l'anàlisi de casos particulars combinada amb l'exposició de qüestions generals de caràcter teòric o multilateral.
- 7.** Aprendre a valorar –i a relativitzar– la singularitat o, per contra, la similitud dels múltiples casos de contacte de llengües que es donen en el context actual, i també el seu caràcter historicopolític.
- 8.** Entendre la diversitat lingüística per part de les institucions internacionals, i en especial de les europees, com a superació del marc particular de cada comunitat però també dels tradicionals marcs estatals.

1. La distribució mundial de la diversitat i la desigualtat lingüístiques

Deu ser impossible determinar el nombre de llengües que hi ha al món actualment, ja que, depenent de les fonts que n'han assajat un recompte, aquest nombre oscil·la entre les 3.000 i les 7.000. Una diferència tan marcada sembla que s'explica no sols per l'extinció de llengües minoritàries-minoritzades arreu del planeta, lamentablement freqüent, sinó sobretot per la inherent dificultat de determinar què és una llengua i què una mera varietat adscribible a un sistema lingüístic més ampli.

És sabut, efectivament, que moltes famílies lingüístiques formen *continuum* dialectals en què petites transicions, gairebé imperceptibles, acaben donant com a resultat una enorme diferència entre els respectius extrems geogràfics. És el cas, per exemple, dels parlars romànics que s'estenen des de l'extrem occidental del Cantàbric (Galícia) fins als Alps orientals –on la Romània entra en contacte alhora amb els mons eslau i germànic (entre Itàlia, Suïssa, Àustria i Eslovènia, per entendre'ns). El cas és que d'un a l'altre d'aquests extrems, del gallec al retoromànic, la distància lingüística és molt gran, com gran sembla ser-ho, en una mesura o altra, la que hi ha entre les diferents llengües (enteses aquí com els respectius registres estàndard) que hi ha entremig, amb els Pirineus com a eix: el gallec, l'asturià, el castellà, l'aragonès, el català, l'occità, el francès, l'italià i l'esmentat retoromànic (òbviament l'excepció, a banda d'alguna incursió meridional de la frontera germànica –com al Sud-Tirol–, és el basc, llengua mil·lenària, no indoeuropea, conservada just a la conjunció entre el Pirineu occidental i el Cantàbric). En canvi, vistos amb detall els parlars locals corresponents a les zones frontereres de cadascuna d'aquestes llengües amb les seves veïnes, veiem que s'esborra aquella distància: el català nord-occidental extrem (el ribagorçà de transició) i les varietats més orientals del que queda de l'aragonès són perfectament intel·ligibles entre si, i de fet entre la Noguera Ribagorçana i l'Éssera bé es pot dir que hi ha algunes zones no sols de transició sinó perfectament híbrides, que fins i tot els filòlegs dubten a adscriure a una o a altra de les llengües en qüestió. I transicions similars es donen, cap al Capcir, entre el català i l'occità; a l'extrem occidental d'Astúries, entre el gallec i l'asturià; a l'extrem occidental de Cantàbria i cap a Lleó, entre l'asturià i el castellà; en diferents zones dels Alps, entre el francès (francoprovençal, de fet) i l'occità i l'italià i el rètic, etc. La mateixa llengua italiana, com és prou sabut, inclou des d'un punt de vista territorial diversos dialectes regionals que poden arribar a ser inintel·ligibles entre si (per exemple, vènet i sicilià), tret justament de les varietats circumdants.

En definitiva, la constitució d'una llengua acostuma a ser el resultat d'un procés cultural d'elaboració i fixació d'unes determinades formes, amb no poca incidència de factors socials i, sens dubte, polítics; un bon exemple n'és la diferenciació del neerlandès respecte de l'alemany (i en concret el baix-alemany), potenciada per unes classes dominants a qui interessava marcar les distàncies respecte d'uns determinats països veïns, a desgrat que les parles dels pobles respectius es trobessin en forma de *continuum* a l'ample de les planures nord-europees. Coses similars es podrien dir, amb circumstàncies particulars per a cada cas, pel que fa a llengües com el portuguès, el noruec, el macedoni, l'estonià, etc. –per no sortir d'Europa.

Doncs bé, traslladada a escala mundial, i agreujada per l'eurocentrisme o cristianocentrisme de no pocs recomptadors encarregats de fer inventari de les llengües de països d'Àfrica o Oceania (o d'Amèrica mateix, on la qüestió indí-

Concretament 6.703...

... són les llengües que B.F. Grimes (1992) determinà que existien al món. Val a dir que és un dels càlculs més amplis de què es disposa.

El cas del ribagorçà...

... de transició ha estat estudiat particularment per R. Sistac (1993). *El ribagorçà a l'Alta Llitera*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

gena no acabà –malgrat els intents– amb els genocidis intensificats especialment al llarg del segle XIX, tant al nord com al sud del continent), és aquesta indefinició respecte de què una llengua és l'únic factor, segons sembla, que pot explicar una divergència de més del doble (o la meitat) del nombre de llengües del món, depenent de la font que hom consulti.

Sigui com sigui, resulta evident que la diversitat lingüística mundial és en si mateixa extraordinària i, d'altra banda, que la seva realitat no té res a veure, en principi, amb la moderna organització dels estats, amb les seves fronteres, institucions, capitals i ambaixades, i amb les seves banderes, llengües i identitats nacionals úniques. Només cal fer la reflexió que apunta Jesús Tuson al capítol tercer d'*El llenguatge*:

“Els càlculs més prudents ens parlen de tres mil llengües (...) tot i que la xifra que apareix amb més persistència ens dona al voltant de quatre mil llengües. Si tenim en compte que el total dels habitants de la terra és de cinc mil milions, això fa, en termes absoluts, una llengua per a cada 1.250.000 humans, cosa que, evidentment, no es correspon amb la realitat. De fet, hi ha llengües amb centenars de milions de parlants, com ara el xinès (...). En l'extrem oposat tenim tot de llengües (la immensa majoria) que són parlades per un conjunt comparativament petit de persones que, freqüentment, o bé han estat sotmeses a colonitzacions genocides, o bé han estat gairebé assimilades per la llengua de l'Estat. (...)

Si ara tornem a fer un càlcul i dividim el nombre de llengües –4.000– pel nombre d'estats que hi ha al món –aproximadament 180– tenim una mitjana de 22 llengües per estat. Però, un altre cop, aquesta mitjana és absoluta: en els extrems, hi tenim el cas de Portugal, amb una sola llengua, i el de l'Índia, on es calcula que n'hi ha prop de cinc-centes. De fet, casos com el primer són gairebé excepcionals (...).”

J. Tuson (1994). *El llenguatge* (pàg. 33-34). Barcelona: Empúries.

Fet i fet, una divergència tan radical entre l'organització internacional –però sobretot la interna– dels estats i la diversitat lingüística (heretada òbviament dels períodes històrics previs a la creació i consolidació d'aquests estats), vista amb perspectiva, demana un nou enfocament –global– del fet lingüístic en el marc de la diversitat planetària. Es tracta tot just del nou paradigma ecolingüístic, al qual ja ens hem referit en el mòdul “Política i planificació lingüístiques. Introducció general” d'aquesta assignatura, al qual remetem (subapartat “Marc general de la política lingüística”), amb referències fonamentals en el si de la bibliografia catalana recent com les obres de Carme Junyent o l'estudi d'Albert Bastardas intítulat precisament *Ecologia de les llengües*.

Evidentment, no és que no hi hagi alternativa. Ben clara que és, l'alternativa, i al dia d'avui –com històricament– en trobem dotzenes o centenars d'exemples arreu del món: la substitució (progressiva o, de vegades, sobtada) de llengües minoritàries i, en definitiva, la seva extinció. La desaparició, difícilment reversible, d'un “sistema que li ha fornit [a la comunitat lingüística corresponent] una visió del món i per mitjà del qual ha estructurat aquesta mateixa visió” (C. Junyent, 1992, pàg. 13-14).

Lectura recomanada

Sobre el cas africà és obligada la consulta de la referència següent:

C. Junyent (1986). *Les llengües d'Àfrica*. Barcelona: Empúries.

Lectures complementàries

Són diversos els (bons) llibres recents que es poden consultar, en català o castellà, sobre la diversitat lingüística mundial. Destaquem-ne tres de C. Junyent (1989). *Les llengües del món*; (1992). *Vida i mort de les llengües*; (1999). *La diversitat lingüística*, i dos de J.C. Moreno Cabrera (1990). *Lenguas del mundo*; (2000). *La dignidad e igualdad de las lenguas*, als quals es poden afegir els capítols sobre aquesta qüestió que J. Tuson inclou tant a *El llenguatge* (1994) com a *Una imatge no val més que mil paraules* (2001).

El cas de Portugal...

... és molt freqüentment esmentat com a exemple insòlit d'unilingüisme estatal real (junt amb Cuba o Corea), però l'any 2000 l'Estat portuguès va reconèixer una certa oficialitat local –i en tot cas, una clara diferenciació lingüística– al **mirandès**, que de fet és una varietat transfronterera de l'asturià o astur-lleonès, propi de la població portuguesa de Miranda de Douro.

2. Els drets lingüístics com a drets fonamentals de les persones i de les comunitats

Ens plantegem aquí, encara a l'inici d'un dels mòduls centrals de l'assignatura, una de les principals qüestions d'actualitat en relació amb la política lingüística, ja que, com afirma el jurista belga Bruno De Witte, en les últimes dècades “som testimonis, una mica pertot arreu, del reconeixement dels lligams que uneixen el dret lingüístic al conjunt del dret públic, i sobretot als drets fonamentals”.

Això no obstant, és un fet que molts estats, inclosos bastants dels més marcadament plurilingües des del punt de vista de la composició de llur població autòctona, no reconeixen pas aquests drets lingüístics, sota cap concepte, o molt tímidament. B. De Witte, tanmateix, insisteix que “drets fonamentals com el dret a la igualtat, la llibertat d'expressió, els drets de defensa i, també, el dret a l'educació apareixen com a posseïdors d'un contingut lingüístic implícit”. En efecte, està en bona mesura per explorar fins a les seves últimes conseqüències aquest caràcter implícit (mot clau) en connexió directa amb els anomenats *drets fonamentals*; però erraria qui s'hi il·lusionés pensant que és un camí inequívoc, taula de salvació de tantes de comunitats lingüístiques minoritzades com hi ha al món, ja que, com adverteix encara el mateix autor, “hi ha un perill en aquest esforç de connectar els drets lingüístics amb els drets fonamentals subjacents: el perill que es faci un ús ideològic dels drets fonamentals, que siguin sotmesos a preferències polítiques o personals en matèria de planificació lingüística”, car “això pot dur a la pretensió, per exemple, que el dret a l'educació comporta per a tot infant el dret a rebre l'ensenyament en la seva llengua materna, o per a tot pare el dret d'escollir la llengua d'ensenyament dels seus fills” (independentment del país on resideixin, s'entén). En fi –rebla encara B. De Witte–, “un excel·lent instrument per evitar aquest ús il·legítim dels drets fonamentals és el recurs al dret comparat”, el qual “permet de construir una imatge més realista dels continguts lingüístics dels drets fonamentals”.

Però, quins són aquests drets lingüístics? I, d'altra banda, de quins tipus n'hi ha i de quins principis parteixen?

Caldrà, doncs, entrar en l'anàlisi d'aquests drets lingüístics, cosa que farem tot seguit mitjançant dos nivells: els seus aspectes generals i els principals dels seus aspectes particulars

2.1. Aspectes generals dels drets lingüístics

Justament al final del segle xx, en concret el juny del 1996, i a Barcelona, es proclamà la *Declaració Universal de Drets Lingüístics* (des d'ara, DUDL), la qual, a imitació i en part com a desplegament de la Declaració Universal dels Drets Humans del 1948 i d'altres textos de rangs diferents (en els preliminars de la DUDL se n'arriba a esmentar una dotzena llarga, inclosos els pactes internacionals, les resolucions de l'ONU, etc.), pretén d'assentar unes bases que permetin de “corregir els desequilibris lingüístics de manera que [s']asseguri el respecte i el ple desplegament de totes les llengües” (DUDL, *Preliminars*, pàg. 5).

És significatiu que, després dels preliminars i del preàmbul, l'article 1 de la DUDL –que així mateix n'encapçala un títol preliminar “Precisions conceptuals”– hagi d'estar dedicat a definir què s'entén per *comunitat lingüística* (com ja hem vist en el seu moment: vegeu l'apar-

Les diverses citacions de Bruno De Witte...

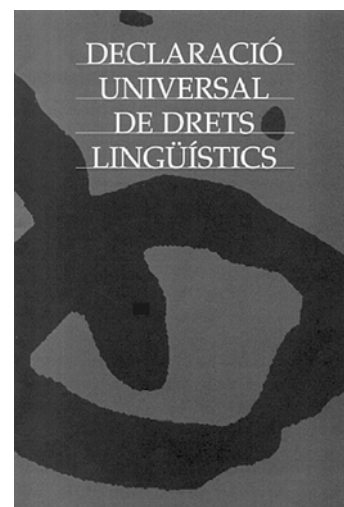
... estan extretes del pròleg d'aquest autor a l'obra següent:

A. **Milian** (1992): *Drets lingüístics i dret fonamental a l'educació* (pàg. 11-12). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Lectura complementària

L'aplicació del principi constitucional d'igualtat a l'ús de la llengua catalana és el tema (i el títol) de la comunicació presentada pel jurista J.M. Vilaseca i Marcet al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986), i publicada en el corresponent volum d'actes: *Segon Congrés (...), VI. Àrea 5: Llengua i dret*. Barcelona / Andorra: Institut d'Estudis Autònoms, 1987 (pàg. 107-124).

C. **Junyent** (1986). *Les llengües d'Àfrica*. Barcelona: Empúries.

Reproduïda en diversos llocs, l'edició que utilitzem de la DUDL és la que, amb un tiratge de 23.500 exemplars, en féu en forma de quadernet (16 pàg.) el mateix *Comitè de Seguiment* de la DUDL (Girona, setembre del 2000), amb el suport de diverses institucions públiques i privades.

<http://www.linguistic-declaration.org>

tat “El concepte de comunitat lingüística” del mòdul “Política i planificació lingüístiques. Introducció general”). Si hi aprofundim, serà fonamental també l'article 10 (quart del títol primer “Principis generals”), el qual proclama en el seu punt 1 un axioma tan obvi en el pla teòric com utòpic, ara com ara, en el pràctic: “Totes les comunitats lingüístiques són iguals en dret”. De fet, els redactors de la DUDL reconeixen el caràcter idealista d'una afirmació com aquesta, de manera que els punts 2 i 3 del mateix article 10 en són una matissació realista; si el 2 “considera inadmissibles les discriminacions contra les comunitats lingüístiques basades en criteris com ara el seu grau de sobirania política, la seva situació social, econòmica” o d'altres (incloent-hi “el nivell de codificació”), el punt 3 estableix que “en aplicació del principi d'igualtat cal disposar les mesures indispensables perquè aquesta igualtat sigui efectiva”.

Finalment, un altre aspecte bàsic dels drets lingüístics, que, com veurem, reapareixerà tot al llarg d'aquest mòdul, és el del seu caràcter **individual** o bé **col·lectiu**, cosa que sol anar lligada als també ja vistos (vegeu el mòdul “Política i planificació lingüístiques. Introducció general”) principis de personalitat i de territorialitat, respectivament, els quals són una de les claus de volta de la política lingüística. Tot i que en l'apartat “Aspectes particulars dels drets lingüístics” ho tractarem més a fons, avancem-ne ja, atesa la seva importància, que, en el seu article 1.2 (encara dins “Precisions conceptuals”),

la DUDL declara que “parteix del principi que els drets lingüístics són alhora individuals i col·lectius”, si bé “adopta com a referent de la plenitud dels drets lingüístics el cas d'una comunitat lingüística històrica en el seu espai territorial”.

Comunitat lingüística i grup lingüístic...

... no són sinònims: la mateixa DUDL (art. 1.5) defineix *grup lingüístic* com “tota col·lectivitat humana que comparteix una mateixa llengua i que està assentada en l'espai territorial d'una altra comunitat lingüística, però sense una historicitat equivalent, com succeeix en casos diversos com ara immigrants, refugiats, deportats o els membres de les diàspores”.

L'espai territorial...

... és entès “no solament com a àrea geogràfica on viu aquesta comunitat, sinó també com un espai social i funcional imprescindible per al ple desenvolupament de la llengua” (DUDL, art. 1.2)

2.2. Aspectes particulars dels drets lingüístics

No són fútils els termes de la controvèrsia intel·lectual entorn del caràcter individual o col·lectiu dels drets lingüístics, que acabem d'esmentar, com tampoc no ho és la seva aparició reiterada, gairebé cíclica.

De fet, algun dels més radicals combatents del que podríem anomenar el bàndol ultra-individualista d'aquesta controvèrsia, com ara el filòsof F. Savater, ha arribat a afirmar que “els suposats drets humans col·lectius són un intent de transigir amb les tiranies locals” (esmentat per X. Rubert de Ventós, 1999, pàg. 40). Li oposa el mateix X. Rubert de Ventós, verbalment més mesurat, que “els drets individuals han estat igualment utilitzats d'excusa per a reprimir els drets col·lectius” (X. Rubert, 1999, pàg. 41), i conclou aquest mateix autor que “no es tracta aquí de negar ni de privilegiar uns o altres drets” sinó “de reconèixer la seva interdependència absoluta, fins al punt que uns no poden existir ni consolidar-se sense els altres” (X. Rubert de Ventós, 1999, pàg. 41-42); i ho explica i tot: “els drets comunitaris no es mantenen vius sobre la base només d'usos, d'una tradició o d'una llengua comuna: cal que hi hagi també interessos individuals –i no sols valors compartits– perquè segueixin operants”, però recíprocament “també els [drets] individuals requereixen el suport d'unes creences i d'un projecte comuns” (X. Rubert de Ventós, 1999, pàg. 42).

Podríem dir, doncs, que la sortida raonable del dilema –com hem vist que fa la mateixa DUDL– consisteix a concebre els drets lingüístics com a **integrals**, o si més no integrats o complementaris entre els individuals i els col·lectius. No se situava pas lluny d'una resolució com aquesta Rafael L. Ninyoles, qui, ja l'any 1975, reconeixent el caràcter en darrera instància sempre personal (“humà”) dels drets lingüístics però alhora la clau de la seva perspectiva col·lectiva-

És altament curiós...

... –o més: significatiu– que més radical en la forma que el mateix X. Rubert de Ventós sigui, al fil d'aquesta polèmica concreta, el seu prologuista, que no és altre que Pasqual Maragall, qui escriu: “Per morir de gana n'hi ha prou amb que siguis africà, però perquè et neguin l'existència com a poble cal que siguis nacional d'una nació-sense-estat. Aleshores et poden exterminar”. **X. Rubert de Ventós** (1999). *Catalunya, de la identitat a la independència* (pàg. 11). Barcelona: Empúries.

territorial, apel·lava a la seva formació jurídica i parlava de “drets personals de l’individu” i de “drets personals col·lectius” (R.L. Ninyoles, 1989, pàg. 120).

Sigui com sigui, la DUDL del 1996 sembla prou clara quan, basant-se sens dubte en els principis de personalitat i de territorialitat, estableix un doble esquema que podem anomenar de conjunció entre uns drets col·lectius territorials i uns determinats drets individuals extraterritorials, és a dir, drets aplicables als membres dels grups lingüístics, d’acord amb la definició de grup lingüístic abans apuntada (art. 1.5).

R.L. Ninyoles,...

... per a explicar els drets personals de l’individu i els drets personals col·lectius, recorre a aquests mots del canadenc Gaston Plourd: “Els primers [els drets personals de l’individu] s’atribueixen a la persona, sense consideració del grup al qual pertany (...). Per contra, els drets personals col·lectius protegeixen l’individu en tant que és membre d’un grup cultural determinat” (vegeu, L.R. Ninyoles, 1989, pàg. 120).

Una conjunció com aquesta parteix del principi que

“(...) en els casos en què diferents comunitats i grups lingüístics concorren en un territori compartit, l’exercici dels drets formulats en aquesta Declaració s’ha de regir pel respecte entre tots i dins de les màximes garanties democràtiques.”

DUDL (art. 2.1).

si bé s’apunta posteriorment el següent:

“Els drets de les persones i els grups lingüístics anteriorment esmentats no poden representar cap obstacle a la interrelació i la integració d’aquests amb la comunitat lingüística receptora, ni cap limitació dels drets d’aquesta comunitat lingüística o dels seus membres a la plenitud de l’ús públic de la llengua pròpia en el conjunt del seu espai territorial.”

DUDL (art. 3.3).

Fem referència, en relació amb el punt anterior, a un altre dels articles bàsics de la DUDL, que ens ha de permetre de continuar desplegant els aspectes particulars més interessants en l’àmbit del dret lingüístic general: l’article 3, en què es tracta dels “drets [lingüístics] personals” que es consideren “exercibles en qualsevol situació”, incloent-hi, doncs, l’extraterritorialitat. És a l’article 3.1 que s’estableix un llistat de cinc punts (més una disposició) amb aquests “**drets personals inalienables**”, i que són aquests:

- el dret a ser reconegut com a membre d’una comunitat lingüística;
- el dret a l’ús de la llengua en privat i en públic;
- el dret a l’ús del propi nom;
- el dret a relacionar-se i d’associar-se amb altres membres de la comunitat lingüística d’origen;
- el dret a mantenir i desenvolupar la pròpia cultura.

Immediatament a continuació, l’article 3.2 de la DUDL es refereix als “**drets col·lectius dels grups lingüístics**” (recordem que *grup lingüístic* no és pas sinònim de *comunitat territorial històrica*), que, “a més dels establerts per als seus membres en l’apartat anterior”, són aquests:

- el dret a l’ensenyament de la pròpia llengua i cultura;
- el dret a disposar de serveis culturals;

En relació amb la conjunció dels drets,...

... anotem que l’article 2.2 de la mateixa DUDL parla d’un “equilibri sociolingüístic satisfactori”, definit com “l’adequada articulació entre els drets respectius d’aquestes comunitats i grups lingüístics i de les persones que en formen part”.

A propòsit de l’ús privat i públic...

... la DUDL especifica el següent: “1. En l’àmbit públic, tothom té dret a desenvolupar totes les activitats en la seva llengua, si és llengua pròpia del territori on resideix. 2. En l’àmbit personal i familiar tothom té dret a usar la seva llengua” (art. 12).

L’article 4 de la DUDL...

... està destinat a “les persones que es traslladen i s’estableixen al territori d’una comunitat lingüística diferent de la pròpia”, distingint amb claredat entre els conceptes d’**integració** (art. 4.1) i **assimilació** (art. 4.2), entès que la primera implica una “socialització addicional” conservant la cultura d’origen, mentre que la segona és una mena d’aculturació voluntària de caràcter substitutori.

- el dret a una presència equitativa de la llengua i la cultura del grup en els mitjans de comunicació;
- el dret a ser atesos en la seva llengua en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques.

Tanmateix, és clar que gran part de la DUDL, atès el que fins aquí n'hem apuntat, està dedicada als **drets lingüístics col·lectius** de les comunitats territorials històriques.

No és possible fer aquí un comentari detallat de cadascun dels drets continguts en cadascun dels articles dels títols primer i segon de la DUDL, cosa que pràcticament obligaria a reproduir-la íntegrament, de manera que, si remetem l'estudiant a la seva consulta directa, ens limitarem a fer-ne un repàs sumari, gairebé en forma d'índex.

Del títol primer ("Principis generals") destacarem, a banda dels ja esmentats fins aquí, els articles 8 i 9 (vegeu requadre lateral) i també el 13, el qual conté, respectivament en els seus apartats 1 i 2, el dret que hom té "d'accedir al coneixement de la llengua pròpia del territori" i "al poliglòtisme, i a conèixer i fer servir la llengua més adient per al seu desenvolupament personal o per a la seva mobilitat social".

Pel que fa al títol segon ("Règim lingüístic general"), en destaca el fet que és, de molt, el més extens de la DUDL, fins al punt que se'l pot considerar el cos central del document. Està dividit en sis seccions, la successió de les quals conté un total de 52 articles, de manera que confiem que amb un mer recordatori d'aquestes seccions ens es farem una idea del seu contingut:

- Secció I: Administració pública i òrgans oficials.
- Secció II: Ensenyament.
- Secció III: Onomàstica.
- Secció IV: Mitjans de comunicació i noves tecnologies.
- Secció V: Cultura.
- Secció VI: Àmbit socioeconòmic.

Lectures recomanades

En relació amb diferents aspectes dels drets lingüístics, I. Marí n'ofereix un bon resum crític en el text següent:

I. Marí (1995). *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.

Sobre la qüestió del seu caràcter individual o col·lectiu, vegeu també l'obra següent:

J. Dansereau (1995). "Drets lingüístics individuals i drets lingüístics col·lectius". *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi Internacional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Dos dels articles inicials...

... del títol primer de la DUDL estan destinats, significativament, a posar les bases, en forma de drets, d'una política i una planificació lingüística, en referència prou clara a l'estatus (art. 8) i al corpus (art. 9) de la llengua pròpia d'una comunitat lingüística.

Cada article de la DUDL,...

... a més, detalla no sols el dret de què s'ocupa (i el nivell de detall pot arribar a ser força alt) sinó també qui és el dipositari del dret: la comunitat lingüística, un grup lingüístic, "tothom" (drets individuals) o, en algun cas, "tot membre d'una comunitat lingüística", fórmula mitjançant la qual s'al·ludeix a aquells drets personals col·lectius.

3. Criteris determinants en la política lingüística dels estats i de les administracions

Hem vist, en el tema i també en el mòdul “Política i planificació lingüístiques. Introducció general”, diferents elements que, combinats amb unes determinades creences i actituds, configuren els criteris que els poders públics apliquen en relació amb la **política lingüística**: els principis polítics sobre els quals es poden basar i els drets lingüístics que en poden derivar (individuals o col·lectius), i també els tipus de planificació que poden adoptar com a corretja de transmissió de les seves decisions certament polítiques. De tot plegat –i de l’observació de les polítiques reals aplicades en diferents moments històrics en diferents parts del món– en podem extraure una certa sistematicitat, la qual és formulable en forma de criteris determinants. Per a fer-ho, hi establim quatre apartats, que dedicarem respectivament als criteris derivats efectivament de principis polítics, als relacionats amb uns determinats objectius, als que es desprenen d’unes línies d’actuació observades en la pràctica i, finalment, als relacionats d’una manera específica amb l’àmbit de l’ensenyament.

3.1. Criteris derivats de principis

Ja al llarg de l’apartat “Tipus bàsics de política lingüística” del mòdul “Política i planificació lingüístiques. Introducció general” hem observat la diferència clau entre els dos principis bàsics de la política lingüística: el de **personalitat** i el de **territorialitat**, i també alguns dels supòsits i de les conseqüències que en deriven. També en el segon tema d’aquest mòdul hem comprovat com aquests mateixos principis informen bona part dels drets lingüístics que hom planteja per tal d’assolir situacions que superin les desigualtats i els conflictes lingüístics. Si hi remetem, doncs, no caldrà ara repetir aquelles formulacions, sinó tan sols recordar que efectivament territorialitat i personalitat (o eventuals solucions mixtes) són també els **criteris** fonamentals que poden determinar la política lingüística d’un estat (si més no en referir-nos, com fem ara, als criteris derivats de principis).

No oblidem tampoc algunes de les conclusions a què arribava (ja fa un quart de segle!) el qui fou l’introductor entre nosaltres d’aquests principis, el valencià Rafael Lluís Ninyoles. D’una banda, l’aplicació del principi de **personalitat**

“reclama dues circumstàncies per a ser aconsellable: a) una gran dispersió dels grups lingüístics, i b) l’equiparació real entre els grups”,

Lectura recomanada

Recomanem també de llegir les pàgines que E. Boix i F.X. Vila dediquen a la qüestió de la territorialitat i la personalitat.

E. Boix; F.X. Vila (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana* (pàg. 328-331). Barcelona: Ariel.

Vegeu la “Lectura 7” del volum de documents de lectura, en què es reproduïx un interessant fragment del manual d’E. Boix i F.X. Vila (“Territorialitat o personalitat?”, E. Boix; F.X. Vila, 1998, pàg. 330-331).

Les diferents citacions...

... d’aquest apartat corresponen a l’obra *Estructura social i política lingüística* d’R.L. Ninyoles (1989, pàg. 127), si bé estan també reproduïdes en un altre llibre del mateix autor: *Bases per a una política lingüística democràtica a l’Estat espanyol* (1976, pàg. 30-31).

ja que, en cas contrari, aquest principi

“conduirà a l’assimilació del grup dispers (pel grup geogràficament concentrat), i el més probable és que la llengua de més difusió i més ben dotada políticament compta amb un predomini real que es veurà successivament retroalimentat”.

De l’altra, l’aplicació del principi de territorialitat

“és aconsellable en el cas contrari, és a dir, quan existeix una concentració territorial dels distints grups lingüístics (...) i quan es fa més o menys evident el desequilibri a favor d’un d’aqueixos grups”.

R.L. Ninyoles (1989). *Estructura social i política lingüística*. València: 3 i 4.

No estarà de més, tampoc, recordar que és essencialment territorial la política d’estats multilingües com Bèlgica o Suïssa, sovint observats com a models externs. O que el Canadà, que inicialment tenia una política basada en el principi de personalitat (amb oficialitat del francès i de l’anglès arreu de l’estat, i doncs tria personal per part dels ciutadans independentment del territori), derivà cap a la territorialitat arran de la voluntat sobretot de la majoria francòfona del Quebec. La raó principal fou que els quebequesos veien com a la pràctica l’anglès, llengua majoritària en un àmbit estatal, imposava la seva força dins i fora del Quebec, mentre que el francès rarament podia fer valer els seus teòrics drets fora d’aquesta província.

Pel que fa a l’Estat espanyol, se sol admetre que s’aplica d’ençà la Constitució del 1978 un sistema mixt en què hi ha, d’una banda, un doble nivell de territorialitat **no igualitari** (tot el territori estatal per a la llengua castellana o espanyola; però les respectives comunitats autònomes, si és el cas, per a les altres llengües) i, d’altra banda, una aplicació subsidiària del principi de personalitat, atesa precisament la situació de doble oficialitat que, en les comunitats amb llengua pròpia, deriva de la superposició d’aquelles dues territorialitzacions.

Resulta interessant rellegir des de la perspectiva actual les formulacions que Rafael L. Ninyoles plantejà en un moment clau –els dels inicis de la transició política espanyola, abans de l’aprovació de la Constitució i dels estatuts d’autonomia– ja que, malgrat que avui puguin semblar fins i tot excèntriques enfront del discurs dominant, en realitat estaven inspirades en la claredat d’aquells principis i per un desig d’assolir la veritable superació d’un conflicte lingüístic que, com s’ha demostrat, l’opció finalment escollida no fa sinó mitigar parcialment, sense atacar mai, però, les essències que el mantenen viu i sovint renovat.

En resum, R.L. Ninyoles plantejava dues alternatives **igualitàries** raonables:

a) Estendre el principi de **personalitat** a tot el territori i les institucions estatals, cosa que implicaria declarar-lo globalment multilingüe (o almenys bilingüe, atès el pes especial de la comunitat lingüística catalana).

b) Aplicar de manera simètrica i corresponent el principi de **territorialitat**, és a dir, declarar llengua oficial única de cada territori tan sols la seva llengua

Heu de tenir present...

... que quan R.L. Ninyoles parla de *grup lingüístic* no ho fa establint-hi la distinció envers *comunitat lingüística* (territorial) que abans hem comentat a propòsit de la DUDL, sinó que indica la presència de diverses comunitats lingüístiques dins les fronteres, per exemple, d’un mateix estat.

La Charte de la langue française,...

... o llei lingüística d’inspiració territorial del Quebec, data del 1977. De fet, doncs, quan R.L. Ninyoles publicà els seus estudis sobre el tema encara era vigent el model anterior; val a dir, però, que aquest canvi d’orientació s’havia tingut en compte en les previsions que aquest sociolingüista havia fet sobre el cas canadenc.

Lectura complementària

Entre la nombrosa bibliografia referida al tema de la doble oficialitat, podeu consultar l’article següent:

J.M. Puig Salellas (1997). “La doble oficialitat lingüística com a qüestió jurídica”. A: T. Mollà (ed): *Política i planificació lingüístiques* (pàg.131-155). Alzira: Bromera.

R.L. Ninyoles formulà aquestes opcions...

... en una conferència, “Bases per a una política lingüística democràtica a l’Estat espanyol”, la qual, amb pocs retocs i el mateix títol, fou editada l’any 1976 a València com a llibre (78 pàg. en format de butxaca), ja que, per raons de censura, no havia pogut aparèixer dins el llibre *Estructura social y política lingüística* (1975). La versió catalana d’aquesta obra (Alzira, 1989) sí que recull, com a annex (cap. 10), aquelles *Bases*.

pròpia històrica, si més no pel que fa a les quatre comunitats lingüístiques bàsiques: castellana, catalana, gallega i basca.

Una altra mena de **principis** que poden determinar una política lingüística són els que, formulats per J.C. Corbeil el 1983, recullen E. Boix i F.X. Vila en els termes següents (vegeu E. Boix i F.X. Vila 1998, pàg. 285):

a) Principi de convergència: l'impacte de l'actuació serà més gran en la mesura que tots els factors afavoreixin una mateixa opció; la diversitat de propostes afebleix l'actuació.

b) Principi de la dominància: l'impacte dels actors socialment dominants serà superior al dels actors socials no dominants.

c) Principi de la persistència o de la inèrcia social: els comportaments socials i lingüístics tenen tendència a reproduir-se.

d) Principi de la coherència interna del sistema lingüístic: per damunt de la variació intrínseca a qualsevol idioma, el propi sistema de la llengua té unes exigències de coherència interna que fan que es rebutgin algunes opcions de manera espontània (...).

3.2. Criteris relacionats amb objectius

Els principis bàsics de personalitat i territorialitat, i també els altres quatre esmentats al final de l'apartat "Criteris derivats de principis", tenen tanmateix, a desgrat de llur clara i de vegades enorme diferència, un mínim denominador comú: tots aquests –benintencionats, d'entrada– persegueixen la solució d'un conflicte lingüístic i prenen llur màxima expressió en el moment que es tradueixen en drets lingüístics concrets i efectivament aplicables. Dit d'una altra manera, tots aquests semblen tenir en comú un principi bàsic de respecte per la diversitat lingüística.

La realitat, però, sol ser tota una altra, i amb més freqüència que no pas estats respectuosos amb el plurilingüisme, que determinin i apliquin uns drets lingüístics basats en un principi o altre, podem trobar estats que, explícitament o implícitament, persegueixen just el contrari: el sotmetiment polític i cultural de les seves minories i, en definitiva, l'anorreament de les llengües subordinades existents dins el seu territori –i no oblidem com són de relatives i arbitràries les fronteres estatals arreu del món.

Tant podem parlar del genocidi indígena (no sols lingüístic) al nord, al sud i al centre d'Amèrica com de la voluntat expressa del Govern revolucionari francès d'*aneantir* (anorrear) els *patois*, és a dir, tot allò que no fos estrictament la *langue française*, sota la bandera d'una *égalité* entesa com a uniformització; tant podem parlar de les dictadures feixistes (l'Alemanya de Hitler, la Itàlia de Mussolini, l'Espanya de Franco, etc.) com de les comunistes (la Xina de Mao, la Unió Soviètica d'Stalin i de després d'Stalin, etc.); tant podem parlar d'estats unitaris i unitaristes (Grècia, Turquia, Marroc, etc.) com d'estats realment

Els quatre principis de Corbeil

Aquesta és l'explicació que n'anoten els compiladors: "es tracta d'uns principis senzills que permeten de preveure en certa mesura com maximitzar les actuacions i com explicar algunes de les resistències que poden aparèixer" (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 285).

Algunes de les excepcions...

... de respecte i protecció, en el marc europeu actual, podrien ser Suïssa, Bèlgica, Noruega o Finlàndia.

o aparentment federals (Mèxic, Argentina, etc.) o variablement autonomitzats (Espanya, Itàlia, Regne Unit, etc.): enfront de tots aquests, en el mapa dels continents són gairebé excepció els estats de qui es pot afirmar que practiquen una política lingüística realment igualitarista i de protecció efectiva de llurs diferents comunitats lingüístiques.

Es pot dir que, en aquests casos, si no d'uns principis que puguin rebre tal nom, els estats en qüestió actuen certament segons uns **objectius**, el principal dels quals, de caire historicopolític i un gran abast sociològic i cultural, sol ser la mateixa construcció o la consolidació de l'**estat nació** a partir dels propis mecanismes de poder. Una altra cosa, abans apuntada, és que uns objectius com ara aquests estiguin obertament proclamats (explícits) o que, com s'esdevé tot sovint, siguin merament implícits i la línia de fons de l'actuació política de l'estat es contradigui amb la proclamació retòrica a favor de la igualtat cultural i del manteniment del plurilingüisme.

Per a sistematitzar-ho seguirem un cop més E. Boix i F.X. Vila, els quals, en el subcapítol 7.4.3 ("Els models d'organització estatal del plurilingüisme") estableixen d'entrada dos grans blocs tipològics segons els objectius que persegueix la política lingüística d'un estat: és el que anomenen el **model monolingüista** enfront del **model plurilingüista** (vegeu E. Boix; F.X. Vila, 1998, pàg. 331-335).

Ara bé, és evident que en cadascun d'aquests hi ha graus. Així, per exemple, si bé tots els estats **monolingüistes** tenen en comú el fet que "trien una única varietat com a llengua de l'estat i són reticents envers la manifestació del plurilingüisme" (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 331), a la pràctica aquestes reticències "poden oscil·lar des de les mesures més repressives i brutals fins a permetre un cert ús de llengües altres en ocasions que no posin en dubte l'hegemonia única de la llengua estatal" (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 331).

Semblantment, dins el model **plurilingüista** hom hi pot encabir tant els casos de llibertat o autonomia tutelada (normalment una combinació de territorialitat i personalitat, i sempre sota els límits fixats pel mateix estat), també anomenat model de control (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 333), com els anomenats models consocials o consensuals, on s'estableixen "uns drets i unes obligacions aproximadament similars per a tots els grups lingüístics i l'estat fa seva en igual mesura més d'una llengua, fins al punt que pot arribar a esvair-se la identificació de l'estat amb un idioma determinat" (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 334).

De la suma d'aquestes precisions, els autors n'extrauen el que anomenen un *continuum* de **models de política lingüística estatal**, reflectit en la seva taula 2 (vegeu E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 331), amb bàsicament quatre tipus que, certament, podem reaccionar amb els objectius que determinen l'actuació dels estats en matèria lingüística, i que podem també representar mitjançant l'esquema següent:

- 1) model monolingüista
  - a) radical
  - b) liberal

- 2) model plurilingüista
  - a) controlat
  - b) consocial

A l'hora d'analitzar els criteris...

... de la política lingüística dels estats, sembla enraonat que, al costat dels derivats de principis (apartat "Criteris derivats de principis"), hàgim de recórrer a la descripció també de criteris relacionats amb **objectius**, cosa que farem en aquest apartat, i, encara, de criteris observats a partir de la pràctica de determinats estats, a què dedicarem el següent.

Els models plurilingüistes...

... es poden definir com aquells en què els estats "assumeixen en graus diferents la diversitat lingüística dels seus ciutadans i la tradueixen en un cert ús d'aquests idiomes i en la generació d'ideologies i representacions més positives envers aquesta pluralitat" (E. Boix i F.X. Vila, 1998, pàg. 333).

Lectura complementària

També A. Bastardas parla d'un *continuum* similar en el cap. 7.7.3 ("L'organització política del multilingüisme") del seu estudi, al qual remetem aquí: A. Bastardas (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística* (pàg. 79-81). Barcelona: Proa.

3.3. Alguns criteris observats en determinades línies d'actuació

Hem comentat ja en la introducció a l'apartat "Criteris relacionats amb objectius" –i de fet tot al llarg del mòdul i de l'assignatura, d'una forma o altra– com és d'extraordinari el grau de diversitat que poden assolir els tractaments que els estats donen a la qüestió del seu multilingüisme intern, és a dir, d'aplicació d'una **política lingüística** (explícita o implícita, recordem-ho). No caldrà, doncs, insistir-hi. Però correspon ara, un cop hem anat descendint del nivell ideal o teòric dels **principis** al nivell pràctic dels **objectius**, acabar de tocar fons, fins topar amb el nivell real d'allò que els estats efectivament **fan** (o deixen de fer –actitud sovint molt productiva en aquesta matèria).

És la sociolingüista gallega M. Pilar García Negro (dins T. Mollà, 1997, pàg. 85-87) qui, a partir de "l'anàlisi de la situació de les llengües europees menys difoses", posa de relleu sis paradoxes comunes fins i tot a polítiques que parteixen "de supòsits ideològics oposats entre si". A continuació presenten les paradoxes d'acord amb la nostra pròpia reelaboració:

- 1) es dóna el retrocés qualitatiu i funcional de llengües no estatals fins i tot havent-hi legislacions lingüístiques específiques de caràcter positiu;
- 2) les grans llengües estatals continuen consolidant a l'alça el seu domini fins i tot havent-se derogat algunes legislacions punitives;
- 3) les grans llengües estatals continuen dominant tant la vida quotidiana com els espais públics i de prestigi malgrat la proclamació d'igualtat entre les llengües, cosa que es produeix per mitjà de prescripcions jurídiques però també de nombroses normes socials;
- 4) continuen perdent parlants diverses llengües de les quals cada cop es parla més en àmbits d'estudi i recerca especialitzada;
- 5) en estats com l'espanyol, segueixen camins paral·lels i de vegades divergents l'ordenament politicojurídic i la base social usuària de la llengua;
- 6) s'arriba a invertir la causalitat normalitzadora quan es proclama que el procés depèn de la demanda social, essent que aquesta es veu simultàniament restringida per tot d'altres factors.

Sis paradoxes,...

... en definitiva, que enfronten la lletra de les lleis i la realitat dels fets, o que posen al descobert mecanismes subterrànics de minorització, summament més subtils que la repressió directa o la coerció anorreadora.

Al capdavant és per a reaccionar contra aquesta situació paradoxal (processos de normalització que no reïxen; estats democràtics que no respecten els drets lingüístics democràtics de les comunitats minoritàries que els integren, etc.) que en els últims anys es dóna un moviment de reivindicació que, a diferència del de dècades enrere, no té tant d'activisme pamfletari com de proclamació i discussió de drets: en aquesta línia van, en el fons, els promotors de la ja comentada DUDL del 1996, i en aquesta línia també s'expressa la mateixa García Negro (dins T. Mollà, 1997, pàg. 98-99) quan, poc després de la denúncia d'aquelles sis paradoxes, creu oportú de recordar "les [vuit] propostes i conclusions del I Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions, promogut per l'Oficina Europea per a les Llengües menys Difoses" (Santiago, octubre del 1992), les quals, resumidament, fan així:

- 1) que les legislacions afavoreixin els processos de normalització lingüística;
- 2) que es reformin les disposicions (constitucionals o de qualsevol altre nivell) que limiten el desenvolupament igualitari de les llengües;

Fotografia de Santiago de Compostel·la

- 3) que qualsevol legislació lingüística garanteixi l'oferta i l'ús de totes les llengües en les seves àrees pròpies;
- 4) que cap frontera estatal ni interna no interfereixi en el manteniment de la unitat objectiva de les llengües i dels seus parlants;
- 5) que el principi de territorialitat intervingui per a resoldre els problemes actuals de superposició entre llengües dominants i subordinades;
- 6) que els mitjans de comunicació social actuïn en totes les llengües en un pla d'igualtat;
- 7) que els poders públics assumeixin més responsabilitats envers les comunitats lingüístiques que administren;
- 8) que les convencions i els tractats intereuropeus es reinterpretin o revisin en el sentit d'aconseguir una igualtat lingüística efectiva de tots els ciutadans i dels seus respectius col·lectius o pobles.

Centrant-nos com a exemple en el cas més proper, el **cas espanyol**, és força general –si més no entre les comunitats afectades– l'opinió que la situació no és pas satisfactòria per a les llengües que hom sol anomenar *perifèriques* (i noteu el sentit no sols geogràfic del terme), fins al punt que bona part d'aquelles paradoxes de M.P. García Negro li són aplicables. I és bastant general també l'anàlisi que, al cap d'almenys dues dècades de política lingüística autonòmica, els dèficits es poden atribuir tant a factors conjunturals com a factors estructurals, entre els quals la persistència de normes d'ús restrictives, la inferioritat de condicions socioeconòmiques i demogràfiques o la reticència de determinats poders (el central i algun d'autonòmic, a més, tot sovint, del judicial) a interpretar la legislació existent en un sentit favorable a les llengües territorials diferents de la llengua de l'estat.

Però entre aquests factors negatius per a les llengües no estatals de l'Estat espanyol n'hi ha un que se situa a l'arrel de l'actual situació, i que ha estat remarcat per diversos autors: el plantejament **no igualitari** que estableix la mateixa Constitució del 1978 (art. 3) i que els diferents estatuts d'autonomia, i també la legislació autonòmica que els desenvolupa (lleis de normalització, etc.), poden intentar compensar o matisar, però no pas canviar en allò que és essencial.

Ens referim, és clar, a la ja comentada desproporció entre una territorialitat total (estatal) de l'espanyol o castellà i una territorialitat parcial (acotada, i doncs compartida amb l'anterior) de les altres llengües (i encara no sempre ni a tot arreu), que, a més, han de combinar aquest principi, internament, amb el de personalitat.

Albert Bastardas s'hi refereix en els termes següents:

“En el cas espanyol, on la llengua del grup demolingüísticament majoritari sí que és considerada oficial arreu sense distinció d'àrees territorials, no existeix com a tal cap principi de territorialitat exclusiva per a les llengües no castellanes, les quals, doncs, no disposen d'espais unilingües propis, amb la consegüent inseguretats i inestabilitat futures per a aquestes comunitats lingüístiques”.

A. Bastardas (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística* (pàg. 81). Barcelona: Proa.

Similar és el diagnòstic que en fa Isidor Marí, per a qui “el mateix marc constitucional i estatutari és un exemple de desigualtat lingüística a favor del cas-

El factor demogràfic...

... sol tenir un gran pes en el grau de desenvolupament de les indústries culturals (edició, música, cinema, teatre, etc.) en una determinada llengua, i és per això que una política lingüística conscient d'una situació de desavantatge hi ha d'intervenir mitjançant mesures expressives de foment i/o protecció, amb la corresponent dotació.

Un matis o compensació,...

... per exemple, és la declaració d'alguna de les llengües territorials històriques com a **llengua pròpia** de la comunitat en qüestió, cosa que l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 1979 fa en el seu article 3.

La comunitat autònoma d'Aragó,...

... per exemple, no ha declarat l'oficialitat parcial de l'aragonès (*fabla*) i del català de l'anomenada *Franja* fins a la Llei de llengües de 2001.

tellà” (I. Marí, 1992, pàg. 22-23), atesa l’anàlisi següent en relació amb aquesta llengua:

- 1) És la llengua oficial única en el seu territori històric, i cap altra llengua no hi té el més mínim reconeixement oficial.
- 2) És l’única llengua amb oficialitat fora del seu territori històric.
- 3) És l’única llengua admesa i usada pels òrgans generals de l’Estat.

Sobre el castellà

A més, com remarca el mateix I. Marí (1992, pàg. 23), segons determinades sentències del Tribunal Constitucional, del 1986, “el castellà és també l’única llengua oficial respecte a la qual no és possible al·legar indefensió per desconeixement”.

3.4. Criteris específics en l’àmbit de l’ensenyament

Bo i essent un més dels àmbits possibles en què intervé qualsevol mena de política lingüística, a ningú no se li escapa que l’**ensenyament** és un aspecte molt important –de vegades crucial– per a la consecució d’uns determinats objectius: siguin l’alfabetització d’una població en la seva llengua pròpia (o en una altra!), la vehiculació d’un determinat estàndard, la bilingüització massiva d’una comunitat o d’un grup lingüístic, o fins i tot, en un cas extrem però no gens irreal, l’exercici ideològic d’una pressió psicosocial bàsica per a la substitució d’una llengua.

Aquest darrer, sense anar més lluny, ha estat un dels objectius inconfessats que, al costat d’altres prou més lloables, han implementat els estats nació moderns per mitjà de l’escolarització obligatòria pública, implantada en la majoria de països europeus durant el segle XIX. La seqüència dels efectes volguts (en suma, la substitució lingüística) podria ser la següent:

- 1) bilingüització massiva (ensenyament de la llengua oficial i en aquesta, que se suma a la transmissió familiar de la llengua pròpia territorial);
- 2) minorització funcional de la llengua territorial històrica (amb una atribució de funcions de tipus diglòssic: llengua A / llengua B);
- 3) nativització de la llengua oficial al·lòctona (aconseguint que part de la població la transmeti generacionalment);
- 4) minorització demogràfica de la llengua territorial (quan mitjançant migracions i/o defecció lingüística de grups autòctons arriba a ser majoritària la transmissió familiar de la llengua al·lòctona);
- 5) extinció de la llengua autòctona (quan aquesta perd les seves funcions i el conjunt de la població deixa de transmetre-la a les generacions següents).

Amb raó explica Antoni Milian i Massana, ja en la introducció del seu llibre abans esmentat, que

“l’escola ha estat i continua essent un dels objectius més preuats de les polítiques assimiladores, i per això mateix les llengües que cal aprendre a l’escola i la llengua docent són dues de les qüestions en què habitualment les normes legals protectores de les minories solen incidir”.

A. Milian (1992). *Drets lingüístics i dret fonamental a l’educació. Un estudi comparat: Itàlia, Bèlgica, Suïssa, el Canadà i Espanya* (pàg. 21). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Si ens limitem a la qüestió dels **criteris** diversos que els estats (o les administracions subestatsals o fins i tot no-estatsals) han aplicat o apliquen en l’àmbit de l’ensenyament en relació amb la diversitat lingüística, apuntem en principi que, en termes generals, és vàlida la mateixa classificació en un *continuum* de quatre models bàsics que hem observat (subapartat “Criteris relacionats amb objectius” d’aquest mòdul) a propòsit de la política lingüís-

Lectures complementàries

Sobre la influència de l’escolarització obligatòria en la comunitat lingüística catalana és fonamental la consulta del text següent:

M. Pueyo (1996). *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès editors.

Un panorama més extens (Europa i part d’Amèrica) de mesures glotofàgiques històriques per mitjà de l’escola es pot trobar en la referència següent:

A. Milian (1992). *Drets lingüístics i dret fonamental a l’educació*. Barcelona: Institut d’Estudis Autònoms (pàg. 22-37).

tica estatal global: 1. monolingüista radical; 2. monolingüista liberal; 3. plurilingüista controlat; i 4. plurilingüista consociat.

Establert això, seguirem E. Boix i F.X. Vila quan, en un sol paràgraf (1998, pàg. 284), introdueixen diverses precisions i una primera divisió entre models escolars, que ens poden ser útils i que representarem en un esquema de tres parts:

1) Distinció entre dos grups bàsics:

a) **Ensenyament monolingüe:** l'escola fa servir una sola llengua com a vehicle d'instrucció.

b) **Ensenyament bilingüe o plurilingüe:** se n'empra més d'una amb aquesta funció.

2) Distinció entre almenys tres models d'ensenyament plurilingüe:

a) **De transició:** s'inicia l'ensenyament en una llengua i se'n va adoptant progressivament una altra.

b) **De manteniment:** s'intenta reforçar la llengua més feble.

c) **D'enriquiment:** s'intenta bilingüitzar els parlants d'una llengua dominant en una altra (estrangera o subordinada).

3) Encreuament dels models anteriors amb els tres objectius següents:

a) **Bilingüització total:** que el conjunt de la població domini les dues llengües en concurrència.

b) **Bilingüització parcial:** per exemple, només en el registre oral, o només en l'escrit, etc.

c) **Monolingüització:** per exemple, mitjançant el descoratjament de l'ús d'una varietat lingüística present a la societat.

Per la seva banda, Jordi Argelaguet, en estudiar les polítiques lingüístiques escolars aplicades en diferents comunitats autònomes de l'Estat espanyol, arriba a la conclusió que hi ha tres models prou diferenciats: un d'**unilingüe** (no confondre amb monolingüització, ja que aquest model és el propi justament de les comunitats que d'entrada tenen només una llengua oficial) i dos d'aplicats a les comunitats on hi ha dues llengües oficials (el model de **conjunció lingüística** i el de **separatisme electiu**), als quals dedicarem els paràgrafs següents.

Quan parlem de monolingüisme

... i plurilingüisme entenem que ens referim no a l'ensenyament de diferents llengües, sinó a l'existència de models educatius lingüísticament diferenciats segons comunitats dins un estat de base demogràfica plurilingüe.

Dues qüestions,...

... per tant, queden clares d'entrada:

a) Una cosa és l'ensenyament **d'una llengua** i una altra de diferent és l'ensenyament **en** una llengua (diferència entre assignatura i llengua vehicular).

b) La legislació i la pràctica escolar tant poden ser un element de protecció i **normalització** de llengües subordinades com poden ser una de les més eficients eines del poder per introduir, avançar o acabar un procés de **substitució** per part d'una llengua expansiva.

En el volum de documents de lectura associat a aquesta assignatura trobareu reproduïdes les conclusions del text de J. Argelaguet en la "Lectura 8" ("Las políticas lingüísticas: diversidad de modelos lingüístico-escolares", I. Argelaguet, 1998, pàg. 315-316).

El **model d'unilingüisme** educatiu és aquell en què només s'ensenya una llengua (idiomes estrangers al marge) i sempre a través d'aquella mateixa llengua –el castellà, òbviament (vegeu J. Argelaguet, 1998, pàg. 298-299).

És el model vigent a la gran part de comunitats autònomes, incloses algunes on sí hi ha alguna minoria lingüística, normalment no reconeguda (per exemple, el Carxe catalano-parlant a Múrcia; Olivenza, de parla portuguesa, a Extremadura; i les comunitats de parla gallega i portuguesa a Castella-Lleó) o bé mínimament reconeguda (Aragó i Astúries), cas aquest darrer en el qual sol existir la possibilitat de rebre un cert ensenyament de la llengua pròpia amb caràcter voluntari.

El **model de separatisme electiu** (o, més complet, de separatisme lingüístic parcial i electiu) és aquell en què hi ha una doble línia per raó de la llengua (ensenyament en una llengua, i l'altra hi és també ensenyada) i en què els pares escullen en quina llengua volen que llurs fills rebin l'educació, i doncs a quin centre acudeixen –si bé hi sol haver també escoles que ofereixen les dues línies paral·lelament (vegeu J. Argelaguet, 1998, pàg. 299).

Finalment, el **model de conjunció lingüística** (o de bilingüisme total) és aquell en què hi ha una única línia d'ensenyament públic, amb la prohibició expressa de separar els alumnes per raó de llengua, i on la llengua pròpia territorial esdevé vehicular de l'ensenyament, complementada per l'ensenyament també de l'altra llengua oficial, el castellà, com a assignatura i com a vehicular d'alguna altra matèria (vegeu J. Argelaguet, 1998, pàg. 299-300).

No són, però, ni l'atzar ni una ordenació acadèmica superior o conjuntament planificada el que determina quin model s'aplica en cada cas, sinó que, segons conclou J. Argelaguet (1998, pàg. 298) a partir del seu estudi, hi ha tres factors que ho condicionen:

- 1) L'extensió territorial interna de l'oficialitat de la llengua no castellana.
- 2) Allò que s'estableixi en una llei de normalització lingüística o anàloga.
- 3) La interpretació i, doncs, l'aplicació de la llei per part del mateix govern autonòmic, cosa que sol dependre de la seva voluntat política.

Per acabar, fem referència a una tipologia proposada per Antoni Milian i Masana segons el "graó de llibertat d'elecció de la llengua vehicular" de l'ensenyament (A. Milian, 1992, pàg. 80). Es tracta, lògicament, d'una classificació que ofereix molts punts de contacte amb l'anterior –de fet una i altra es poden encreuar sense problemes–, però que té la particularitat de partir de l'anàlisi no sols de la legislació autonòmica espanyola, sinó d'un marc bastant més ampli de situacions de multilingüisme, sobretot de la resta d'Europa occidental i també d'Amèrica del Nord (especialment Canadà).

Segons l'autor, es poden establir fins a sis models o graus, que són, ordenats de més a menys **llibertat d'elecció**, els següents (vegeu A. Milian, 1992, pàg. 80-81):

- a) El que reconeix als pares o tutors (o els mateixos alumnes) el dret d'escollir lliurement la llengua docent (entre les oficials o les àmpliament usades en la societat en qüestió). Correspon al model de separatisme electiu.

Als casos citats per J. Argelaguet,...

... escauria afegir-hi les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla, de llengua territorial àrab i berber, respectivament.

El model de separatisme...

... amb dues línies és el model vigent a les Illes Balears, al País Valencià, a Euskadi i a Navarra.

El model de conjunció...

... amb diferents intensitats, i no pocs problemes d'aplicació, es dona només a Catalunya i a Galícia.

L'extensió territorial...

... de l'oficialitat lingüística certament pot influir en el model, ja que si bé abasta el conjunt del territori en els casos de Catalunya, Balears, Galícia i Euskadi, hi ha restriccions territorials en el cas del País Valencià i, sobretot, en el de Navarra.

Exterior d'una escola

- b) El que reconeix als membres de les minories o grups lingüístics el dret a rebre l'ensenyament en la seva llengua.
- c) El que, bo i reconeixent el dret a rebre l'ensenyament en la llengua del propi grup lingüístic, imposa la prohibició de canvi de llengua. A. Milian l'anomena *separatisme no electiu*.
- d) El que estableix l'ús vehicular de totes les llengües en contacte (normalment dues). L'anomena *bilingüisme total*.
- e) El que estableix com a llengua d'instrucció la llengua pròpia del territori per a tots els seus escolars.
- f) El que imposa una única llengua docent arreu de l'Estat.

4. Fonts d'informació sobre política i planificació lingüístiques

A diferència d'altres disciplines relacionades amb el llenguatge i, fins i tot, amb la mateixa sociolingüística, que ja comença a gaudir d'un paradigma científic força consolidat, la política i la planificació lingüístiques constitueixen una orientació molt jove, tant pel que fa als seus aspectes teòrics com als pràctics. En conseqüència, el nombre de les referències bibliogràfiques de qualitat disponibles és més petit i cal separar escrupolosament les orientacions i els documents científics dels materials més ideologitzats.

Al llarg dels quatre mòduls d'aquesta assignatura, trobareu un volum considerable de referències bibliogràfiques que considerem interessants i científicament contrastades. D'una manera especial, recomanem la bibliografia general, però volem fer unes breus consideracions, en relació amb altres fonts de les quals es poden obtenir dades i informacions sobre política i planificació lingüístiques, i anar-les actualitzant, sempre que convingui:

- A banda de la recerca de bibliografia especialitzada, pels canals habituals, cal destacar l'existència, en l'àmbit internacional, d'institucions que editen i distribueixen (electrònicament i/o en paper) materials d'interès, entre les quals podem citar la UNESCO, l'European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL), l'European Centre for Minority Issues (ECMI), el Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i Nacionals (CIEMEN), el Centre International de Recherche en Aménagement Linguistique (CIRAL), la xarxa MERCATOR, etc.

- En l'àmbit de la nostra comunitat lingüística, és aconsellable la consulta periòdica de revistes tècniques com *Llengua i Ús* (editada per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), *La Teranyina* (dels serveis lingüístics de CCOO) o *Les Notícies de llengua i treball* (dels d'UGT), entre d'altres; revistes especialitzades com la *Revista de Llengua i Dret* (publicada per l'Escola d'Administració Pública de Catalunya) i com el *Butlletí del centre Mercator: dret i legislació lingüístiques*, editat en format electrònic, pel CIE-MEN; revistes que han anat evolucionant, des de la modèstia d'un full de treball, iniciat l'any 1987, fins a la seva actual condició de revista electrònica, com *Noves SL*, de la ja esmentada Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, etc.
- Molt diversos tipus d'informació i d'assessorament poden ser aconseguits per mitjà de les entitats dependents de les administracions públiques (Consorti per a la Normalització Lingüística, Institut de Sociolingüística Catalana, Centre de Documentació en Sociolingüística, etc.); dels serveis lingüístics de les universitats agrupades en l'Institut Joan Lluís Vives i dels d'alguns col·legis professionals i sindicats; de les associacions científiques com el Grup Català de Sociolingüística; de les entitats com Òmnium Cultural, Federació Escola Valenciana, Plataforma per la llengua, Associació Cultural del Matarranya, etc.
- Quant a la legislació lingüística, les fonts primigènies són les edicions dels diaris oficials, butlletins oficials i diaris de sessions parlamentaris de les institucions supraestatals, dels parlaments i governs estatals i dels parlaments i governs de les autonomies de l'Estat espanyol, en què està repartida la nostra comunitat lingüística. Cada cop més, aquesta mena de documentació és accessible per Internet.

Web recomanada

Podeu accedir fàcilment a aquestes i moltes d'altres institucions, entitats i associacions, per mitjà d'aquesta secció del lloc web del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya: <http://cultura.gencat.es/llengcat/altres/index.htm>.

4.1. Fonts d'informació a Internet

Gràcies al sistema hipertext i hipermedia en què està basada Internet, podem, amb una relativa facilitat, obtenir el text complet de la Constitució grega o el mapa ètnic de Papua-Nova Guinea, manipular gràfics en tres dimensions o escoltar com sona el *pidgin* de Macao. Tanmateix, la informació disponible és tan gran i tan difícil d'avaluar, i creix de manera tan espectacular, que haurem de recórrer a les llistes de distribució; a les referències electròniques, que cada cop seran més habituals en la literatura científica; als enllaços que ens proposin les webs que són de la nostra confiança, i als anomenats *cercadors*, amb les seves sintaxis i singularitats específiques, si no volem que la nostra recerca es converteixi en la cosa més semblant a buscar una agulla en un paller.

Cal tenir molt en compte la mena de fonts amb què ens podem trobar: des d'enormes llocs sobre recursos lingüístics, fins a revistes o llibres en línia; des d'espais gestionats per grans institucions com la UNESCO, fins a aquells al-

Lectura recomanada

M. Pueyo (2000). "Fonts d'informació sobre política i planificació lingüístiques, a Internet". *Revista de Llengua i Dret* (núm. 33, pàg. 75-96). Barcelona.

tres sostinguts per persones individuals, universitats, institucions i organitzacions no governamentals de tot el món. En qualsevol cas –i a banda de l’adreça electrònica del recurs– hi ha una sèrie d’apartats que ens poden ajudar a avaluar i a descriure les adreces que més utilitzem: responsable(s), si inclou publicacions seriades, freqüència d’actualització, llengües dels continguts, interès dels enllaços, etc.

5. Estudi comparatiu d'alguns paradigmes en la regulació de la diversitat lingüística

A l'hora de presentar i descriure –d'una manera forçosament esquemàtica– una breu selecció de paradigmes diferenciats de regulació de la diversitat lingüística, ens hem decantat per una tria estrictament europea, per raons de proximitat i coneixement general, i per tal de subratllar les diferències que hi ha entre les polítiques aplicades en estats que no únicament pertanyen a un mateix continent i comparteixen estructures polítiques i socioeconòmiques similars, sinó que fins i tot conviuen sota el paraigua teòricament harmonitzador de la Unió Europea. Lògicament, hem seleccionat models prou diferenciats i/o antagònics i prou arquetípics com perquè resulti possible destacar allò essencial de les diverses polítiques lingüístiques aplicades en el món.

Per això parlem de paradigmes, doncs. Perquè la política assimilista implementada per Grècia és essencialment idèntica a la que executen estats de tot el món, com Brasil, Indonèsia, Turquia, Iraq o Iran; l'aplicada per la Gran Bretanya manté paral·lelismes amb la posada en pràctica per Paraguai, les repúbliques bàltiques o Califòrnia. Així mateix, la política lingüística vigent a Itàlia és una bona mostra de la disparitat en el reconeixement d'estatuts jurídics diferenciats per a comunitats no tan diferents. Finlàndia constitueix, sens dubte, un exemple destacat d'un efectiu reconeixement dels drets lingüístics personals territorialitzats, en contrast amb aquells països que apliquen el reconeixement, sense límit territorial, dels drets personals (Àfrica del Sud, Irlanda, etc.), o que basen la seva política en la territorialitat, com Suïssa o Bèlgica. Per la seva banda, Luxemburg s'erigeix, singularment, en referència d'una aparent desregulació, en un context plurilingüe estable i no conflictiu.

5.1. Grècia o l'assimilisme escandalós

Quan parlem de polítiques assimilistes, ens referim a aquelles que utilitzen qualsevol mitjà per a incrementar la situació de marginalitat dels grups lingüístics minoritaris: les prohibicions, la repressió i, fins i tot, en casos extrems, el genocidi. En aquestes circumstàncies, l'hostilitat de la majoria envers aquells que són diferents es veu estimulada des del poder i constitueix, sovint, un element de cohesió i d'enrobutiment de la unitat de l'Estat.

Grècia és un estat que romangué durant segles sota el domini de l'Imperi Otomà i no accedí a la seva total independència –tot i que amb una extensió que no arribava a la meitat de l'actual– fins l'any 1832, en què fou definitivament

Webs complementàries

Pel que fa als cinc paradigmes bàsics, aconsellem la consulta de les quatre webs següents:

CIRAL
<http://www.ciral.ulaval.ca/>.

Euromosaic
<http://www.uoc.es/euromosaic/>.

EBLUL
<http://www.eblul.org>.

Mercator-Legislació
<http://www.troc.es/ciemen/mercator/index.htm>.

Genocidi és...

... una expressió utilitzada per primer cop, l'any 1946, en el judici de Nuremberg, per a designar la política antijueva dels nazis, i designa l'extermini d'un poble o d'una ètnia, però també els actes que impedeixin el desenvolupament biològic, polític, lingüístic, etc., d'un poble.

reconeguda per Turquia, amb la signatura del tractat de Constantinoble. Inspirada per la utopia de l'ènosi (o unió de tots els grecs de l'antic Imperi bizantí), la petita Grècia s'apoderà de nous territoris, al llarg del segle XIX, i participà en les guerres balcàniques –closes amb el Tractat de Bucarest, del 1913, que provocà grans desplaçaments de població– i en la Primera Guerra Mundial, al costat dels aliats. L'any 1923, després d'una estrepitosa derrota a mans de la nova Turquia de Mustafà Kemal, Atatürk, Grècia hagué de retornar gairebé tots els territoris adquirits després de la Primera Guerra Mundial, resignar-se a una entesa amb els seus veïns i acceptar la repatriació d'1.300.000 refugiats, mentre que 380.000 turcs foren expulsats de Grècia.

Ambdós estats signaren, l'any 1923, el Tractat de Lausana, en el qual s'establí un principi de reciprocitat que garantia un mateix tractament per als grecs de Turquia i els turcs de Grècia, sobre la base de criteris estrictament religiosos. En conseqüència, Grècia únicament reconeix la subsistència d'una petita minoria de religió musulmana i de llengua turca, constituïda per tres grups ètnics i lingüístics diferents: els turcs (majoritaris i dominants), els pomaks i els gitanos.

La immensa majoria (el 97%) dels més de 10 milions ciutadans de Grècia parlen grec i les minories supervivents, en un país tan homogeni –difícilment quantificables, per tal com el darrer cens lingüístic efectuat a Grècia data del 1951– són l'albanesa (1,4%), la turca (1,2%), la macedònia (0,8%), la búlgara (0,3%), la pomaka, la gitana i l'aromanesa o valaca (0,2%). Potser és per això que la Constitució del 1975 ni tan sols no defineix l'oficialitat exclusiva de la llengua grega, malgrat que consagri un article (el tercer) a la llengua oficial de l'Església:

El text de les Sagrades Escripures no serà modificat. La traducció oficial del text en una altra forma de llengua, no sancionada per l'Església autocéfal de Grècia i la Gran Església de Crist de Constantinoble, és prohibida.

En l'Estat grec, llengua (grega, evidentment), religió (ortodoxa) i identitat nacional grega constitueixen un tot monolític, i la història i la geografia contribueixen a consolidar un sentiment d'inseguretat que desemboca en un etnocentrisme intens, fanàtic i molt poc inclinat a admetre el dret a la diferència, d'una manera que recorda la intolerància de l'integrisme islàmic, en altres zones del món. Per exemple, el Codi de Nacionalitat preveu la possibilitat que els ciutadans d'arrels no gregues que surtin del país quedin desposseïts automàticament de la nacionalitat grega. Aquesta eventualitat ha estat aplicada reiteradament i constitueix un dels molts elements de la legislació grega que han estat criticats pel Consell d'Europa.

Així com el macedoni i el búlgar són considerades llengües criptocomunistes, el turc és vist com la llengua de l'enemic per excel·lència de Grècia. En la pràctica, però, la llengua turca és l'única de les minoritàries parcialment reconeguda, gràcies al Tractat de Lausana, i és present en el sistema educatiu i en els procediments judicials. Gràcies a les antenes parabòliques, es pot ac-

A Turquia...

... el tractat de Lausana reconeix l'existència de dues minories religioses: els cristians i els jueus. En la pràctica, les autoritats turques han imposat l'assimilació de grecs, armenis, búlgars i kurds, fins i tot aplicant pràctiques genocides i de terrorisme d'Estat.

El grec,...

... en el moment en què Grècia accedí a la independència, era una llengua amb dues varietats ben diferenciades: el katharévoussa o clàssic (arcaic, literari, religiós i culte) i el demotiké o neohel·lènic (evolucionat, col·loquial i oral). Des del 1977, aquesta segona varietat és l'oficial i d'ús obligatori.

La Constitució grega del 1975...

... promulgada "en nom de la Santa, Consubstancial i Indivisible Trinitat", reconeix, en l'article 5, el dret a la vida, honor i llibertat de tots els ciutadans, independentment de la seva llengua o religió. En la pràctica, Grècia no és un estat laic, ja que està prohibit el proselitisme, i la religió ortodoxa és reconeguda com a predominant i obligatòria en l'ensenyament, i cal l'autorització d'un bisbe ortodox per a construir o reparar els llocs de culte de les altres religions.

cedir a la programació de les grans cadenes de Turquia, funcionen sis emissores privades i s'editen alguns diaris i revistes, en turc. En síntesi, la llengua turca no sols no veu disminuir el seu nombre de parlants, sinó que en guanya entre els musulmans gitanos i pomaks. Simultàniament, però, han estat reemplaçats els topònims turcs i, fins i tot, l'adjectiu *turc*, a l'hora de designar una entitat o associació; només s'admet la retolació en grec i anglès (per raons turístiques), i la llei electoral fa extraordinàriament difícil el triomf de candidats minoritaris, que sovint són empresonats o destituïts. D'altra banda, són freqüents els atemptats contra mesquites i cementiris turcs, i Amnistia Internacional ha denunciat la pràctica de tortures policiaques a membres de la minoria macedònia.

El grups lingüístics eslaus –búlgar (27.000), eslavomacedoni (100.000) i pomak (27.000)– es concentren, especialment, a la Macedònia occidental grega, i viuen una marginació absoluta de les seves llengües, en qualsevol àmbit que no sigui l'estrictament familiar. Paradoxalment, els pomaks –que rebutgen la denominació *pomak*, com a sinònim de rústic i poc intel·ligent, i parlen una llengua que és, segons alguns lingüistes, un dialecte búlgar sense expressió escrita– tenen accés a les escoles turques, igual que els gitanos, en la seva condició de musulmans. Per la seva banda, els búlgars i macedonis són víctimes, a més, de les males relacions de l'Estat grec amb Bulgària i, sobretot, amb la Macedònia exiugoslava (oficialment, Former Yugoslav Republic of Macedonia, per imposició de Grècia). En paraules de Jordan Plevnes, escriptor macedoni resident a París i col·laborador en diversos films sobre els esdeveniments dels darrers anys als Balcans:

“[...] Macedònia va quedar partida en tres pels seus veïns durant les guerres balcàniques; oblidar que la seva població va haver de prendre els camins inacabables de la diàspora; oblidar el fet que, avui, el doble de macedonis han de viure fora de les fronteres del seu país? Oblidar que el poder actual està negociant fins i tot el nom de Macedònia i pot provocar un escàndol al cim de la literatura mundial?

Imaginar que si el nom de Macedònia canvia, aleshores la cèlebre frase de García Márquez a *Cien años de Soledad* ‘Macedònia, la vuitena meravella dels savis alquimistes’ haurà de ser modificada per ‘L'exrepública iugoslava de Macedònia, la vuitena meravella dels savis alquimistes’. Quedaria massa ridícul! Deixem-ho estar!”

J. Plevnes (1999). “Europa i els Balcans. Entre tragèdia i soledat”. *Literatures* (núm. 3, pàg. 50-55). Barcelona.

Els albanesos (140.000) viuen en comunitats disperses per tota Grècia central i meridional i a l'Epir meridional, cedit per Albània a Grècia, després de les guerres balcàniques, i l'ús de la seva llengua és exclusivament informal i familiar.

Finalment, els aromanesos o valacs (200.000), que s'expressen en una llengua derivada del llatí vulgar parlat als Balcans i prospera al romanès, estan disseminats per les zones muntanyenques del nord de Grècia. Actualment –un cop oblidat, per ambdues bandes, el Tractat de Bucarest, signat per Romania i Grècia, a fi de garantir els seus drets–, la seva llengua està mancada de tota presència pública. Tanmateix, els anomenats *grecs valacòfons* han constituït, de sempre, l'única minoria que l'Estat no considera un corpuscle estranger i aliè a la identitat nacional grega, i han circulat profusament teories per a demostrar –de ve-

L'endogàmia...

... o matrimoni amb persones del propi grup o clan és altíssima en el si de la comunitat turca i pomaka, i constitueix una eina tradicional de perpetuació de la pròpia identitat.

gades, amb arguments absurds— que l'origen dels valacs es troba en la Grècia clàssica i que la seva llengua té més a veure amb el grec, que no pas amb el romanès. Val a dir que les relacions dels valacs amb Romania i amb les comunitats valacòfones de la república exiugoslava de Macedònia són mínimes —especialment després de les migracions massives de la segona meitat del segle XX, majoritàriament protagonitzades pels aromanesos menys hel·lenòfils— i que la seva identitat és percebuda, majoritàriament, com a perfectament compatible amb la consciència nacional grega.

A la vista de tot allò que hem destacat de la política lingüística de l'Estat grec, no ens pot sorprendre que Grècia no hagi signat o ratificat un bon nombre de documents legals europeus o internacionals, referits a la protecció de les minories o a la lluita contra la discriminació, entre els quals, la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries i el Conveni marc sobre la protecció de les minories nacionals. Ni la por a una hipotètica balcanització del seu territori, ni la influència de la tradicional rivalitat grecoturca són, tanmateix, prou excuses perquè l'Estat grec continuï afrontant tan fanàticament la presència, en el seu territori, d'un minso 3% de població minoritària, i no corregeixi la dissonància de la seva actitud, dins el conjunt de les democràcies europees.

5.2. El País de Gal·les o el reconeixement d'un estatut jurídic diferenciat

Aquest és un d'aquells casos en què no es posa pas en dubte l'existència d'una llengua i una comunitat lingüística majoritàries (l'anglesa) i, tanmateix, l'Estat central atorga, al grup minoritari, el reconeixement de determinats drets en sectors importants, com ara l'Administració, els tribunals o l'educació. Aleshores, aquest grup minoritari es pot arribar a beneficiar —mitjançant l'exercici de determinats drets individuals limitats i imperfectament simètrics, més que no pas del reconeixement de drets col·lectius— d'una opció a conservar i desenvolupar la seva personalitat lingüística i cultural.

Lectura complementària

Per a una informació ordenada sobre la llengua gal·lesa (i també alsaciana, basca, catalana i gallega), hom pot consultar el document multimèdia següent:

Lingua + (CD-ROM) (1998).

Gal·les (Cymru, en gal·lès) és un país situat a ponent de la més gran de les illes Britàniques, que va ser ocupat pels anglonormands, l'any 1282, i incorporat definitivament, per la corona anglesa, per mitjà de la Llei d'annexió del 1536. Des del 1965, la governació del territori s'ha executat mitjançant un Welsh Office (Swyddfa Gymreig): un ministeri encarregat de coordinar les diverses àrees de responsabilitat del Govern britànic, a Gal·les. Després d'un referèndum organitzat l'any 1997, l'any 1999 va ser elegida una Assemblea Nacional —d'acord amb la Llei sobre l'administració de Gal·les, del 1998— que ha assumit moltes de les competències

del Welsh Office, però que –a diferència del que s'esdevé a Escòcia– està mancada de poder legislatiu primari i capacitat impositiva.

Des de la partició d'Irlanda, l'any 1921, el Regne Unit de la Gran Bretanya i d'Irlanda del Nord està integrat per les tres províncies històriques d'Anglaterra, Gal·les i Escòcia, i per l'Ulster o Irlanda del Nord. A banda, l'illa de Man (en el mar d'Irlanda) i les illes Anglonormandes (en el golf de Saint-Malo, prop de la costa francesa) són possessions de la Corona, però no formen part, en sentit jurídic estricte, del Regne Unit.

A causa de les peculiaritats del seu sistema legislatiu, el Regne Unit no disposa d'una Constitució que estableixi l'oficialitat de la llengua anglesa, però això no obsta perquè, durant segles, els seus governs hagin practicat polítiques d'assimilació lingüística força efectives, inspirades per l'objectiu d'imposar l'anglès com a única llengua de l'Estat. És difícil jutjar fins a quin punt seran suficients, per a aturar el procés de substitució lingüística de les llengües no angleses, les reformes propiciades en els darrers anys, que concedeixen un cert grau d'autogovern al País de Gal·les, Escòcia i Irlanda del Nord.

L'illa de Man i les illes Anglonormandes són...

... per raons històriques, possessions de la Corona d'Anglaterra, amb legislatures independents i governs propis. Del 1940 al 1945, les illes Anglonormandes van sofrir una dura i ruïnosa ocupació alemanya.

Gal·lès i anglès...

... no són llengües mútuament intel·ligibles. Per contra, un parlant del gal·lès pot arribar a entendre el còrnica escrit, i si està familiaritzat amb el gal·lès arcaic o amb el francès, no li resultarà difícil entendre el bretó.

Deixant de banda el gal·lès –al qual ens referirem més extensament–, aquestes llengües (totes cèltiques, com la gal·lesa, excepte l'*scots* i el franconormand) són aquestes:

- **Gaèlic irlandès (*gaelige*):** entre 1.600.000 habitants d'Irlanda del Nord, el parlen únicament uns 79.000 membres de la comunitat catòlica d'origen irlandès. És aviat per saber si les institucions nord-irlandeses previstes en l'acord de Belfast del 1998 podran arribar a endegar algun tipus de política de valorització i de recuperació de la llengua pròpia.
- **Gaèlic escocès (*gaidhlig*):** només l'1,4% de la població escocesa (o sia, unes 70.000 persones) el té com a llengua pròpia, especialment a les illes Hèbrides i en alguns nuclis de les Highlands. Gaudeix d'una limitada presència en el sistema escolar i en els mitjans de comunicació.
- **Scots:** és un parlar germànic (o, més ben dit, un conjunt de parlars fortament diversificats), sovint anomenat *Lallans*, descendent de l'antic anglès del nord i molt dependent d'aquest, conegut per la gran part de la població –en més o menys mesura–, al sud i al centre d'Escòcia, però que està mancat de reconeixement oficial. A les illes Shetland i a les Òrcades, encara es parla una varietat influenciada per l'*scots* (i també pel neerlandès i el noruec) que sembla descendir del nòrdic antic, llengua germànica extingida actualment, que era la pròpia dels vikings.

- **Gaèlic manx (*ghailckagh*):** és una llengua “ressuscitada” (l’any 1974, va morir el darrer parlant que la tenia com a materna) i usada per unes 700 persones, a l’illa de Man. Ha assolit una certa presència en l’Administració i en la ràdio local.
- **Còrnic (*kernevek*):** igualment l’hem de considerar una llengua ressuscitada (en aquest cas, extingida l’any 1777), gràcies al fet que hi ha uns centenars de persones que han recuperat i intenten perpetuar el còrnic literari, en aquesta península del sud-oest d’Anglaterra que fou el darrer reducte dels cèltics, al sud de l’illa.
- **Franconormand:** aquesta varietat lingüística, influenciada pel francès i l’anglès antic i tenyida de dialectalismes normands, conserva, encara, entre 5.000 i 10.000 parlants, a les illes Anglonormandes (Jersey, Guernsey, Alderney, etc.), on també es calcula que un 11% de la població coneix el francès, a causa de l’activitat turística del territori.

Dolly Pentreath va ser,...

... segons sembla, la darrera parlant monolingüe del còrnic, traspassada l’any 1780.

Víctor Hugo...

... va passar quinze anys exiliat a les illes Anglonormandes, que descrivia com “fragments despresos d’Europa i recollits per Anglaterra”.

Els drets reconeguts actualment al gal·lès (*cymraeg*) garanteixen una igualtat jurídica limitada, entre aquest i l’anglès, únicament en el territori de Gal·les i d’una manera que no es pot qualificar d’equilibrada, especialment si es té en compte l’autèntica situació sociolingüística de la comunitat gal·lesa i els grans avenços fets per la substitució lingüística, des del principi del segle XIX, quan un 80% de la població parlava la seva llengua, fins al 1901, en què aquest percentatge s’havia reduït al 49,9%, i va continuar baixant, al llarg del segle XX. Tanmateix, cal reconèixer que la situació de la comunitat lingüística gal·lesa és, actualment, la més dinàmica i esperançada de les esmentades suara, amb un increment innegable del prestigi de la llengua i del seu ús, per part dels agents socials.

El país de Gal·les constitueix una península, a ponent de la més gran de les illes Britàniques.

Segons el cens del 1991, el 18,6% (508.098 persones) de la població gal·lesa (2.732.623) sap parlar la seva llengua –per bé que només unes 368.000 la fan servir habitualment–, amb un clar contrast entre els districtes del nord i l’oest (Clwyd, Gwynedd i Dyfed tenen els percentatges més alts), els districtes urbans, on es concentren els dos terços dels habitants (al sud i al nord-est), i els districtes rurals fronterers amb Anglaterra. Els comtats corresponents a les dues principals conurbacions –Caerdydd/Cardiff, la capital, i Abertawe/Swansea– tenen uns 19.000 parlants, cadascun. També contrasten els índexs corresponents al coneixement per edats, des del 27,3% del grup de 85 anys i més (significativament idèntic al dels nois i noies entre 11 i 15 anys), al 13,9% del grup de 45-49 anys. Així mateix, hi hauria un nombre difícil de calcular de gal·lesoparlants (entre 150.000 i 400.000, segons les fonts) a Anglaterra, Escòcia, Irlanda i en d’altres països del món, entre els quals destaca, com a curiositat, la pervivència d’una comunitat d’un miler d’individus, a la Patagònia argentina.

Lectura complementària

Per fer-se una idea força completa de l’actual política lingüística gal·lesa i dels seus protagonistes, recomanem l’obra següent:

M. Puigdevall i Serralvo (1999). “Política lingüística al País de Gal·les”. A: *Polítiques lingüístiques a països plurilingües. Cicle de conferències* (pàg. 97-111). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

5.2.1. Estatus del gal·lès

En aquest sentit, la Llei d'annexió del 1536 era taxativa:

També promulga l'autoritat esmentada que tots els jutges, comissaris, veguers, magistrats, moixerifs, administradors, tinents i tots els altres funcionaris i ministre de la llei, proclamïn i segueixin les sessions en els tribunals, les cartes a veguers i tots els tribunals en llengua anglesa i tots els funcionaris, com també els veredictes i les sentències siguin substanciats i pronunciats en llengua anglesa. Així mateix, d'ara endavant cap persona que faci servir la llengua gal·lesa o la parli no tindrà o ocuparà cap mena de càrrec dins el Reialme d'Anglaterra, Gal·les o qualsevol dels dominis del rei sota pena de perdre el càrrec o soldada, a menys que utilitzin i practiquin la llengua anglesa.

I, lògicament, va produir els seus efectes. En els darrers anys, però, les lleis que defineixen l'estatus del gal·lès han estat més benignes: la Llei de la llengua gal·lesa, del 1967, que venia a legitimar la seva condició de llengua minoritària del País de Gal·les, i la Llei sobre la llengua gal·lesa, del 1993, sancionada després de fortes pressions populars per modificar l'anterior, en un sentit més generós i progressiu, i que derogava les clàusules de la Llei d'annexió. Tanmateix, cal advertir que, a pesar que no hi ha cap disposició legal que restringeixi l'ús del gal·lès, aquest ús no respon mai a una iniciativa de l'Estat i existeixen, encara, nombroses pràctiques administratives que, en la pràctica, el dificulten. A pesar que no s'ha produït un reconeixement explícit de la cooficialitat anglès-gal·lès, la Llei sobre l'administració de Gal·les, del 1998, determina que ambdues llengües seran tractades de manera igualitària i que l'Assemblea gal·lesa respectarà les disposicions de la Llei sobre la llengua gal·lesa.

Detall del drac vermell que, sobre fons verd i blanc, apareix en la bandera gal·lesa.

5.2.2. Ús del gal·lès en els tribunals i l'Administració

L'anglès és, majoritàriament, la llengua dels tribunals i l'ús del gal·lès està sotmès, en la pràctica, a obstacles com la necessitat d'advertir prèviament del seu ús, la manca de jutges que el coneguin, etc. El dret dels ciutadans a ser atesos en llengua gal·lesa queda limitat, per tant, a l'Administració local i regional, i també, cada cop més, a la del Welsh Office.

5.2.3. El gal·lès en l'educació

Hi ha una associació sense ànim de lucre –la Mudiad Ysgolion Meithrin (Associació de Llars d'Infants Gal·lesòfones)–, que l'any 1991 gestionava un total de 840 jardins d'infants, amb el gal·lès com a llengua principal. Pel que fa a l'ensenyament primari i secundari –que depèn de les autoritats locals–, la situació és aquesta:

	Escola primària (2-4 anys)	Escola secundària (12-18 anys)
Nombre d'establiments	460*	59#
Nombre d'alumnes	46.950	31.132
Nombre de professors	2.353•	1.513•

* centres on el gal·lès és l'única llengua de la docència.

centres on més de la meitat de les assignatures (sense comptar anglès, gal·lès i religió) s'imparteixen en gal·lès.

• es descompten el professors/es a temps parcial.

Font: A.S. Oudin (1996). *Immersion and Multilingual Education in the European Union. Inventory of educational systems in which teaching is provided partly or entirely through the medium of a regional or minority language.* Luxemburg: The European Lesser Used Languages.

Web complementària

En relació amb els usos de la llengua gal·lesa, aconsellem la consulta de l'enquesta inclosa en la ja esmentada web d'Euromosaic:

<http://www.uoc.es/euromosaic/web/document/gales/an/e1.html>.

Segons les dades del Bwrdd yr Iaith Gymraeg, corresponents a 1997-1998, la situació general és la següent:

- 5.119 alumnes (d'un total de 47.619) van a guarderies on el gal·lès és el mitjà d'ensenyament.
- en 455 escoles primàries (d'un total del 1.668), el gal·lès és l'únic o principal mitjà d'ensenyament.
- 50.327 nens i nenes (d'un total de 292.206) van a escoles primàries on el gal·lès és l'únic o principal mitjà d'ensenyament.
- 10.906 nens/nenes van a escoles on part del currículum s'ensenyava en gal·lès.
- 209.103 nens/nenes aprenen gal·lès com a segona llengua.
- en 47 escoles secundàries (d'un total de 228) el gal·lès és el mitjà principal d'ensenyament.
- 32.973 estudiants (d'un total del 198.503) van a escoles secundàries gal·lesòfones o bilingües.
- 22.925 estudiants (en 67 escoles secundàries) tenen el gal·lès com a primera llengua.
- 112.680 estudiants (en 209 escoles) tenen el gal·lès com a segona llengua.

(Font: M: Puigdevall i Serralvo (1999). "Política lingüística al País de Gal·les". A: *Polítiques lingüístiques a països plurilingües. Cicle de conferències* (pàg. 97-111). Barcelona: Generalitat de Catalunya).

A partir de l'aprovació de la Llei del 1998, es garanteix l'aprenentatge de la llengua del país fins als 16 anys. En el nivell superior, Gal·les disposa d'una universitat amb sis campus, que rep més de 25.000 alumnes cada any i que ofereix un nombre reduït de cursos en gal·lès, especialment en l'àmbit de les arts liberals. La procedència dels professors (majoritàriament anglòfons) i l'escàs coneixement del gal·lès, entre els alumnes, contribueixen a mantenir aquesta situació.

5.2.4. El gal·lès i els mitjans de comunicació

Només una cadena de televisió (S4C Sianel Pedwr Cymru) emet 30 hores setmanals en gal·lès, per a una audiència setmanal estimada en 400.000 persones. L'emissora radiofònica Radio Cymru, subvencionada per l'Estat, produeix entre 90 i 115 hores setmanals, per a 250.000 oïdors. Radio Ceredigion, una emissora privada de la zona de Dyfed, ofereix una programació setmanal de 49 hores, per a unes 18.000 persones. Hi ha d'altres emissores locals gal·leses, amb una difusió molt més reduïda.

Quant als mitjans escrits, el quotidià *Western Mail* (amb una tirada de 72.000 exemplars) publica excepcionalment algun article en gal·lès (menys de l'1% del total del diari), mentre que el setmanari *Cambrian News* –que ven uns 28.000 exemplars– fa el mateix, en un 5% dels seus continguts. Exclusivament en gal·lès, es difonen uns 30.000 exemplars de publicacions que tenen una periodicitat variable, així uns 72.000 números, corresponents a diaris comunitaris locals (*Papurau Bro*).

5.2.5. La cultura gal·lesa

Cada any es publiquen uns 500 llibres en la llengua del país. Es fa música gal·lesa de tots els estils i treballen sis companyies teatrals gal·leses, a banda de set més, que alternen les produccions en anglès i gal·lès. La producció cinematogràfica es redueix a tres títols, un dels quals (*Hedd Win*) va ser proposat per als premis Oscar de 1994.

5.2.6. El gal·lès en l'àmbit socioeconòmic

Quant a la retolació, l'habitual és el predomini de l'anglès, i també en el sector privat. Tanmateix, la pressió popular i institucional ha aconseguit alguns èxits parcials, encoratjant empreses com Argos Stores, Midland Bank, Standard Life i els fabricants Volvo, Rover i Hyundai, a utilitzar el gal·lès en les seves campanyes publicitàries.

5.2.7. Usos familiars i socials del gal·lès

Quan el pare i la mare parlen gal·lès, l'índex de transmissió de la llengua als fills assoleix el 70,4%. Si només la mare parla gal·lès, descendeix al 42%, i al 36,2%, si qui parla gal·lès és el pare. En general, la situació de la comunitat lingüística gal·lesa es pot qualificar de dinàmica. La llengua ha vist incrementat el seu prestigi, en els darrers anys, la qual cosa estimula el desig d'aprendre-la, precisament entre els joves d'aquelles zones on el declivi del gal·lès havia estat més acusat.

5.2.8. Pressió social i agents de planificació lingüística

Especialment a partir dels anys seixanta del segle xx, alguns sectors de la societat gal·lesa i entitats com Cymdeithas yr Iaith Gymraeg (Societat per a la Llengua Gal·lesa) i la ja esmentada Mudiad Ysgolion Meithrin van començar a protestar i a actuar contra la situació de postració de la llengua i de tractament desigual, per part del Govern britànic. A conseqüència de la Llei del 1993, el Welsh Office va constituir l'anomenat Bwrdd yr Iaith Gymraeg (Consell de la Llengua Gal·lesa), una institució pública que actualment depèn de l'Assemblea Nacional i que ha permès que la planificació lingüística s'implementi d'una manera més organitzada i efectiva. Amb l'objectiu explícit de millorar els resultats del proper cens lingüístic de 2011 (passar del 18,6% actual al 18,8% de gal·lesòfons), les seves finalitats són les següents:

- incrementar el nombre de parlants del gal·lès,
- facilitar ocasions perquè sigui usada la llengua,

Web complementària

Us suggerim la consulta de la web del Bwrdd yr Iaith Gymraeg: <http://www.bwrdd-yr-iaith.org.uk>.

- modificar les normes d'ús lingüístic i encoratjar els ciutadans a servir-se de les noves oportunitats d'ús, i
- consolidar la comunitat lingüística gal·lesa.

El Bwrdd desplega la seva activitat en diverses àrees: promoció de la llengua en els sectors públic, privat i voluntari; supervisió de tots els nivells de l'ensenyament, excepte l'universitari; desplegament de campanyes i planejament de màrqueting lingüístic. Simultàniament, a Gal·les s'han anat estructurant d'altres iniciatives de promoció i difusió de la llengua gal·lesa, entre les quals destaquen la ja esmentada Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, les Mentrau Iaith (Iniciatives Lingüístiques), Menter a Busnes (Empresa i Negoci), Antur Teifi (Agència Empresarial de la Vall del Teifi).

En conseqüència, podem dir que la llengua gal·lesa està experimentant una expansió dels seus usos –especialment en l'àmbit educatiu– i del seu prestigi, si més no en el sector públic i en l'esfera econòmica local i regional. Caldrà, però, que l'increment de la competència lingüística dels seus parlants més joves pugui incidir en un reforçament significatiu del seu ús real, la qual cosa pressuposa, necessàriament, la implementació de noves accions educatives, més enllà de les tradicionals activitats acadèmiques. Així mateix, la imminència de significatius canvis estructurals en l'autogovern del país (Assemblea Nacional) pot alterar el marc en què s'executen la política i la planificació lingüístiques i, sobretot, invertir definitivament el signe del procés de substitució lingüística del gal·lès.

5.3. Finlàndia i la minoria sueca o el reconeixement dels drets personals territorialitzats

Ja hem comentat, anteriorment, que en algunes comunitats polítiques, es reconeix la igualtat de dues llengües o més –si més no, jurídicament– i el dret dels ciutadans a fer-ne servir qualsevol en les seves relacions amb l'Estat. Constitueix, simultàniament, un dret per als ciutadans i una obligació per a l'Estat, i la seva implementació adopta tres fórmules possibles: reconeixement dels drets personals, sense límit territorial; reconeixement dels drets personals territorialitzats; reconeixement dels drets territorials.

En aquest darrer cas –que descriurem mitjançant l'anàlisi de la situació finlandesa– es considera que les llengües coexistents dins l'Estat estan separades per fronteres lingüístiques, de tal manera que els drets del ciutadà no són “transportables” i coexisteixen un Estat central bilingüe o plurilingüe amb diverses administracions regionals monolingües.

Lectura recomanada

Per a qui vulgui ampliar la informació sobre les minories lingüístiques de Finlàndia, recomanem la referència següent:

J. Pentikäinen; M. Hiltunen (ed.) (1995). *Cultural Minorities in Finland. An Overview towards Cultural Policy*. Hèlsinki: Publications of the Finnish National Commission for UNESCO.

També parlen finsès...

... a Suècia (entre 220.000 i 300.000 persones), però gairebé s'ha extingit a Rússia, a causa de l'exode de més de 400.000 finesos, fugitius de Carèlia i dels altres territoris annexats per la Unió Soviètica, entre el 1940 i el 1944.

Finlàndia és un país amb cinc milions d'habitants, dels quals la immensa majoria (el 94%) parlen finès (una llengua finoúgrica, com l'hongarès i l'estonià), al costat d'un 5,8% de ciutadans que tenen com a llengua pròpia el suec (gairebé 300.000) i de minories, encara més reduïdes, que parlen altres llengües: carelià (10.000) –considerat, per alguns lingüistes, un dialecte del finès–, sami o lapó (entre 8.000 i 12.000), romaní (10.000) –la llengua indoiraniana dels gitans– i rus. Per les raons que comentarem, s'afirma sovint –i amb tots els matisos que calgui– que la minoria suecòfona de Finlàndia és una de les més privilegiades d'Europa i que no hi ha, en tot el món, una legislació lingüística més respectuosa i progressista que la finlandesa.

5.3.1. La situació sociolingüística de Finlàndia

L'actual situació sociolingüística de Finlàndia és, com gairebé sempre, filla de la història i, sobretot, de l'apetència dels dos imperis que tradicionalment es disputaren la influència i el poder sobre els territoris del nord d'Europa: Suècia i Rússia. Efectivament, Finlàndia va estar sotmesa a Suècia, des del 1150 fins al començament del segle XIX, i durant tots aquests segles, la noblesa i les classes dirigents sueques (la part més influent de les elits urbanes, els terratinents i la gran burgesia) governaren el país i imposaren la seva llengua i cultura i la subordinació de la llengua finesa. Després de les guerres napoleòniques, el tsar Alexandre I annexà Finlàndia a Rússia i la convertí en un gran ducat amb institucions pròpies, però això no impedí que es desencadenés un intens però breu procés de russificació. Finalment, la Revolució Russa va facilitar l'alliberament de Finlàndia i l'any 1919 –després d'una breu guerra civil entre *rojós* i *blancs*– es proclamà la independència, s'aprovà la Constitució, reformada l'any 1995, i es crearen, simultàniament, les bases per a la plena normalització de la llengua finesa i les regles del joc per a una convivència harmònica amb la minoria sueca. L'any 1939, el país fou novament envaït per la URSS, que s'apoderà de la Carèlia occidental i de Petsamo, i li imposà, en acabar les anomenades *guerres d'hivern* i *de continuació*, feixugues reparacions de guerra i una tutela política que s'arrossegà fins als anys cinquanta.

Després de la independència política, els polítics i la societat finlandesa aconseguiren d'esquivar les temptacions revengistes i la Constitució del 1919 ja fixava inequívocament aquests principis, confirmats en l'article 17 del text reformat l'any 1999:

Les llengües nacionals de Finlàndia són el finès i el suec. Serà garantit per llei el dret a fer servir la pròpia llengua, finesa o sueca, davant els tribunals i altres autoritats, i a rebre les notificacions que els pertocuen en aquesta llengua. El poder públic haurà d'atendre igualitàriament les necessitats socials i culturals de la població de llengua finesa i de llengua sueca.

Amb posterioritat a la Constitució del 1919, s'han promulgat noves lleis que implementen aquests principis, la més important de les quals és la Llei lingüística del 1922 (modificada, posteriorment, en diverses ocasions), que regula, entre d'altres qüestions, l'oficialitat lingüística de cada província i municipi,

Sami...

... és el nom que més bé designa el conjunt de llengües finoúgriques parlades pel poble sami. La denominació *lapó* té, per als seus membres, un regust colonialista i despectiu.

Els suecòfons de Finlàndia...

... es consideren ciutadans finlandesos i no semblen tenir dubtes pel que fa a la seva identitat nacional. Això no obstant, la majoria dels partits polítics tenen una branca sueca i l'*Svenska Folkpartiet* aglutina un 80% dels vots d'aquesta comunitat.

La minoria sueca és...

... tan respectada i ben considerada, a Finlàndia, a pesar de la seva exigua representació, que l'any 1995, la Sra. Elisabeth Rehn (en representació de l'*Svenska Folkpartiet*) va ser elegida, per votació popular, presidenta de l'Estat.

les garanties lingüístiques dels ciutadans i la competència lingüística bilingüe dels funcionaris.

5.3.2. Com s'estructura la territorialització dels drets lingüístics dels ciutadans?

Segons la Llei lingüística, si la minoria arriba al 8% (o als 3.000 habitants) de la població d'un municipi, el bilingüisme oficial és obligatori, per a l'Administració municipal i governamental, i també són oficialment bilingües les províncies i districtes judicials, militars, etc., amb municipis de llengües diferents o amb municipis bilingües. Cada deu anys es revisen les dades estadístiques i si la minoria lingüística d'un municipi cau per sota del 6%, aleshores aquest esdevé monolingüe (amb l'excepció d'Hèlsinki/Helsingfors, Vasa i Åbo/Turku, que no poden perdre la condició de bilingües). D'acord amb aquesta casuística, els 415 municipis de Finlàndia es poden classificar de la manera següent:

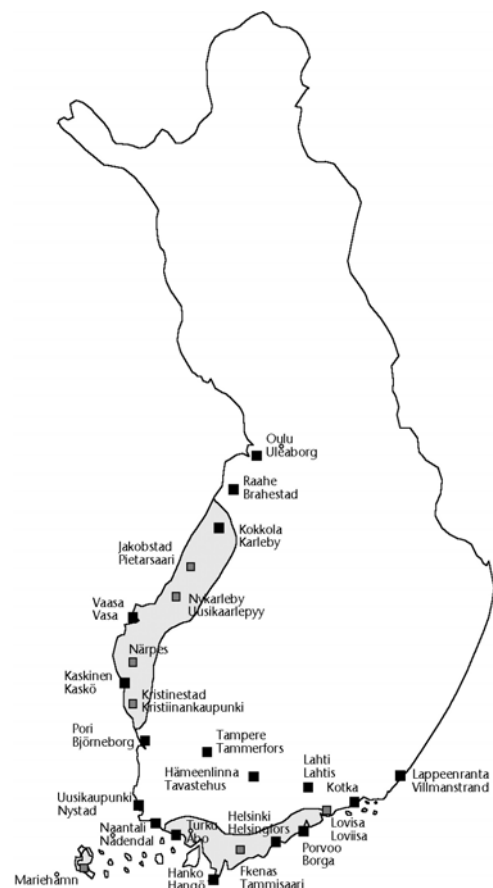
- 366 municipis unilingües finesos.
- 8 municipis monolingües suecs.
- 21 municipis bilingües amb majoria finesa.
- 20 municipis bilingües amb majoria sueca.

A favor del suec...

... hi ha, també, la dimensió internacional del suec i la proximitat més gran a les llengües germàniques, tant a les escandinaves (noruec, danès, islandès) com a les occidentals (anglès, alemany, neerlandès, etc.).

Val a dir que, actualment, els municipis suecòfons i bilingües es concentren a les províncies costaneres de Nyland, Åbo i Björneborg, Vasa, Kymmene i les illes Åland (fora d'aquí, les oportunitats d'utilitzar la llengua sueca, per activa o per passiva, són escasses), i que el percentatge de població de llengua sueca ha anat decaient, progressivament, des d'un màxim del 17,5%, en el segle XVII, passant pel 6% del 1992, fins al 5,8% actual. Fins al començament del segle XX, aquest territori era indivís i les raons del lent declivi de la població suecofinlandesa cal cercar-les en una taxa més baixa de natalitat, l'emigració de les zones rurals cap a Suècia i la instal·lació de monolingües finesos en poblacions on, anteriorment, només es parlava suec.

Tanmateix, ens pot sorprendre considerar l'existència d'una brigada suecòfona de l'exèrcit (la Nyland); una diòcesi sueca de l'Església luterana (majoritària a Finlàndia), amb seu a Borgå; una secció sueca de l'YLE (radiotelevisió finlandesa), que co-produeix habitualment amb els països escandinaus; dues emissores de ràdio; un diari nacional (*l'Hufvudstadsbladet*), amb un tiratge de 60.000 exemplars, a més de deu diaris regionals, premsa religiosa, sindical i política, publicacions científiques i uns 200 títols de llibres, editats cada any. També hi ha centres

Mapa de les zones suecòfonas de Finlàndia, de la contraportada del fulletó "Swedish Finland"

d'ensenyament primari i secundari en suec, per tot el país (en un model que podem anomenar de doble línia o de separatisme lingüístic); una universitat sueca a Åbo/Turku i una sèrie d'escoles universitàries i càtedres, a la Universitat d'Hèlsinki/Helsingfors, i també disset universitats populars sueques (Svenska Skolvänner), en el marc d'aquesta iniciativa eminentment escandinava, adreçada a la formació d'adults i a la creació de cercles de debat i reflexió, i un activíssim moviment associatiu. Finalment, cal destacar l'existència d'una Svenska Finlands Folkting (Assemblea Popular Sueca), constituïda per 75 electes nominats pels partits polítics, segons els vots suecòfons de les eleccions municipals, i que constitueix un fòrum de debat sobre la situació de la minoria sueca i un grup de pressió i de referència sobre la seva situació.

5.3.3. L'estatut específic de les illes Åland

L'arxipèlag de les Åland (un conjunt de 6.500 illes, situades a l'entrada del golf de Bòtnia, de les quals només una seixantena són habitades per una mica més de 25.000 habitants, el 94% dels quals parlen suec) pertangueren a Suècia fins a la cessió de Finlàndia a Rússia, l'any 1809. Quan Finlàndia assolí la independència, els habitants de l'arxipèlag decidiren, l'any 1921, acceptar l'oferta d'autonomia, feta per l'Estat finès, sota la garantia de l'extinta Societat de Nacions, l'any 1920. L'amplíssima autonomia de les Åland ha estat confirmada per un seguit de lleis finlandeses (en els anys 1922, 1951 i 1990), que garanteixen l'oficialitat exclusiva del suec (en l'ensenyament, en els procediments judicials, en la retolació i l'etiquetatge, en les comunicacions amb l'Estat finlandès, etc.). Segons l'article 31 de la Llei sobre l'autonomia de les Åland:

Situació de l'arxipèlag de les Åland, a l'entrada del golf de Bòtnia.

- 1) La província i les municipalitats d'Åland no estan obligades a mantenir o subvencionar escoles on la llengua de l'ensenyament sigui una diferent del suec. La llengua de l'ensenyament de les escoles és el suec.
- 2) L'ensenyament no pot ser impartit en una llengua que no sigui el suec en les escoles d'ensenyament obligatori finançades amb fons públics.
- 3) L'Estat ha de facilitar la formació en llengua sueca, per als seus empleats a la província.

De fet, l'extensió de les competències de l'assemblea legislativa de les illes (l'Åland landsting) les converteix en un autèntic estat associat a Finlàndia (amb el dret de propietat dels béns seents i el dret de vot, reservat als autòctons; la possibilitat de vetar determinades decisions estatals; el dret a una bandera pròpia, a emetre segells i a elegir els seus representants al Consell nòrdic; la condició de territori desmilitaritzat i l'exempció del servei militar, per als autòctons, i la garantia que la Llei sobre l'autonomia de les Åland no pot ser modificada, sense l'acord previ del Lagting).

L'any 1995, el Sr. Vladimir Petrovsky, un alt càrrec de les Nacions Unides a Ginebra, declarava, després d'una visita a l'arxipèlag:

“L'ONU s'interessa molt pel cas de les illes Åland. Per a l'organització mundial, que està actualment compromesa en accions de diplomàcia preventiva en prop de vuitanta focus de crisi, tot exemple d'èxit té un valor immens.”

V. Petrovsky (1995).

5.3.4. Altres minories lingüístiques a Finlàndia

La situació de les altres minories lingüístiques no és, ni de bon tros, tan esperançadora com la dels suecs de Finlàndia.

Els sami són els descendents d'un poble prehistòric que ha viscut tradicionalment a l'extrem septentrional d'Europa, en una regió més àmplia que la regió actualment dividida entre Noruega, Suècia, Finlàndia i Rússia, a la qual s'hagueren de retirar, empesos pels abusos dels colons i mercaders i per les arbitriïtats comeses en l'expansió colonialista de les monarquies escandinaves, a partir del segle XVII. Parlen diverses varietats lingüístiques, fortament diferenciades –la més difosa de les quals és el dialecte del nord–, que constitueixen una varietat pròpia de la família finoúgrica, i són quelcom més que un grup lingüístic, a pesar de l'assimilació i els matrimonis mixtos, repartit entre Noruega (40.000-60.000), Suècia (20.000-25.000), Finlàndia (8.000-12.000) i la península de Kola, a Rússia (2.000-4.000).

A Finlàndia, viuen entre 8.000 i 12.000 samis, segons les fonts, concentrats en quatre municipis (Utsjoki, Inari, Enontekiö i Sondankylä) de la part nord de la província de Lapland, la més pobra, ja que presenta taxes d'emigració, famílies monoparentals, atur i subsidiats, notablement superiors a la mitjana finlandesa. L'any 1973, es van fer les primeres eleccions al Parlament Sami, en sintonia amb el Consell Nòrdic Sami, que funciona des del 1956, amb representants de la comunitat sami a Noruega, Suècia i Finlàndia. Des del 1991, una llei escolar obliga a introduir el sami en les escoles primàries d'aquests municipis. L'any 1992, s'aprovà una llei sobre la llengua sami, que preveu l'obertura de guarderies en aquesta llengua i l'atorgament de certs drets de traducció i interpretació, en les seves relacions amb les autoritats finlandeses i en els processos judicials en primera instància. També hi ha emissions en sami de l'YLE i una emissora de ràdio, en aquesta llengua. Finalment, la reforma constitucional del 1999 reconeix, en l'esmentat article 14, els drets generals de les minories sami, zín-gara i sorda:

Els Sami, com a poble autòcton, i també els gitanos i altres grups, tenen dret a conservar i desenvolupar la seva pròpia llengua i cultura. Els drets dels Sami a emprar la llengua sami davant l'Administració pública seran regulats per llei. Els drets de les persones a emprar la llengua de signes i de les persones que per minusvalidesa necessiten interpretació i traducció seran garantits per llei.

L'actitud paternalista envers els sami...

... va començar a canviar, després de la Segona Guerra Mundial. En l'actualitat, és Noruega l'Estat més avançat, a l'hora de protegir els seus drets i la seva herència cultural.

Lectura recomanada

Una excel·lent presentació de la realitat del poble sami, en tots els estats on viu actualment, la constitueix el text següent:

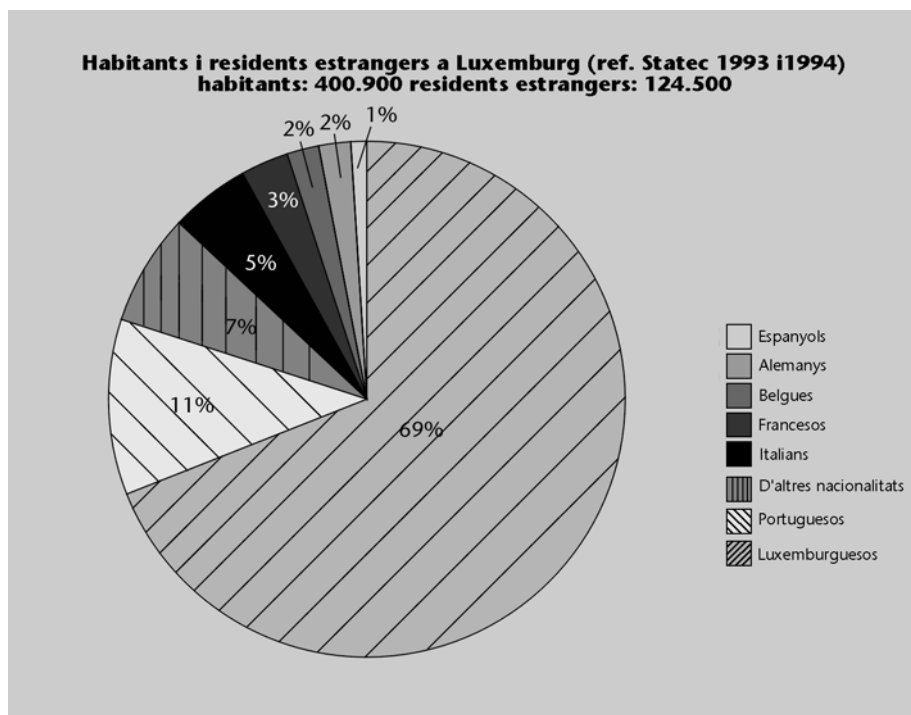
I. Seurujärvi-Kari; S. Pedersen; V. Hirvonen (1997). *Les Sámi. Le peuple indigène du Grand Nord*. Brussel·les: Bureau Européen pour les Langues Moins Répandues (Langues Européennes 5).

Quant a les restants minories, els seus drets són gairebé tan limitats com el seu pes demogràfic. Els parlants del carelià –una variant del finès, segons alguns lingüistes– són els descendents (entre 10.000 i 50.000, segons les fonts) dels fugitius de la zona de Carèlia, annexada per la Unió Soviètica, després de la Segona Guerra Mundial. Uns 10.000 gitanos tenen teòricament assegurada la protecció dels seus drets lingüístics, però això només es tradueix en la impartició de dues hores setmanals de classe, a petits grups d'infants zíngars, i un noticiari setmanal radiofònic. També hi ha 5.000 russos autòctons (descendents dels serfs transferits en el segle XVIII) i uns 20.000 descendents dels exiliats de la revolució bolxevic, els fills dels quals reben dues hores setmanals de classe de rus. Naturalment, tenen accés a les emissions radiofòniques i televisives russes, i el Govern finlandès sosté la publicació de dues revistes en aquesta llengua i finança una federació d'entitats russes.

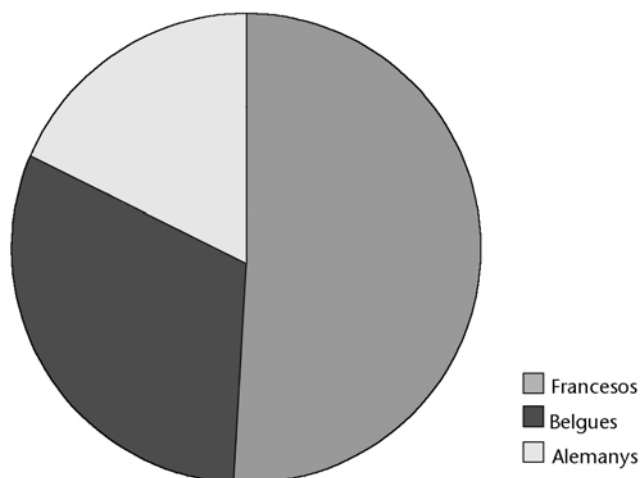
5.4. Luxemburg o l'aparent desregulació

Per la seva situació fronterera amb Bèlgica, França i Alemanya, Luxemburg ha experimentat una viva necessitat històrica de mantenir una posició equidistant entre els seus veïns, fins i tot des d'un punt de vista lingüístic, tal com aconsella una popular divisa d'aquest país: “Mir wölle bleiwe wat mir sin”, que significa ‘Volem continuar essent allò que som’. No és estrany, doncs, que dues ocupacions alemanyes successives –en la Primera Guerra Mundial i la Segona– només servissin per a incrementar l'adhesió a la llengua pròpia –el *lëtzebuergesch*– i debilitessin la posició de l'alemany; ni que la definitiva adopció del luxemburguès com a llengua nacional –l'any 1984, amb la Llei sobre el règim de les llengües– s'hagi fet sense inquietar inútilment l'estatut de les dues llengües oficials del gran ducat (el francès i l'alemany).

El gran ducat de Luxemburg, situat entre Bèlgica, França i Alemanya, és, amb 2.586 km² i 400.000 habitants, l'estat més petit –però no pas el menys important– de la Unió Europea i un dels més rics. En els seus orígens, formà part de l'imperi de Carlemany i, més tard, passà per les mans de Borgonyons, Habsburgs, francesos, espanyols i austríacs, fins que l'any 1815, el Congrés de Viena el cedí a Guillem I dels Països Baixos. Des del segle XIV, doncs, participà en les tradicions culturals francesa i alemanya, que foren sempre les llengües cancelleresques d'un país situat en la frontera política i cultural de França i Alemanya. L'any 1839, fou dividit entre Bèlgica i Holanda, i l'any 1867, la part holandesa esdevingué definitivament independent. En totes dues guerres mundials fou ocupat per Alemanya. Finalment, participà, l'any 1957, en la creació de les Comunitats Europees, com a membre fundador, i la seva capital (Luxemburg) és una de les seus del Parlament Europeu i de diverses institucions europees de caràcter judicial i financer.

Procedència dels 47.300 treballadors transfronterers de Luxemburg (ref. Statec 1993 i 1994)

5.4.1. El *lëtzebuergesch*

La major part de la població luxemburguesa parla luxemburguès (*lëtzebuergesch*): una varietat germànica del grup fràncic –gramaticalment propera a l'alemany, però amb una entonació que recorda el neerlandès i un vocabulari molt influenciat pel francès– que és la seva llengua materna i col·loquial, predominantment usada en la vida quotidiana i en les relacions orals. Hi viuen, també, uns 125.000 immigrants espanyols, portuguesos, italians, etc. i gairebé 48.000 treballadors transfronterers francesos, belgues i alemanys, que tornen cada vespre a casa seva. Fins al 1829, no va aparèixer el primer llibre escrit en aquesta llengua (un recull de poemes d'Anton Meyer, titulat *E Schrék op de Lëtzebuenger Parnassus*), i la primera gramàtica data del 1955. Entre 1950 i 1954, es van presentar els cinc volums d'un gran diccionari de la llengua luxemburguesa (actualment, també hi ha diver-

També parlen luxemburguès,...

... però sense cap mena de reconeixement ni promoció, unes 90.000 persones de la província belga de Luxemburg i de la ciutat francesa de Thionville, i, als Estats Units, uns 25.000 descendents de luxemburguesos emigrats en el segle XIX.

sos diccionaris bilingües) i des del 1992, funciona una comissió oficial que té cura dels canvis en l'ortografia oficial.

La condició legal de les llengües usades a Luxemburg ve definida per una Llei del 24 de febrer del 1984, sobre el règim de les llengües:

Article 1

Langue nationale

La langue nationale des Luxembourgeois est le luxembourgeois.

Article 2

Langue de la législation

Les actes législatifs et leurs règlements d'exécution sont rédigés en français. Lorsque les actes législatifs et réglementaires sont accompagnés d'une traduction, seul le texte français fait foi. Au cas où des règlements non visés à l'alinéa qui précède sont édictés par un organe de l'État, des communes ou des établissements publics dans une autre langue que la française, seul le texte dans la langue employée par cet organe fait foi.

Le présent article ne déroge pas aux dispositions applicables en matière de conventions internationales.

Article 3

Langues administratives et judiciaires

En matière administrative, contentieuse ou non contentieuse, et en matière judiciaire, il peut être fait usage des langues française, allemande ou luxembourgeoise, sans préjudices des dispositions spéciales concernant certaines matières.

Article 4

Requêtes administratives

Lorsqu'une requête est rédigée en luxembourgeois, en français ou en allemand, l'administration doit se servir, dans la mesure du possible, pour sa réponse de la langue choisie par le requérant.

En conseqüència, el luxemburguès és reconegut com a llengua nacional –per primer cop, des de la independència–, mentre que el francès és la llengua de la legislació i totes dues, conjuntament amb l'alemany, poden ser utilitzades en les relacions amb l'Administració i en l'àmbit judicial. Generalment, predomina el luxemburguès com a llengua oral (en les comunicacions del Gran Duc, en els debats parlamentaris, en la relació amb els funcionaris, etc.), mentre que l'alemany i el francès són les llengües preferentment usades en els textos escrits (circulars, comunicacions, sentències, etc.). Així mateix, la Unió Europea reconeix el luxemburguès com a llengua nacional d'un dels estats membres, però no pas com a llengua oficial ni de treball de la Unió.

El luxemburguès,...

... en la seva condició de llengua nacional d'un estat de la Unió, s'inclou dins el programa europeu LINGUA, creat per a millorar la competència en llengües estrangeres i promoure la comunicació entre la joventut comunitària.

Passaports, carnets d'identitat i monedes i bitllets són plurilingües, en diverses combinacions entre les tres llengües del país, i els permisos de conduir, caça i pesca s'expedeixen en francès.

5.4.2. Usos lingüístics del luxemburguès

En l'ensenyament, el luxemburguès és la llengua obligatòria i principal en les escoles maternals (*Spillschoul*), mentre que l'ensenyament primari i secundari s'imparteixen, preferentment, en alemany i francès. L'obligatorietat d'aquests dos idiomes en l'educació, als quals cal afegir el luxemburguès en la vida quotidiana, a banda de la seva llengua familiar, constitueixen un obstacle gens ne-

gligible per a la integració i el rendiment acadèmic dels fills dels immigrants, que assoleixen gairebé el 30% de la població escolar. Des del 1976, també s'ofereixen cursos de luxemburguès, per a estrangers adults.

Quant a la **senyalització**, la pràctica ha consagrat el predomini del francès en les indicacions oficials, la retolació de les carreteres i els noms dels carrers. En els ferrocarrils, correus i d'altres serveis, apareixen combinacions bilingües com francès/alemany, luxemburguès/francès o luxemburguès/alemany.

En el **món dels negocis i el comerç**, s'ha experimentat un increment notable de la publicitat en luxemburguès, i també en la denominació de firmes i magatzems. També es valora força el seu coneixement, a l'hora de cobrir llocs de treball en contacte directe amb el públic. L'activitat notarial escrita es fa majoritàriament en francès.

Pel que fa als **mitjans de comunicació**, en els quatre diaris que es publiquen, predomina l'ús de l'alemany (82% dels articles), seguit del francès (16%) i del luxemburguès (2,5%), cada cop més utilitzat en els petits anuncis i el correu dels lectors. Només una revista (*Eis Sprooch*) s'edita exclusivament en la llengua nacional del país. En l'actualitat, hi ha un servei nacional radiofònic de RTL i quatre freqüències regionals que emeten en luxemburguès. També són captades les cadenes televisives franceses, alemanyes i belgues (i d'altres neerlandeses, italianes, espanyoles, angleses, americanes, etc.), però només una televisió privada (*Elei Hei*) ofereix dues hores diàries –quatre, els diumenges– de programació en luxemburguès.

En els **oficis religiosos** de l'Església catòlica, àmpliament majoritària, cada cop s'utilitza més el luxemburguès, però les lectures bíbliques se solen fer en francès o alemany, ja que encara no hi ha una traducció completa de la Bíblia al luxemburguès.

Quant a la **producció cultural**, s'ha produït una revifalla de la novel·lística, des del darrer terç del segle XX, amb publicacions de 4.000 exemplars, però les edicions amb més tiratge corresponen a traduccions de clàssics infantils com Tintín, Astèrix o els personatges de Walt Disney. El teatre, el cabaret i l'opereta en luxemburguès són força populars i també hi ha grups de música moderna. Finalment, el cinema realitzat en luxemburguès –ja que l'exhibició es fa en versió original subtítolada– es limita a alguns documentals i a dos llargmetratges.

Els immigrants...

... necessiten deu anys de residència per accedir a la nacionalitat luxemburguesa, a més de renunciar a la pròpia. Majoritàriament d'origen romànic (italià, portuguès, espanyol, francobelga, etc.), tendeixen a integrar-se mitjançant l'aprenentatge del francès.

En resum, doncs, trobem a Luxemburg una situació de plurilingüisme canviant, però gens conflictiu. Sense qüestionar significativament la situació del francès i l'alemany, el luxemburguès, en tant que llengua nacional, no sols es veu reforçat per la legislació, sinó també per l'existència d'unes fronteres estatals segures; per la solidesa de la transmissió intergeneracional, entre els seus parlants; per la seva vitalitat oral; pel seu reconeixement, en els primers estadis de l'ensenyament, i per la seva creixent vitalitat cultural, econòmica i empresarial.

5.5. Itàlia o la diversitat de tractaments

La constitució de l'Estat italià

La Constitució de l'Estat italià fou un dels principals esdeveniments del segle XIX. El Risorgimento (1849-1870), nom amb què es coneix aquest procés, va ser possible gràcies a la conjunció de diversos factors: el suport de França, la legitimitat dinàstica dels Savoia, l'habilitat i astúcia del ministre Cavour i la rauxa dels camises vermelles de Garibaldi, entre d'altres. Des del començament, però, el nou Estat es va haver d'enfrontar als greus problemes heretats dels estats preunitaris; a la resistència antiplomontesa del Mezzogiorno i dels elements de l'antiga societat; a la manca de símbols unificadors i, fins i tot, a l'escàs coneixement i difusió de la llengua nacional, fora de Roma i la Toscana. En aquestes circumstàncies, prevalgué la influència del model centralitzador i assimilista francès, de tal manera que s'anul·laren les autonomies locals i regionals i es potencià la imposició d'una única llengua nacional, identificada amb el parlar de la Toscana.

En la Primera Guerra Mundial, Itàlia va romandre inicialment a l'expectativa, fins que l'any 1915 entrà en guerra, al costat de França i el Regne Unit, la qual cosa li permeté, en convertir-se en una de les potències vencedores, annexar-se definitivament el Tirol del Sud (Bozen-Bolzano) i el territori bavarès de Trento – ambdós constitueixen, actualment, la regió del Trentino-Alto Adige –, la península d'Ístria –cedida, finalment, l'any 1920, a Iugoslàvia (Eslovènia i Croàcia), amb l'excepció de la ciutat de Trieste–, i la ciutat de Fiume (la Rijeka croata), incorporada l'any 1924 i retornada a Iugoslàvia l'any 1947, poc després del desastre definitiu de l'aventura mussoliniana i de l'Alliberament. Val a dir que l'actuació del feixisme, en relació amb la diversitat lingüística, va ser tan hostil i violentament italianitzant com era d'esperar, de tal manera que fins i tot es va arribar a pressionar els ciutadans del Trentino-Alto Adige, perquè emigressin a Alemanya, després dels acords del 1939, entre Hitler i Mussolini. La por al separatisme de la Itàlia insular i dels territoris annexats en els anys anteriors –on el maquis antifeixista havia estat nombrós i ben organitzat, i on es desfermaren, en els anys a venir, manifestacions populars i d'altres mobilitzacions– influïren, sens dubte, en la decisió presa per l'Assemblea Constituent que elaborà la Constitució del 1947, en el sentit d'incloure-hi certes concessions a l'autonomia local i regional. Per entendre quina era la situació un cop acabada la guerra, n'hi ha prou de recordar que la Vall d'Aosta fou alliberada per les tropes franceses i que únicament les pressions britàniques i americanes, sumades a la inexistència de comunicacions transalpines entre França i la Vall, decidiren finalment De Gaulle a rentar-se'n les mans. Tanmateix, amb l'excepció de les anomenades regions d'Estatut especial (Sicília, Sardenya, Trentino-Alto Adige, Friül-Venècia Júlia i Vall d'Aosta), la descentralització de les restants quinze regions del país no va començar –i encara, amb una recança extraordinària– fins a 1970, i podem dir que continua essent una assignatura pendent.

En el cas del Trentino-Alto Adige, cal atribuir, sobretot, la concessió d'un estatut especial a l'acord italoaustríac De Gasperi-Gruber, del 1946, posteriorment incor-

L'italià estàndard...

... no era usat per més del 2,5% de la població d'Itàlia, l'any 1861. Molt més tard, l'any 1983, *L'Espresso* va publicar un sondeig, segons el qual el 29% dels ciutadans parlen exclusivament en el seu dialecte o en una llengua no italiana; un 26% usa exclusivament l'italià estàndard; un 45% usa l'italià i la varietat materna i un 7% ni tan sols no entén la llengua de l'Estat.

Lectures complementàries

En relació amb la història de la llengua italiana, recomanem les obres següents:

T. De Mauro (1984). *Storia lingüística dell'Italia unita*. Bari: Editori Laterza.

B. Migliorini (1987). *Storia della lingua italiana*. Florència: RCS Sansoni Editore.

Pel que fa a la relació entre llengua i dialectes italians, aconsellem aquesta obra:

R. Del Guerra; G. Gómez (1986). *Llengua, dialecte, nació, ètnia*. Barcelona: La Magrana, 1991.

porat al tractat de pau mutu, que preveia que Itàlia assumís una sèrie d'obligacions, en relació amb la minoria de parla alemanya. Tanmateix, van ser necessàries noves negociacions diplomàtiques entre ambdós estats, l'any 1969, a fi de desenvolupar els compromisos del 1946. Pel que fa a al territori d'Ístria i Trieste, es van succeir tres fases, en la redefinició de la frontera entre Itàlia i Iugoslàvia:

- Determinació de la major part de la frontera, amb el tractat de pau.
- Acord del 1954, entre Itàlia i Iugoslàvia, per tal de repartir-se l'anomenat "Territori Lliure" de Trieste, que incloïa la tutela dels drets lingüístics de la minoria eslovena a l'exZona A del territori lliure (actualment, a la regió de Venècia-Júlia).
- Fixació definitiva de la frontera, l'any 1975, amb el Tractat d'Osimo.

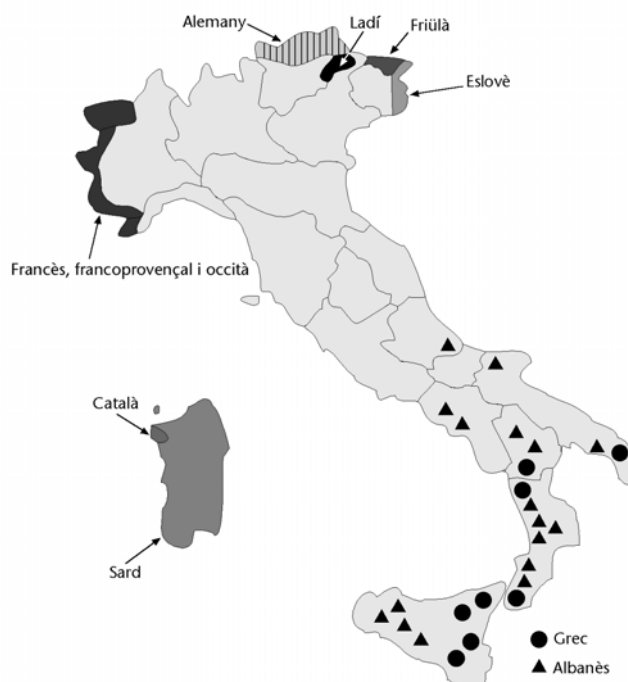
En l'actualitat, l'italià és la llengua del 87% de la població de l'Estat (gairebé 58.000.000). D'aquest 87%, però, a causa d'una dispersió dialectal molt acusada, resistent i plena de vitalitat (dialectes toscans, centrals, meridionals, salentins, calabresos meridionals i septentrionals, sicilians, gal·loitàlics, vènets i julians i emilianomarquisans de transició), hom considera que l'italià estàndard és només la llengua materna d'un 52% de la població; és a dir, d'uns 33.000.000 d'habitants.

Singularment diferenciats...

... de l'italià estàndard són el dialecte piemontès, amb més de 3.000.000 de parlants, que continua essent utilitzat com a llengua escrita, i el sicilià, amb 4.600.000 locutors.

5.5.1. Les comunitats lingüístiques al·loglotes de l'Estat italià

El 13% dels ciutadans que no tenen com a llengua materna l'italià ni cap dels seus dialectes, s'integren en alguna de les dotze comunitats lingüístiques següents:

En aquest mapa s'observa la distribució aproximada de les principals comunitats al·loglotes (de llengua materna no italiana) de l'Estat italià. Hi manca el croat.

- **Albanès (*arbërishtja, arbërichte*)**

Constitueixen un grup d'unes 100.000 persones, descendents dels albanesos instal·lats a Itàlia entre els segles XV i XVII, que fan servir una varietat allunyada de l'albanès estàndard i que viuen en comunitats dispersades, principalment, per les zones muntanyenques de les regions dels Abruzzos, Molise, Pulla, Campània, Basilicata, Calàbria i Sicília. Sense rebre cap mena d'estímul oficial per a l'ús de la seva llengua, aquestes comunitats –molt afectades pel despoblament i l'emigració, especialment al sud– semblen cada cop menys interessades en la continuïtat d'una llengua que declina progressivament.

- **Alemanys (*deutsch*)**

Es calcula que hi ha uns 290.000 germanòfons, entre les dues províncies de la regió del Trentino-Alto Adige (Trento i Bozen/Bolzano). L'ús de la seva llengua està protegit per l'Estatut especial per al Trentino-Alto Adige, del 1948 (modificat l'any 1971), que deu la seva existència a l'acord italoaustríac De Gasperi-Gruber, annexat en el seu dia al tractat de pau entre Itàlia i les potències aliades i associades, signat a París, el 10 de febrer del 1947.

- **Català**

És parlat en els 225 km² del terme municipal de l'Alguer, a l'illa de Sardenya, per un 41% dels seus 40.000 habitants, descendents dels colons catalans que repoblaren la ciutat, a partir del 1372. Ens referirem detalladament a la seva situació, en el mòdul didàctic "Polítiques lingüístiques en els territoris de la comunitat lingüística catalana".

- **Croat (*slavo, hravtski*)**

Sobreviu només una petita part d'una sèrie més àmplia de comunitats croates fugitives de la pressió turca, probablement en el segle XVI, que avui han quedat reduïdes a tres municipis de la província de Campobasso, a la regió de Molise (San Felice, Acquaviva i Montemitro). Aquests pobles van perdre gairebé el 40% de la població, entre 1950 i 1970, i avui resten únicament uns 1.700 parlants del croat, que constitueixen la comunitat al·loglota més petita d'Itàlia.

- **Eslovè (*slovensko*)**

Aquest grup lingüístic viu en el territori situat en la frontera italoeslovena i, a causa de les modificacions frontereres, ha esdevingut (amb uns 80.000 parlants) el grup minoritari majoritari de la regió del Friül-Venècia Júlia i s'ha beneficiat, en la pràctica i especialment a la província de Trieste, de les clàusules de l'annex II del Memoràndum d'entesa entre els governs d'Itàlia, el Regne Unit, els Estats Units i Iugoslàvia, sobre el Territori Lliure de Trieste, signat l'any 1954 –a pesar que Itàlia no el va ratificar ni va aprovar l'Estatut especial previst a l'annex II, però va haver de dictar algunes mesures legislatives i administratives–, i dels continguts del Tractat d'Osimo, esdevingut entre Itàlia i Iugoslàvia, l'any 1975, que anul·lava el Memoràndum d'entesa, i convertia la protecció de la minoria eslovena en un afer intern italià.

Lectura recomanada

En relació amb els aspectes legals i jurídics de la tutela dels grups lingüístics minoritaris a Itàlia, recomanem la referència següent:

A. Pizzorusso (1983). "Minories i grups ètnics a Itàlia: perspectives de tutela". A: *Ordenació legal del plurilingüisme als estats contemporanis* (pàg. 12-28). Barcelona: Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya.

- **Francès (*français*) i francoprovençal (*francoprovençal*)**

El francoprovençal (també anomenat *nosta moda*) és un conjunt de parlars de característiques intermèdies entre el francès i l'occità, fortament influenciats per les llengües germàniques, que no han arribat mai a disposar de forma unificada ni tradició escrita. Pràcticament ha desaparegut de la Savoia i la Bresse (a França) i de la Suïssa romanx, però el parlen encara unes 70.000 persones a l'Estat italià: en algunes valls alpines de la província de Torí; en un parell de municipis de la província de Foggia i, sobretot, a la Vall d'Aosta/Vallée d'Aoste, on conserva a l'entorn de 68.000 parlants. Quan aquest territori fou annexat a Itàlia, l'any 1861 –i definitivament separat de la Savoia i el comtat de Niça, incorporats a França–, la llengua de l'ensenyament i de la burgesia local era el francès –tal com ja s'esdevenia en l'edat mitjana–, i gràcies a la seva condició de regió d'Estatut especial, aprovat l'any 1948 i millorat l'any 1994– és aquesta llengua la que rep protecció i reconeixement, per part del Govern regional –“la lingua francese è parificata a quella italiana”, segons l'article 2 de l'Estatut especial–, que també es beneficia del seu prestigi cultural i de la presència del turisme francès. Per contra, el francoprovençal sobreviu gairebé únicament com a llengua oral, especialment en les famílies camperoles. No gaire més bona és la situació d'una petita minoria d'uns quants centenars de parlants del walser, dialecte de l'alemany –els ancestres dels quals arribaren a la zona, procedents de Berna, els segles XII i XIII–, a pesar de l'aprovació, l'any 1998, d'una Llei regional de salvaguarda de les característiques i tradicions lingüístiques i culturals de les comunitats walser de la Vall de Lys.

- **Friülà o furlà (*furlan*)**

En realitat, es tracta d'un dels tres grans blocs dialectals discontinus que constitueixen el retoromànic (conjuntament amb el ladí, parlat a les Dolomites i al Trentino-Alto Adige, i el romanx o grisó, parlat al cantó dels Grisons, per un 0,6% de la població suïssa, i reconegut com una de les llengües nacionals, però no oficials, de la Confederació), parlat al territori del Friül –allà on es troben els mons llatí, germànic i eslav–, i que correspon a les províncies de Gorica/Gorizia, Pordenon/Pordenone i Udin/Udine, a la regió de Friül-Venècia Júlia, constituïda l'any 1963, a còpia d'incorporar-hi la ja esmentada província de Trieste. A pesar que el parlen més de 700.000 persones (en el cas de la província d'Udine, més del 75% de la població), la seva situació no és gaire envejable, car no té un estatut jurídic propi, dins la regió, on únicament és protegit l'eslovè. Tanmateix, convé no oblidar que es tracta de la segona llengua minoritària (o minoritzada) d'Itàlia, dotada d'una literatura cultivada i amb tradició, i que no està pas totalment absent de l'escola, dels mitjans de comunicació i de la vida quotidiana dels friülans.

- **Grec (*griko*)**

Els grecs clàssics foren els primers a instal·lar-se en el sud de la península itàlica, molt abans que hi arribessin els romans. Des del començament del segle XIII fins al XV, la cultura hel·lènica de Calàbria va anar trampejant els

Durant la Segona Guerra Mundial...

... l'activa resistència antifeixista valdostana elaborà, el 19 de desembre del 1943, l'anomenada Declaració de Chivasso, que inclou els principis essencials de l'autonomia reclamada per les valls alpines. Cinc mesos més tard, Émile Chanoux, el principal impulsor de l'autonomia valdostana, fou capturat i assassinat per la policia feixista.

Lectura complementària

Si es vol ampliar la informació sobre el friülà, suggerim la lectura de les pàgines 175-180 i la consulta de la bibliografia incorporada en el text següent:

X. Lamuela (1987). *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.

efectes del declivi de l'Imperi Bizantí, però amb posterioritat, l'expansió dels dialectes itàlics va anar reduint el seu territori i el nombre de parlants. Actualment, resten dos grups que parlen un grec molt desviat del grec modern, escrit amb caràcters llatins i força diferent, en cada cas. Es tracta d'un enclavament a l'àrea de Bovesia, prop de Reggio de Calàbria, i d'un altre a Grècia Salentina, a la província de Lecce, amb un nombre total de parlants que varia segons les fonts, però que no sembla que depassi els 7.500. A pesar de certes iniciatives de les autoritats regionals calabreses i dels intercanvis promoguts pel Govern grec, sembla difícil que aquesta llengua superi el llindar de la generació que té actualment 35 anys.

- **Ladí (*ladino*)**

És una altra varietat lingüística retoromànica, parlada en cinc valls de l'àrea de les Dolomites (Marèo/Val Badia i Val Marebbe, Gherdeïna/Val Gardena, Fascia/Val di Fassa, Fodóm/Livinallongo i Ampezzo), aproximadament per unes 56.000 persones, en una proporció que oscil·la entre el 98% de Marèo/Val Badia i el 30% d'Ampezzo. Contra l'opinió dels seus habitants, persisteix la divisió de la comunitat entre tres províncies (Belluno, Bozen/Bolzano i Trento), imposada entre 1927 i 1930, pel règim feixista, i mai no revocada. Això significa que hi ha una diferència incomprensible entre el reconeixement parcial dels drets de la minoria ladina a les dues províncies de la regió del Trentino-Alto Adige –Bozen/Bolzano i Trento (en menor mesura)– i l'absència d'aquest reconeixement, en el cas d'Ampezzo, que fou agregada a la província de Belluno.

- **Occità (*occitan*)**

La llengua occitana és parlada, a Itàlia, en una quinzena de valls alpines del Piemont (a les províncies de Torí i Cuneo); a la província de la Ligúria i a la població calabresa de Guardia Piemontese –en aquest cas, a conseqüència de la instal·lació, els segles XIII i XIV, de fugitius de les persecucions religioses. En total, el nombre dels seus parlants s'acosta als 100.000, però la llengua està en franca regressió –sobretot a causa de l'aïllament i la recessió econòmica que viuen les comunitats on es parla– i únicament al Piemont, es veu una mica afavorida la seva situació, a conseqüència de l'aprovació, per part del Govern regional, de la Llei de promoció i difusió del patrimoni lingüístic del Piemont.

- **Sard (*sardu*)**

Gairebé 1.300.000 habitants de l'illa de Sardenya (del total d'1.500.000) tenen el sard –una llengua romànica fragmentada en quatre dialectes amb molta personalitat: campidanès, logudorès, gal·lurès i sassarès– com a llengua materna. L'Estatut especial de l'illa (aprovat l'any 1948) no inclou cap disposició referent a la llengua pròpia ni als usos lingüístics i, fins l'any 1999, l'assemblea regional no aprovà la definitiva Llei de tutela i valorització de la cultura i de la llengua de Sardenya, que no ofereix cap garantia jurídica realista per a la promoció de la llengua sarda. En la pràctica, doncs, la llengua

Lectura complementària

Si voleu ampliar la informació sobre el conjunt dels parlars retoromànics, us aconsellem la lectura d'aquesta versió italiana d'un estudi sobre el grisó, inicialment publicat en alemany, perquè incorpora uns annexos sobre el ladí de les Dolomites i el friülà:

W. Catrina (1989). *I retoromanici oggi. Grigioni-Dolomiti-Friuli* (trad. de R. Boldini, ed. original 1983). Lugano.

pública i oficial és gairebé exclusivament l'italià, mentre que el sard –a pesar que continua essent la llengua col·loquial de la majoria de les famílies de l'illa– no ha aconseguit depassar el seu estatus de llengua col·loquial.

5.5.2. La divergència en el tractament de la diversitat lingüística

Com ja hem dit, la Constitució italiana del 1947 recollia, en el seu article 6, el compromís de l'Estat, a l'hora de protegir “amb normes pertinents les minories lingüístiques”, per bé que, en la pràctica, hom ha tendit a considerar que només era aplicable a les minories protegides internacionalment o dotades d'un estatut de règim especial, i la mateixa doctrina jurídica de la Cort Constitucional ha incorporat aquesta distinció entre “minoranze riconosciute” i “minoranze no riconosciute”. A l'hora de la veritat, però, ni el reconeixement de les regions d'Estatut ordinari –que van haver d'esperar a 1970– ni l'Estatut especial de les que foren reconegudes inicialment (Sicília, Sardenya, Vall d'Aosta, Trentino-Alto Adige i Friül-Venècia Júlia), han servit, en la majoria dels casos, per a desenvolupar les cultures locals i invertir el procés de substitució de les llengües minoritzades. En la pràctica, només els germanòfons del Trentino-Alto Adige i els eslovens de la província de Trieste –protegits internacionalment, gràcies als acords esmentats–, els valldostans de llengua francesa (però no els d'expressió francoprovençal), els ladins de la província de Trento (i no tant els de les províncies de Belluno i Bozen/Bolzano) i els eslovens de la província de Gorizia han vist reconeguts, protegits i desenvolupats –si més no, parcialment– els seus drets lingüístics individuals i col·lectius.

Vegeu la “Lectura 9” del volum de documents de lectura associat a aquesta assignatura (“Minories i grups ètnics a Itàlia: perspectives de tutela”, A. Pizzorusso, 1983, pàg. 12-28).

Tanmateix, cinc estatuts regionals ordinaris (Piemont, Vèneto, Molise, Lucca i Calàbria) han inclòs articles referits a la protecció del patrimoni ètnic, lingüístic i cultural, malgrat les sentències de la Cort Constitucional i l'actitud del Govern italià, segons la qual la promoció de les minories lingüístiques hauria d'estar exclosa de l'àmbit competencial de les regions. Només recentment –a partir del Decret del president de la república, de novembre del 1991, i, sobretot, de l'aprovació, l'any 1999, de les Normes en matèria de protecció de les minories lingüístiques històriques– s'ha començat a concretar allò previst en la Constitució del 1947. Paradoxalment, aquesta llei inclou la primera declaració exclusiva d'oficialitat de la llengua italiana:

Art. 1.

1.1. La lingua ufficiale della Repubblica é l'italiano.

1.2. La Repubblica, che valorizza il patrimonio linguistico e culturale della lingua italiana, promuove altresì la valorizzazione delle lingue e delle culture tutelate dalla presente legge.

Art. 2.

2.1. In attuazione dell'articolo 6 della Costituzione e in armonia con i principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionale, la Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi, catalane, germaniche, greche, slovene e croate e di quelle parlanti il francese, il franco-provenzale, il friulano, il ladino, l'occitano e il sardo.

Així mateix, la llei no esborra les diferències de tractament, entre les regions d'Estatut ordinari i d'Estatut especial, pel que fa a la tutela de les minories lin-

güístiques, car l'article 18 subratlla novament l'existència de dos tipus de capteniment:

Art. 18.1. Nelle regioni a statuto speciale l'applicazione delle disposizioni piú favorevoli previste dalla presente legge é disciplinata con norme di attuazione dei rispettivi statuti. Restano ferme le norme di tutela esistenti nelle medesime regioni a statuto speciale e nelle provincie autonome di Trento e di Bolzano.

Malauradament, les tendències centralitzadores i assimilistes continuen essent molt fortes en l'àmbit de la magistratura i la burocràcia ministerial, a pesar de la disposició favorable de la majoria de les forces polítiques i sindicals, en relació amb la protecció dels grups lingüístics minoritzats. Tanmateix, no es pot passar per alt la influència –també a Itàlia– dels corrents europeus favorables a la protecció dels grups minoritaris (o minoritzats) i a la remodelació de la sobirania dels estats.

De moment, però, el règim jurídic dels grups lingüístics al·loglotes, a Itàlia, es caracteritza per una marcada i inexplicable contradictorietat que vulnera, fins i tot, el dret de tots els ciutadans a ser considerats igualment, davant la llei, car no es reconeixen els mateixos drets, en situacions consemblants. Al costat de la protecció garantida als germanòfons de Bozen/Bolzano (però no tant als de Trento), als eslovens de Trieste i Gorizia (i no als d'Udine), o als francòfons de la Vall d'Aosta, resulta escandalosa la desempatança en què viuen grups com els friülans o els sards i, sobretot, l'arbitrarietat implícita en el reconeixement dels drets d'un grup com el ladí, únicament a les províncies de Bozen/Bolzano (sobretot) i Trento, però no pas a la província de Belluno

6. El règim lingüístic de les institucions internacionals i europees

En un planeta amb 6.703 llengües diferents (B.F. Grimes, 1992), gairebé resulta innecessari afegir que rarament coincideixen les fronteres polítiques amb les de les comunitats lingüístiques –de fet, estats monolingües com Cuba o les dues Corees constitueixen una autèntica raresa–, i que són majoria els territoris que coneixen i/o utilitzen més d'una varietat lingüística, en la seva vida. En conseqüència –i com sia que no sembla haver prosperat l'opció de compartir una llengua artificial comuna– els éssers humans –i, en conseqüència, les seves assemblees i les assemblees dels països i dels estats– han de recórrer sistemàticament a la traducció i a l'adopció d'una llengua internacional o més, entre d'altres recursos, per tal de poder comunicar-se efectivament.

Segons el psicolingüista Miquel Siguan:

“Un segle i mig després de la seva introducció, l'esperanto conserva nuclis de partidaris fidels a tots els països del món, però la veritat és que no ha aconseguit els objectius que es proposava. Ni ha aconseguit generalitzar-ne l'ús ni ha aconseguit que cap país o cap organització política, sindical o acadèmica s'hi hagi interessat seriosament i l'hagi adoptat o n'hagi recomanat la utilització. I a hores d'ara sembla poc probable que en el futur pugui aconseguir-ho. Moltes de les funcions que pretenia acomplir l'esperanto les ocupa ja l'anglès. I la ironia de la història és que l'anglès simplificat que s'utilitza majoritàriament per a aquestes funcions de comunicació bàsica té algunes característiques: la simplicitat i l'absència de connotacions culturals, que es corresponen exactament amb els trets més característics de l'esperanto.”

M. Siguan (1995). *L'Europa de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.

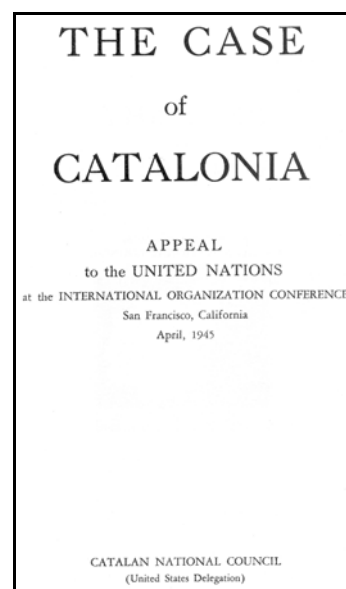
Veurem, a continuació, quina és, en síntesi, la solució adoptada, en cada cas, per la principal organització internacional (les Nacions Unides) i d'altres organitzacions *regionals*, i per les dues principals institucions europees (el Consell d'Europa i la Unió Europea).

6.1. Les Nacions Unides

Successora de la Societat de Nacions, que va existir entre 1919 i l'abril del 1945, però no pas hereva del seu bagatge jurídic i organitzatiu, l'Organització de les Nacions Unides –el nom de la qual sembla que fou suggerit pel president americà Franklin D. Roosevelt– fou gestada en les conferències de Dumbarton Oaks i Jalta i veié la llum a San Francisco, on cinquanta-un estats es reuniren i elaboraren la Carta de les Nacions Unides, finalment signada el 26 de juny del 1945. L'Organització, que té la seva seu a Nova York, entrà en funcionament el 24 d'octubre del mateix any, i associava –el mes de setembre del 2000, després de l'admissió de Tuvalu– 189 estats membres. Pertanyen a l'ONU diverses organitzacions i agències especials, com ara la FAO, la UNESCO, l'OMS, l'ACNUR, la UNICEF, etc.

La llengua artificial més coneguda...

... és l'esperanto, però n'hi ha d'altres: el loglan, el volapuk, el romanova, etc. Si us interessa el tema, podeu consultar l'adreça següent:
<http://www.quetzal.com/conlang.html>.

Portada del document presentat als patrocinadors de la Conferència de la Nacions Unides de San Francisco, l'any 1945, per la delegació als Estats Units del Consell Nacional Català.

L'ONU té cinc llengües oficials o de treball (anglès, francès, espanyol, rus i àrab), que estan entre les tretze més parlades en el món i que són aquelles a les quals es tradueixen totes les intervencions formals i la documentació relacionada amb els acords i les decisions de l'organització. Això no impedeix que els representants dels estats membres puguin intervenir, en les sessions plenàries, en la seva pròpia llengua, ni perquè en la pràctica diària, per exemple, la llengua utilitzada majoritàriament, a la seu de Nova York, sigui l'anglès. Amb algunes adaptacions –generalment, la reducció del nombre de llengües oficials acceptades–, aquest és, també, el règim lingüístic adoptat per la pràctica totalitat de les organitzacions i agències mundials, continentals i supraestats. Per exemple, l'Organització d'Estats Americans (OEA) té com a llengües oficials l'anglès, l'espanyol, el francès i el portuguès, i l'Organització per a la Unitat Africana (OUA), l'àrab, l'anglès, el francès i el portuguès.

6.2. El Consell d'Europa

Creat per deu estats l'any 1949, amb la finalitat d'aconseguir la unió europea i amb els objectius declarats de defensar els drets humans i la democràcia, el Consell d'Europa està constituït pel Comitè de Ministres (nucli executiu, integrat pels ministres d'afers estrangers dels estats membres), l'Assemblea Parlamentària (constituïda per membres que designen els parlaments respectius) i d'altres òrgans, entre els quals destaca la Conferència Permanent dels Poders Locals i Regionals d'Europa, creada l'any 1975, en substitució de la Conferència Europea de Poders Locals, que havia estat instaurada l'any 1957. En l'actualitat –després de l'ingrés dels països de l'Europa central i oriental, anteriorment alineats amb l'antiga Unió Soviètica– està integrat per 41 estats, a banda dels convidats especials i dels observadors. L'article 12 de l'Estatut del Consell d'Europa defineix el seu règim lingüístic:

Les langues officielles du Conseil de l'Europe sont le français et l'anglais. Les règlements intérieurs du Comité des ministres et de l'Assemblée consultative détermineront les circonstances et les conditions dans lesquelles d'autres langues pourront être utilisées.

6.3. La Unió Europea

L'any 1951, França, Itàlia, la República Federal d'Alemanya i els estats del Benelux (Bèlgica, Holanda i Luxemburg) van signar el Tractat de la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA). L'any 1957, aquests mateixos estats van acordar, per mitjà dels Tractats de Roma, la creació de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i l'EURATOM. L'any 1973, ingressaren a l'organització Dinamarca, Irlanda i el Regne Unit, i, en els anys a venir, Grècia (1981), Espanya i Portugal (1986), i Àustria, Finlàndia i Suècia (1995). El mes de juliol del 1987,

va entrar en vigor l'Acta Única Europea, que institucionalitzà l'objectiu d'un mercat interior comú i reforçà les competències del Parlament Europeu i de la Comissió, i l'any 1991 s'arribà a la conclusió del Tractat sobre la Unió Europea, o de Maastricht, que ha constituït la reforma més extensa dels Tractats de Roma, amb ambiciosos objectius polítics, econòmics i monetaris. En l'actualitat, es desenvolupen negociacions amb dotze candidats a la integració, però és probable que una futura Europa dels Vint o dels Trenta resulti inviable, sense reformes en qüestions com ara la participació en la Comissió, la presidència rotativa, el nombre de vots dels socis i el quòrum en les decisions per majoria qualificada.

Els tractats constitutius de la CEE i l'EURATOM anunciaven que el règim lingüístic seria fixat pel Consell de Ministres. Aquest aprovà el Reglament número 1 el 15 d'abril de 1958: les llengües oficials i de treball serien les oficials dels estats signants dels Tractats de Roma, tret del luxemburguès amb l'excepció del luxemburguès, que fins l'any 1984 no va ser llengua oficial del gran ducat. El 1973, amb l'adhesió de Dinamarca, el Regne Unit i Irlanda –un estat amb dues llengües nacionals: l'anglès i l'irlandès– el segon va aconseguir l'estatus de “llengua de tractat”, però no pas ni oficial ni de treball. Amb les adhesions posteriors, les llengües oficials i de treball van arribar a les onze en l'Europa dels Quinze: alemany, anglès, danès, espanyol, finlandès, francès, grec, italià, neerlandès, portuguès i suec.

D'altra banda, cal tenir ben present el contingut de l'article 8 de l'esmentat Reglament 1/1958:

Article 8. Pel que fa als estats membres on existeixin diverses llengües oficials, l'ús d'una llengua es regirà, a petició de l'Estat interessat, per les normes generals de la legislació de l'Estat.

Significativament, cap dels estats que incorporen grups lingüístics reconeguts, fins i tot en l'àmbit constitucional, no han recorregut mai a aquesta possibilitat, per tal d'obrir una porta a la presència de les llengües “menys usades” –en terminologia de l'European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL)–, que són les parlades pels gairebé 50 milions de ciutadans comunitaris –sobre un total de 370– que tenen com a pròpia una llengua diferent de l'oficial del seu estat, ja sia perquè són membres de comunitats lingüístiques sense estat –com la catalana, la corsa o l'occitana– o perquè estan separats de la seva comunitat lingüística per una frontera estatal, com s'esdevé en el cas dels germanòfons de Dinamarca, França, Itàlia i Bèlgica.

En relació amb la llengua catalana, s'ha de tenir en compte que gaudeix d'una certa especificitat reconeguda pel Parlament Europeu –a petició del Parlament de Catalunya i del Parlament de les Illes Balears–, segons la Resolució 12345/1990, del 10 de desembre. Tanmateix, aquesta resolució no és vinculant, ja que la fixació del règim lingüístic és una competència del

Quant al luxemburguès...

... a pesar del seu reconeixement, l'any 1984, com a llengua nacional de Luxemburg, no ha estat reconegut com a llengua oficial ni de treball de la Unió, però està inclòs en el programa LINGUA, reservat per a les llengües oficials estatals.

Pel que fa al gaèlic irlandès...

... el Govern d'Irlanda s'ha conformat amb una versió oficial de tots els actes de dret primari i dels reglaments en matèria de pesca, per l'interès especial que tenen, per al territori de la Gaeltacht (àrees de més implantació del gaèlic, al sud i a l'oest d'Irlanda).

Des de 1986, la UE fa servir la bandera amb dotze estrelles d'or sobre fons blau, adoptada pel Consell d'Europa. La disposició dels estels en cercle simbolitza la cohesió, però no té res a veure amb el nombre d'estats membres.

L'EBLUL...

... és una institució finançada per la Comissió Europea, amb seu –fins fa poc– a Dublín, amb la finalitat de promoure les llengües i cultures autòctones “menys usades”, que està integrada per comitès estatals, en representació de les comunitats lingüístiques minoritzades. Podeu consultar la seva web en l'adreça següent: <http://www.eblul.org/>.

Consell, però reconeix la importància de la llengua catalana i indica les mesures que haurien de ser adoptades pel Consell i per la Comissió (i que ho han estat parcialment):

4. Demana al Consell, format pels representants dels estats membres, i a la Comissió que adoptin mesures que permetin d'aconseguir els objectius següents:

- la publicació en català dels tractats i dels textos fonamentals de les Comunitats;
- la difusió en català de la informació pública relativa a les institucions europees per tots els mitjans de comunicació;
- la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees;
- la utilització del català en les relacions orals i escrites amb el públic a l'oficina o les oficines de la Comissió de les Comunitats Europees a les comunitats autònomes en qüestió.

Així, doncs, el reconeixement d'onze llengües de treball significa que la Unió Europea es relaciona amb els estats membres en la llengua oficial corresponent, i que els ciutadans les poden utilitzar, quan s'adrecen a les institucions de la Unió; que les reunions formals dels òrgans de la Unió, del Parlament Europeu i de totes les seves comissions funcionen en règim de traducció simultània; que tots els acords, documents i informes es tradueixen a les onze llengües, etc. Això no obstant, les llengües més usades, en els nivells inferiors i en les reunions i comunicacions informals, són l'anglès, el francès i, cada cop més, l'alemany.

Aquest desgavell, argumentat retòricament com una mostra de pluralisme –ben relativa, car només beneficia les llengües oficials estatals– amaga, en la pràctica, una fervorosa defensa, per part de cada estat, del valor simbòlic de la seva llengua i també, lògicament, les rivalitats entre aquells estats (Regne Unit, França, Alemanya, Espanya, Portugal) que promouen polítiques d'internacionalització de la seva llengua, i les suspicàcies d'aquells altres (Dinamarca, Suècia) que han de defensar una llengua de demografia més modesta.

Els costos d'aquesta política lingüística són astronòmics, car es calcula que més d'un de cada cinc empleats de la Unió treballa en els serveis lingüístics i que aquests consumeixen el 30% del pressupost de funcionament de la Unió (M. Siguan, 1995). No és difícil imaginar fins a quin punt pot esdevenir insuportable la complicació i el cost del manteniment d'un règim lingüístic com l'actual –únic entre totes les institucions internacionals del món–, en el moment en què s'esdevingui la integració dels dotze estats que negocien actualment l'adhesió a la Unió Europea: Bulgària, Xipre, Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, la República Txeca i Romania.

Lectura complementària

Per conèixer el procés que va conduir a la Resolució sobre el català del Parlament Europeu, suggerim la consulta del text següent:

El català reconegut pel Parlament Europeu. Estrasburg, 11.12.90 (1991). Barcelona: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, Generalitat de Catalunya.

Lectura complementària

Quant al règim lingüístic de la Unió Europea, recomanem l'obra següent:

O. Ramon Mimó (1994). "Plurilingüismo en las Comunidades Europeas". A: A. Bastardas; E. Boix (dir.). *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística* (pàg. 155-167). Barcelona: Octaedro.

L'any 1965, en una memòria presentada al Centre Européen de Nancy, Lluís V. Aracil ja va anticipar quina mena de resistència es podia esperar, de part dels estats, a l'hora d'esquivar l'adopció d'una *interlingua* europea:

“Perquè tothom pugui comunicar-se amb tothom, n’hi ha prou que cadascú sàpiga només dos idiomes: el seu propi i una *interlingua* comuna a tots. [...] La tria de la *interlingua* variarà, però, en funció del marc acceptat com a premissa. Fins ara la tria ha estat feta, bé o malament, a l’*interior* dels estats nació europeus. El conjunt de l’Europa Occidental *no és pas* la mateixa cosa. I la lògica ens diu que la *interlingua* europea farà automàticament inútils les *interlinguas* dels imperis parroquials.”

L. Aracil (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.

7. La regulació internacional dels drets lingüístics: convenis, cartes, declaracions, pactes

La qüestió de la protecció de les minories lingüístiques del planeta –val a dir que, en conjunt, és probable que constitueixin una autèntica majoria numèrica– no és, ni de bon tros, un problema resolt, ni, menys encara, resolt satisfactòriament per a totes les parts implicades. Sens dubte, és un repte difícil d'afrontar i cal adoptar un enfocament metodològic multidisciplinari, per analitzar-lo correctament, sense limitar-se als seus aspectes teòrics. En qualsevol cas, cada cop més resulta més difícil negar que constitueix un desafiament indefugible, si allò a què aspirem els humans és a un món en pau, estable, just i democràtic.

Una minoria és,...

... segons Francesco Capotorti, un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'Estat, col·locat en una posició no dominant, amb unes característiques (ètniques, lingüístiques, etc.) que el diferencien, i amb un sentiment de solidaritat que tendeix a la preservació d'aquestes diferències.

7.1. La singularitat dels drets lingüístics

El dret a l'ús de la llengua pròpia en tots els àmbits públics i privats és un dret relativament jove i encara no del tot consolidat, ja que data del segle XX. Després de la Primera Guerra Mundial, la Societat de Nacions va impulsar una sèrie d'instruments jurídics per a impulsar l'estabilitat dels estats amb minories ètniques, lingüístiques i culturals.

En acabar-se la Segona Guerra Mundial i constituir-se l'Organització de les Nacions Unides –que no assumí els tractats impulsats per la Societat de Nacions–, el sistema de protecció a les minories va ser abandonat, amb el fràgil pretext que n'hi hauria prou amb l'aplicació dels drets humans individuals i, sens dubte, també a causa del mal record de la catastròfica i maliciosa utilització que el nazisme havia fet dels drets de les minories alemanyes de Polònia i Txecoslovàquia, per a justificar retòricament la seva agressiva política d'expansió militar. Això no va ser obstacle, tanmateix, perquè els vencedors aliats i la comunitat internacional tanquessin els ulls i acceptessin, amb una impassibilitat escandalosa, la deportació forçada, entre el 1945 i el 1946, de les poblacions germanòfones d'Europa central i oriental cap al territori del que havia quedat d'Alemanya. Així caracteritzava Karel Vassak, secretari general de l'Institut Internacional dels Drets de l'Home, l'any 1965, aquest canvi d'orientació, en el pròleg d'un llibre d'Albert Verdoodt:

A la Unió Soviètica...

... la deportació cap a Sibèria començà immediatament després de la invasió alemanya i afectà més de mig milió de russos d'origen alemany i més d'un milió de ciutadans caucàsics, tàtars, búlgars, grecs i armenis. Desenes de milers de soldats i oficials de l'Exèrcit Roig, d'origen alemany, van ser retirats i enviats a batallons disciplinaris. Un cop acabada la guerra, les deportacions s'estengueren a Ucraïna, Moldàvia, Bielorússia i les repúbliques bàltiques.

“Ainsi, en 1945, l'homme fongible, sans nationalité, sans âge et sans famille, semblait avoir remplacé, dans les préoccupations des Etats et des Organisations Internationales, l'homme situé et daté, vivant dans un cadre social et appartenant à une communauté d'autres hommes. [...]

D'ailleurs, les groupes minoritaires ont repris de la vigueur, peut-être parce que la possibilité pour un homme d'appartenir à une minorité et de se distinguer par là même de la majorité constitue le moyen de défense les plus efficace contre l'anonymat et l'ennui de

la vie quotidienne et contre l'égalisation appauvrissante qui enlève à l'homme son visage et son coeur."

A. Verdoodt (1973). *La protection des droits de l'homme dans les États plurilingues*. Brusel·les: Éditions Labor.

I és que, malauradament, no n'hi ha prou de garantir la no discriminació o la igualtat de tots els ciutadans, per assegurar l'exercici dels seus drets lingüístics. Ben al contrari, l'igualitarisme pot constituir un bon argument per a l'assimilació, en sotmetre tots els ciutadans a un mateix règim d'usos lingüístics, mentre que allò que la igualtat lingüística requereix és un cert grau de diferenciació, en els usos lingüístics oficials i públics. En paraules del professor Bruno De Witte:

"Pour qu'une telle vision *pluraliste* de l'égalité linguistique puisse se traduire dans la réalité juridique, il faut qu'une condition préalable soit remplie: que l'on admette qu'un traitement formellement égal peut en réalité avoir des conséquences discriminatoires pour un groupe de personnes, et qu'il y ait donc adhésion à la fameuse formule aristotélicienne selon laquelle l'égalité consiste à *traiter de manière égale ce qui est égal et de manière différente ce qui est inégal*.

[...]

le fait que deux personnes parlent deux langues différentes n'est normalement pas une raison pertinente pour les traiter de manière différente. Cette présomption s'inverse pourtant lorsqu'il s'agit précisément de régler l'usage officiel des langues, et les conséquences qui en découlent pour l'organisation du service concerné. Dans ce cas, le principe d'égalité, dans une optique pluraliste, impose de différencier l'usage officiel en fonction de la langue des participants, pour autant qu'une telle différenciation n'excède pas les ressources disponibles de la collectivité."

B. De Witte (1992). "Le principe d'égalité et la pluralité linguistique". A: *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre dret lingüístic* (pàg. 11-19). Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

En el cas de les Nacions Unides, tanmateix, la protecció de les minories ha tendit a concretar-se en acords sectorials, basats en el principi de no discriminació, però sense arribar a atorgar el "reconeixement de legitimitat processal i de subjectivitat a les minories lingüístiques en l'àmbit internacional" (M. Corretja, 1995). Per a alguns especialistes, els drets de les minories derivarien del reconeixement del dret personal a l'autonomia i a la llibertat dels individus que les integren, mentre que, per a d'altres, l'estatut jurídic de les minories hauria de basar-se en el principi de no discriminació, en el dret al desenvolupament cultural i en una nova noció d'etnodesenvolupament (J. de Lucas, 1993).

Des d'un punt de vista objectiu i científic, cal advertir que els termes *minoría*, *minoritari* i derivats –a pesar de la seva consolidació en el llenguatge jurídic i en el debat polític– són extremadament imprecisos i subjectius, no únicament perquè els dèficits funcionals i d'ús que "sofreixen" algunes llengües no tenen gran cosa a veure amb el seu volum demogràfic –llevat de casos realment extrems–, sinó també perquè no hi ha un límit numèric entre llengües que són minoritàries o no, car això ens duria a considerar majoritari el quítxua, amb 16 milions de parlants, al costat de l'islandès, amb 200.000; o minoritari l'alemany, que "només" té 105 milions de parlants, al costat dels 800 del xinès.

Lectura complementària

Per a comprendre les claus de l'anomenada *situació minoritària* i de la seva instauració, aconsellem la consulta de la primera part (pàg. 19-89) de l'estudi següent:

M. Pueyo (1996). *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès Editors.

Una comunitat pot ser una minoria, però això no és pas una essència immanent a la comunitat. Es fa servir sovint aquest terme en documents i debats, però en l'àmbit científic és més precís referir-se a minorització, llengua minoritzada, etc. Aquestes denominacions inclouen un component dinàmic, són coherents amb la realitat històrica d'uns processos evolutius que no són fruit de atzar i que poden tenir desenllaços diversos i/o enfrontats. La minorització s'instaura per la coincidència de tres factors: processos històrics i socioeconòmics, una política lingüística i mecanismes psicosocials. Un grup minoritzat pot no ser numèricament minoritari: en la colonització una elit reduïda, però poderosa pot imposar i popularitzar normes, prejudicis i actituds que provoquen l'arrauliment de la població nadiua, quan no l'expulsió o l'assimilació, en condicions desfavorables.

7.2. Declaracions de les Nacions Unides

Les declaracions i convencions de les Nacions Unides que inclouen referències significatives als drets lingüístics –i que només citem en els seus punts principals– són aquestes:

1. Declaració universal dels drets humans, del 10 de desembre del 1948:

Article 2

Tothom té tots els drets i totes les llibertats que aquesta Declaració proclama sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o altra, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició.

Tampoc no es pot fer cap distinció fonamentada en la condició política, jurídica o internacional del país o territori de la jurisdicció del qual depèn una persona, tant si aquest és independent com si està sotmès a qualsevol altra limitació de sobirania.

2. Pacte internacional de drets civils i polítics, del 16 de desembre del 1966:

Article 2

Tots els Estats part d'aquest Conveni es comprometen a respectar i assegurar a tots els individus dins llur territori i subjectes a llur jurisdicció els drets que reconeix aquest Conveni, sense distinció de cap mena, com ara la raça, el color, el sexe, la llengua, la religió, l'opinió política o altra, l'origen nacional o social, els béns, el naixement o altres condicions." [...]

Article 14

[...]

3. En cas de qualsevol càrrec criminal imputat a algú, tothom té dret a les garanties mínimes següents, en condició de plena igualtat:

a) ser informat immediatament i detalladament, en una llengua que entengui, de la naturalesa i la causa del càrrec que li imputen.

[...]

f) disposar de l'assistència gratuïta d'un traductor en cas de no entendre o no parlar la llengua utilitzada en el jutjat.

Article 27

En aquells Estats en què hi hagi minories ètniques, religioses o lingüístiques, les persones que pertanyen a aquestes minories tenen el dret, juntament amb la resta dels membres del grup, a gaudir de llur pròpia cultura, a professar i practicar llur religió o a fer servir llur llengua.

Web recomanada

Per a conèixer la totalitat dels articles referits a la qüestió dels drets lingüístics, en els documents de les Nacions Unides, OSCE, Consell d'Europa i Unió Europea), aconsellem la consulta de la web següent:

<http://www.troc.es/mercator/index.htm>.

Lectura recomanada

També recomanem la consulta del vademècum següent:

Guide des documents légaux des structures d'appui et des programmes d'action concernant les langues moins répandues d'Europe (1994).
Dublín: Bureau Européen pour les Langues Moins Répandues.

3. Resolució 47/135, del 18 de desembre del 1992, de l'Assemblea General de les Nacions Unides. Declaració sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses o lingüístiques:

Article 1

1. Els estats han de protegir l'existència i la identitat de les minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques dins els territoris respectius, i han de fomentar les condicions per a la promoció d'aquesta identitat.
[...]

Article 2

Les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses o lingüístiques (a partir d'ara anomenades persones que pertanyen a minories) tenen el dret de gaudir de llur cultura, professar i practicar llur pròpia religió i utilitzar llur llengua, tant en públic com en privat, lliurement i sense la interferència de cap mena de discriminació.
[...]

5. Les persones que pertanyen a minories tenen el dret de crear i mantenir, sense cap mena de discriminació, contactes lliures i pacífics amb altres membres del grup, amb persones que pertanyen a altres minories, com també contactes a través de les fronteres amb ciutadans d'altres Estats amb els quals comparteixin lligams nacionals o ètnics, religiosos o lingüístics.

Article 4

4. Els estats haurien de prendre les mesures apropiades de manera que, sempre que sigui possible, les persones que pertanyen a minories disposin de les oportunitats apropiades per tal d'aprendre llur llengua materna o rebre l'educació en llur llengua materna.

Article 5.

Les polítiques i els programes nacionals han de ser elaborats i aplicats tenint en compte els interessos legítims de les persones que pertanyen a minories.

Els programes de cooperació i ajut entre els estats haurien de ser elaborats i aplicats tenint en compte els interessos legítims de les persones que pertanyen a minories.
[...]

Article 7

Els estats haurien de col·laborar per tal d'afavorir el respecte envers els drets que preveu aquesta Declaració.

4. Resolució del 20 de novembre del 1990 de l'Assemblea General de les Nacions Unides. Convenció relativa als drets dels infants.

Article 30

En els estats on existeixin minories ètniques, religioses o lingüístiques o persones d'origen autòcton, un infant autòcton o que pertanyi a una de les minories no pot ser privat del dret a tenir la seva pròpia vida cultural, de professar la seva pròpia religió o d'utilitzar la seva pròpia llengua en comú amb els altres membres del seu grup.

A aquests textos, encara es poden afegir tres documents aprovats per la Conferència General de la UNESCO (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura): la Convenció relativa a la lluita contra la discriminació en l'àmbit de l'ensenyament, del 14 de desembre del 1960; la Recomanació relativa a la participació i la contribució de les masses populars en la vida cultural, del 26 de novembre del 1976, i la Declaració de Mèxic sobre les polítiques culturals, del 6 d'agost del 1982. De tots aquests, citarem únicament el cinquè punt de la Declaració de Mèxic:

L'universel ne peut être posé abstraitement par aucune culture particulière; il émerge de l'expérience de tous les peuples du monde affirmant chacun son identité. Identité culturelle et diversité culturelle sont indissociables.

Per tant, l'estatut de les minories lingüístiques, en el marc de les Nacions Unides, reconeix individualment –als individus que les integren– una sèrie de drets (a la pròpia identitat, a desenvolupar la pròpia cultura, a fer servir la pròpia llengua, a establir i mantenir organitzacions pròpies, a les relacions transfrontereres, etc.), sota la cobertura del dret a la igualtat i a la no discriminació, però estableix, com a torna, singularment en la Declaració sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses o lingüístiques, una garantia d'intangibilitat, per a les fronteres estatals vigents –àmpliament desautoritzada, val a dir, pels esdeveniments dels darrers anys del segle XX. Tal com diu l'article 8:

Article 8

[...]

4. Cap punt d'aquesta Declaració no es pot dur a terme en cas que permeti una activitat contrària als objectius o als principis de les Nacions Unides, incloent-hi la igualtat sobirana, la integritat territorial i la independència política dels estats.

O, per dir-ho en paraules del professor australià Fernand de Varennes, especialista vinculat al Grup de Treball sobre les Minories de la UNESCO:

“Por esta razón, uno de los principales efectos de la promoción y protección de los derechos de las minorías es el mantenimiento de la paz y la estabilidad. [...] Con este espíritu hay que considerar los derechos de las minorías lingüísticas y otras minorías, con el deber en ellos otras tantas medidas destinadas a conseguir un equilibrio basado en la armonía y la inclusión y no en el conflicto y la exclusión.”

F. De Varennes (1997). Los derechos de las personas pertenecientes a minorías lingüísticas. <http://www.unesco.org/most/ln2pol4.htm>.

7.3. Documents, declaracions i convencions europees

En el continent europeu, la protecció dels drets fonamentals és regulada en l'àmbit de dues organitzacions *regionals*: el Consell d'Europa i la Unió Europea. Si bé és cert que tots els estats comunitaris són socis del Consell d'Europa, no tots els membres del Consell participen en la Unió, i ambdós organismes difereixen considerablement, quant als objectius i a la mena de drets que tutel·len preferentment: llibertats fonamentals, en el cas del primer; drets socials i econòmics, pel que fa a la segona. Una tercera institució –l'Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa– comparteix, amb les anteriors, l'àmbit europeu i una part dels objectius, però incorpora estats no europeus.

Lectura recomanada

Per a tot allò que fa referència a la protecció dels drets lingüístics, en l'àmbit europeu, recomanem la referència següent:

M. Corretja (1995). *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

7.3.1. Organització sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa

La Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa –que des de l'1 de gener del 1995 s'anomena Organització sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE)– està constituïda per 55 estats d'Europa, Àsia central, els Estats

Units i el Canadà, i va ser constituïda amb la signatura, l'1 d'agost del 1975, de l'Acta final d'Hèlsinki, en un context determinat, fins a la fi dels anys vuitanta, per la dialèctica tensió/distensió, entre els dos blocs enfrontats en la guerra freda. L'OSCE actua com un acord regional per a la consolidació d'un espai de seguretat, entre Vancouver i Vladivostok, i col·labora amb el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, però els compromisos adquirits pels seus membres estan desproveïts d'efectes jurídics internacionals i constitueixen, més aviat, una sèrie de principis als quals s'adapten els estats signants, de manera gradual i voluntària.

Especialment l'Acta final d'Hèlsinki recopila un extens catàleg de drets humans i de les anomenades *minories nacionals* o *cultures regionals*, a partir del reconeixement de les llibertats fonamentals i del dret de les minories a la igualtat i al gaudi ple d'aquestes llibertats i drets. En el document de la segona reunió de Copenhaguen de la Conferència sobre la dimensió humana, del 29 de juny del 1990, s'insisteix novament en el reconeixement dels drets de les minories nacionals, pel que fa a la no discriminació, l'ensenyament i l'ús oficial, i en la Carta de París per a una nova Europa, del 21 de novembre del 1990, s'introdueix, per a les minories, la possibilitat d'interposar recursos internacionals, si consideren vulnerats els seus drets:

Afirmem que la identitat ètnica, cultural, lingüística i religiosa de les minories nacionals ha de ser protegida i que les persones que pertanyen a minories nacionals tenen el dret d'expressar, preservar i desenvolupar aquesta identitat lliurement i sense cap mena de discriminació i amb igualtat plena davant la llei. Garantirem que tothom pugui interposar recursos efectius, tant nacionals com internacionals, contra qualsevol violació dels seus drets.

Així mateix, també inclouen referències als drets de les minories, a la descentralització, als drets dels treballadors migrants i a d'altres qüestions relacionades, els documents següents aprovats per l'OSCE: Document final de la reunió de Madrid, del 9 de setembre del 1980; Document de la segona reunió de Moscou de la Conferència sobre la dimensió humana, del 4 d'octubre del 1991; Informe del Consell de la CSCE del Seminari d'experts sobre institucions democràtiques a Oslo, del 15 de novembre del 1991; Document d'Hèlsinki sobre el desafiament del canvi, del 1992; Declaració de l'Assemblea Parlamentària de la CSCE a Hèlsinki, del 9 de juliol del 1993; Declaració de la cimera de Budapest, del 1994.

Cal destacar un cop més, però, la manca de vinculació jurídica internacional efectiva dels principis generals adoptats per l'OSCE, en benefici de les minories. En la pràctica, els drets dels membres de les comunitats lingüístiques a utilitzar públicament la seva llengua, i el nivell de respecte, per part dels governs, a l'exercici d'aquests drets, continua depenent essencialment de la situació històrica, política, econòmica i demogràfica de cada comunitat.

7.3.2. Consell d'Europa

El Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, del 4 de novembre del 1950, juntament amb els nou protocols addicionals que l'acompanyen, constitueix la garantia col·lectiva, en l'espai europeu, dels principis que conté la Declaració universal dels drets humans de l'Assemblea de les Nacions Unides, del 1948, en la qual s'inspira, gairebé literalment. Significativament, en aquest cas, els estats signants no únicament reconeixen els drets i les llibertats bàsics als seus ciutadans, sinó que també estableixen les garanties jurídiques necessàries per al seu compliment, en el marc d'una concepció dinàmica i jurisprudencial dels drets reconeguts. Concretament, la tutela judicial dels drets humans s'exerceix mitjançant l'activitat dels dos òrgans instituïts pel Conveni: la Comissió Europea de Drets Humans i el Tribunal Europeu de Drets Humans. Cal dir, però, que el Conveni esquivava el reconeixement tant dels drets lingüístics individuals com dels drets col·lectius de les minories, i únicament l'article 14 incorpora la prohibició de la discriminació per raons de llengua:

Article 14

Tothom ha de gaudir dels drets i llibertats reconeguts en aquesta Convenció sense cap mena de discriminació, especialment per raons de sexe, raça, color, llengua, religió, opinions polítiques o d'altres, origen nacional o social, pertinença a una minoria nacional, situació econòmica, lloc de naixement o qualsevol altra situació.

Posteriorment, ha estat aprovada una recomanació relativa als problemes d'educació i de cultura plantejats per les llengües minoritàries i els dialectes a Europa, del 7 d'octubre del 1981, i una extensa Convenció-marc sobre la protecció de les minories nacionals, de novembre del 1994. Sens dubte, però, el document del Consell d'Europa més important i més conegut és l'anomenada Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, aprovada el 25 de juny del 1992 pel Consell de Ministres i oberta a la signatura dels estats membres, a partir del 2 d'octubre del 1992. Fins al mes de juliol de 2001, havia estat signada i ratificada pels estats següents: Alemanya, Àustria, Croàcia, Dinamarca, Eslovènia, Espanya, Finlàndia, Hongria, Liechtenstein, Noruega, Països Baixos, el Regne Unit, Suècia i Suïssa. La gènesi d'aquesta Carta va ser, en si mateixa, prou significativa, ja que fou impulsada, a partir del 1984, per l'interès d'una sèrie d'experts i representants polítics de l'Assemblea parlamentària i del Consell de poders locals i regionals del Consell d'Europa, va ser retallada per la Comissió de Cultura i el plenari d'aquest Consell i, finalment, frenada pel Consell de Ministres i enviada per una comissió d'experts *ad hoc*, constituïda per funcionaris estatals, que va retallar considerablement els pressupòsits inicials i va enllestir una Carta més possibilista, finalment aprovada el 25 de juny del 1992.

En contra de la Carta...

... únicament va votar Grècia. S'abstingueren França, el Regne Unit, Xipre i Turquia, i s'absentà el delegat búlgar.

En síntesi, val a dir que la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries únicament pren en consideració el valor d'aquestes llengües "com a expressió de la seva riquesa cultural".

En conseqüència, incorpora una sèrie de mesures per a afavorir que siguin usades en els àmbits de l'ensenyament, la justícia, l'administració i els serveis públics, els mitjans de difusió, les activitats culturals i les relacions transfrontereres, però no inclou cap reconeixement de cooficialitat, ni incorpora cap garantia jurisdiccional, ja que únicament es refereix a controls informatius i mecanismes d'autocontrol estatal. Com era d'esperar, doncs, difícilment pot satisfer les expectatives i els objectius mínims d'una gran varietat de situacions sociolingüístiques diferents, encara que, en cada cas, s'haurà d'aplicar el règim jurídic més favorable, per tal com els drets i garanties reconeguts en legislacions estatals i acords internacionals no poden ser pas ignorats ni limitats per l'existència de la Carta.

Lectures complementàries

Per a avaluar més bé el contingut de la Carta i conèixer les vicissituds de la seva aprovació, recomanem la consulta dels articles següents:

M.A. Clotet (1994). "La Carta europea de las lenguas regionales o minoritarias". *Revista de Instituciones Europeas* (vol. 21, núm. 2, pàg. 529-562).

L.M. De Puig (1991). "Debat i elaboració de la Carta europea de les llengües". *Revista de Llengua i Dret* (núm. 16, pàg. 153-172).

Finalment, cal advertir que, en certa mesura, aquesta és una Carta "a la carta", per tal com ofereix, als estats signants, la possibilitat d'eleger entre un ampli ventall de compromisos –des dels mínims fins a opcions més exigents–, els atribueix la facultat de manifestar reserves i, sobretot, els reconeix el privilegi de decidir quines de les llengües usades en el seu territori han de ser considerades regionals o minoritàries. En aquest sentit, considerem significatives algunes de les reserves expressades pel Govern francès, en el moment de signar la Carta, en les quals manifesta, amb molta claredat, que no reconeix ni protegeix minories, ni admet l'existència de drets col·lectius, per als parlants de les llengües regionals o minoritàries. Aquesta transcendental declaració és compartida –explícitament o amb el desinterès manifestat per la signatura i/o la ratificació del document– per altres governs representats en el Consell d'Europa:

1. Dans la mesure où elle [la República francesa] ne vise pas à la reconnaissance et la protection de minorités, mais à promouvoir le patrimoine linguistique européen, et que l'emploi du terme de «groupes» de locuteurs ne confère pas de droits collectifs pour les locuteurs des langues régionales ou minoritaires, le Gouvernement de la République interprète la Charte dans un sens compatible avec le Préambule de la Constitution, qui assure l'égalité de tous les citoyens devant la loi et ne connaît que le peuple français, composé de tous les citoyens sans distinction d'origine, de race ou de religion."

Extret de la Declaració de plens poders, tramesa el 7 de maig del 1999, amb motiu de la signatura de la Carta, per part del Govern francès.

7.3.3. Unió Europea

Ja hem comentat quin és el règim lingüístic de la Unió Europea, basat en el multilingüisme integral dels seus òrgans –únicament referit a les llengües oficials dels estats membres– i en l'acceptació dels règims lingüístics establerts en cadascun dels estats. Amb l'excepció d'un parell d'articles del Tractat sobre la Unió, o de Maastricht, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries és l'únic conveni signat i/o ratificat per alguns dels estats membres de la Unió

Vegeu la "Lectura 10", que trobareu en el volum de documents de lectura associat a aquesta assignatura (M. Corretja, 1995, fragment, pàg. 17-24).

Europea que conté mesures i drets relatius a aquestes llengües. Els articles 126 i 128 del Tractat de Maastricht determinen el que segueix:

Article 126

La Comunitat contribueix al desenvolupament d'una educació de qualitat encoratjant la cooperació entre els estats membres i, si és necessari, recolzant i completant llur acció respectant plenament la responsabilitat dels estats membres pel que fa al contingut de l'ensenyament i de l'organització del sistema educatiu i també llur diversitat cultural i lingüística.
[...]

Article 128

La Comunitat contribueix a l'expansió de les cultures dels estats membres en el respecte de la seva diversitat nacional i regional, posant en evidència la seva herència cultural comuna.

Logotip del Parlament Europeu

Una mica més actiu i bel·ligerant sembla el Parlament Europeu –que és l'única institució europea elegida per sufragi universal, però que està mancat de competència legislativa plena–, especialment en les seves resolucions sense conseqüències jurídiques. Tanmateix, l'opinió d'un dels seus integrants – l'eurodiputat català Carles Alfred Gasòliba– no és gaire optimista, pel que fa a l'actuació de la cambra europea, en l'àmbit dels drets culturals i lingüístics de les minories:

“Per obtenir una certa tranquil·litat de consciència, el Parlament Europeu, cada tres o quatre anys, tracta aquest tema i en fa unes recomanacions. Aquestes recomanacions no les apliquen els seus destinataris, que bàsicament són els estats membres de les comunitats europees i les pròpies institucions de la Comunitat com són el Consell i la Comissió. Passats uns anys, torna a haver-hi una proposta, que torna a recordar la necessitat d'un tractament adequat per a aquest assumpte.”

C.A. Gasòliba (1995). “El Parlament Europeu i els drets lingüístics”. A: *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi sobre Drets lingüístics* (pàg. 11-19). Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

De resolucions sense conseqüències jurídiques, no en manquen: la Resolució sobre una carta comunitària de les llengües i cultures regionals i sobre una carta dels drets de les minories ètniques, del 16 d'octubre del 1981, preparada per Gaetano Arfé; la Resolució sobre les mesures a favor de les llengües i les cultures minoritàries, de l'11 de febrer del 1983, preparada per Gaetano Arfé; la Resolució sobre les llengües i cultures de les minories regionals i ètniques de la Comunitat Europea, del 30 d'octubre del 1987, preparada per Willy Kuijpers; la Resolució sobre la política regional comunitària i el paper de les regions, del 28 d'octubre del 1988, preparada per P. de Pasquale; la Resolució sobre la indústria cinematogràfica i televisiva europea, del 21 de març del 1989, preparada per Gijs de Vries; la Resolució sobre la comunicació de la Comissió referida a les noves perspectives per a l'acció de la Comunitat en l'àmbit cultural, del 21 de gener del 1993, preparada per Roberto Barzanti; la Resolució sobre la diversitat cultural i els problemes de la formació escolar dels fills dels immigrants dins la Comunitat Europea, del 21 de gener del 1993, preparada per Bárbara Dürhkop; la Resolució sobre la promoció del llibre i el desenvolupament de la lectura a Europa, del 21 de gener del 1993, preparada per Jessica Larive, i la Resolució sobre les minories lingüístiques i culturals de la Comunitat Europea, del 9 de febrer del 1994, preparada per Mark Killilea.

Sens dubte, les resolucions més transcendents han estat les conegudes –amb el cognom de l'eurodiputat o eurodiputada que n'han estat impulsors i ponents– com a Resolució Arfé (del 1981), que va possibilitar la creació de l'Oficina Europea per a les Llengües Menys Difoses (EBLUL), a la qual ens hem referit en altres ocasions; la Resolució Kuijpers, en suport a la redacció de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, i la Resolució Killilea. Entre d'altres punts, aquest darrer document inclou les recomanacions següents:

2. subratlla un cop més la necessitat, per als estats membres, de reconèixer llurs minories lingüístiques i d'adoptar les disposicions jurídiques i administratives necessàries per tal d'instaurar les condicions desitjables per preservar i desenvolupar aquestes llengües.
[...]

8. encoratja vivament els estats, i també les regions i col·lectivitats locals afectades, a estudiar la possibilitat d'arribar a acords tendents a la creació d'institucions lingüístiques transfronteres per a les llengües i les cultures de menor difusió que són utilitzades en dos o més estats veïns o simultàniament en diversos estats membres.

Finalment, hem de destacar l'actuació de l'EBLUL –aquest organisme independent per a la promoció de les llengües menys difoses, citat en diverses ocasions–, com a *lobby* europeu, i el seu suport al projecte Mercator: una xarxa informativa i documental sobre aquestes llengües, en els àmbits de l'educació, la legislació i els mitjans de comunicació, integrada per la Fryske Akademy, de Frísia; el CIEMEN (Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i Nacionals), de Catalunya, i la Universitat del País de Gal·les. Tampoc no podem deixar d'esmentar l'encàrrec, fet per la Comissió Europea, d'un nou i definitiu informe, sobre la situació de les llengües minoritzades, anomenat Euromosaic, desenvolupat coordinadament per l'Institut de Sociolingüística Catalana, el Centre de Recherche sur le Plurilinguisme, de Brussel·les, i el Research Centre of Wales, de Bangor, al País de Gal·les, i dirigit, respectivament, per Miquel Strubell, Peter Nelde i Glyn Williams.

7.4. Altres declaracions internacionals

Únicament recordarem aquí l'existència d'alguns convenis *regionals*, en la línia del Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, del 4 de novembre de 1950, i d'altres documents del Consell d'Europa, que constitueixen una adaptació progressiva de les declaracions de les Nacions Unides, i que incorporen, en més o menys mesura, disposicions referides als drets lingüístics. En el cas de l'Organització d'Estats Americans (OEA) –creada l'any 1948, com a successora de l'anterior Unió Panamericana, i integrada per 35 estats– els textos aprovats són aquests: Declaració americana de drets i deures humans (1948); Convenció americana de drets humans (1969); Protocol addicional a la Convenció americana de drets humans en l'àrea dels drets econòmics, socials i culturals; Projecte americà de declaració sobre els drets dels pobles indígenes (1997). En l'àmbit del continent africà, l'Organització de la Unitat Africana (OUA) –fundada l'any 1963 i integrada per 44 estats– cal citar els dos tractats següents: la Carta africana sobre drets humans i dels pobles (1981) i la Carta africana sobre drets i benestar dels infants (1990).

Vegeu la "Lectura 11" del volum de documents de lectura associat a aquesta assignatura (*El català reconegut pel Parlament Europeu*, 1991, fragment, pàg. 119-122).

7.5. Declaracions i convencions no governamentals

En l'àmbit internacional, diverses institucions i organitzacions no governamentals han fet esforços per a promoure la redacció, la signatura i la divulgació de declaracions relacionades amb la protecció dels drets de les minories, els pobles indígenes i els drets humans, en general. A pesar de la seva manca de càrrega jurídica efectiva, no es pot negar l'interès que tenen aquestes iniciatives, tant pel que fa a la divulgació d'una perspectiva més completa dels fenòmens de minorització lingüística i les seves implicacions polítiques, com pel que es refereix a la seva influència, a l'hora de divulgar aquestes realitats, i d'exercir una pressió moderada sobre els governs i les institucions continentals i mundials. Entre aquestes, podríem esmentar la Declaració de Tlahuitoltepec sobre els drets fonamentals de les nacions indígenes, nacionalitats i pobles de Llatinoamèrica, la Declaració de Santiago de Compostel·la del PEN Club internacional, la Declaració de Recife de l'Associació Internacional per al Desenvolupament de la Comunicació Internacional, etc.

Per la seva transcendència, únicament recordarem, per acabar, el contingut de la ja esmentada Declaració universal de drets lingüístics, aprovada a Barcelona, en la reunió esdevinguda entre el 6 i el 8 de juny del 1996, per un centenar de representants de diversos centres PEN, organitzacions no governamentals, experts i representants de diferents comunitats lingüístiques d'arreu del món, aplegats en una Conferència Mundial de Drets Lingüístics. L'organització de l'assemblea va córrer a càrrec del Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN internacional, el CIEMEN, el Centre Unesco de Catalunya, la Fundació Jaume Bofill i la Fundació per als Drets Col·lectius dels Pobles, i va comptar amb el suport de les universitats i les institucions catalanes, la UNESCO i la Comissió Europea.

La Declaració universal de drets lingüístics...

... o DUDL ha estat reiteradament citada al llarg de l'apartat "Els drets lingüístics com a drets fonamentals de les persones i de les comunitats" d'aquest mòdul –de fet, ha estat resseguint el fil d'aquesta declaració no governamental que hi hem explicat en termes generals la qüestió dels drets lingüístics.

La Declaració considera drets inalienables, entre d'altres, els drets individuals i col·lectius següents: ser reconegut com a membre d'una comunitat lingüística; usar la pròpia llengua, en públic i en privat; relacionar-se i associar-se amb altres membres de la comunitat d'origen; l'ensenyament en la pròpia llengua; disposar de serveis culturals; ser atesos en la pròpia llengua, en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques, etc., i també inclou un catàleg dels drets de les comunitats lingüístiques com a tals: disposar dels recursos necessaris per assegurar la transmissió futura de la llengua; l'oficialitat de la seva llengua dins el seu territori; fer servir la seva llengua, davant dels tribunals de justícia, etc.

Nascuda amb uns objectius força ambiciosos, la Declaració –que és una proposta de protocol intergovernamental sobre drets lingüístics– aspira a ser assumida per la UNESCO i per l'Assemblea General de les Nacions Unides, a fi que pugui arribar a esdevenir un annex de la Declaració universal dels drets

humans, del 1948. En conseqüència, la declaració proposa la creació d'un Consell de les Llengües, en el marc de les Nacions Unides, i d'una Comissió Mundial de Drets Lingüístics, de naturalesa consultiva i no oficial, integrada per representants d'ONG i d'entitats especialitzades en l'àmbit dels drets lingüístics.

Per a assegurar la continuïtat dels treballs i l'assoliment d'aquestes iniciatives, han estat creats un Comitè de seguiment i d'un Comitè científic de la Declaració. De moment, ha rebut l'adhesió del Congrés dels Diputats espanyol, el Consell de la Vall d'Aosta, el Consell Insular de Menorca, el Parlament de Catalunya i el Parlament de Galícia.

Lectura recomanada

Per a conèixer satisfactòriament el contingut de la Declaració, qui són els seus promotors i signants, i el desenvolupament dels seus objectius, aconsellem que consulteu l'adreça següent: <http://www.linguistic-declaration.org>.

Resum

Un cop hem apuntat d'entrada l'extraordinari grau de **diversitat lingüística** que es dona al nostre planeta, hi hem associat tot seguit els **drets lingüístics**, els quals, com els drets humans fonamentals, poden ser **individuals** o bé **col·lectius** (aplicables aquests a comunitats lingüístiques assentades territorialment amb caràcter històric i també a grups lingüístics que es mantenen com a tals malgrat llur caràcter essencialment extraterritorial), si bé, atesa la interrelació entre aquests tipus, és recomanable concebre els drets lingüístics com a **integrals**.

D'altra banda, hem resseguit els **criteris** principals que poden determinar la política lingüística de les administracions i en articular dels estats contemporanis, distingint bàsicament els criteris derivats de **principis** (en especial dels dos principis fonamentals de la política lingüística mateixa: el de personalitat i el de territorialitat) i els criteris relacionats amb **objectius** (explícits o implícits) de les polítiques públiques: monolingüistes o plurilingüistes, en diferents graus i sota fórmules diverses. Així mateix, pel que fa a l'àmbit particular de l'ensenyament, hom observa una gradació des de l'unilingüisme estatal a la total llibertat d'elecció en cas de reconeixement del plurilingüisme, passant per models d'integració.

La part central del mòdul (apartat "Estudi comparatiu d'alguns paradigmes de regulació de la diversitat lingüística") ha estat dedicada a analitzar cinc casos pel seu alt valor **paradigmàtic**, tots aquests en el marc europeu: **Grècia** és un exemple gairebé extrem d'estat que pretén l'assimilació total dels grups lingüístics minoritaris –fins al punt de negar-ne l'existència–; el País de **Gal·les** (en el marc estatal del Regne Unit) exemplifica la difícil lluita per la supervivència d'una llengua cèltica en un estat que no assumeix plenament el plurilingüisme; **Finlàndia**, per contra, ve a ser el model de màxim respecte i protecció, especialment pel que fa a la minoria sueca; **Luxemburg** es caracteritza per la seva posició de cruïlla i sembla demostrar que és possible la convivència de llengües i varietats diferents en un marc legal d'escassa regulació; i **Itàlia** se singularitza per un tractament desigual de les seves diverses i no sempre comparables minories lingüístiques.

En els apartats "El règim lingüístic de les institucions internacionals i europees" i "La regulació internacional dels drets lingüístics: convenis, cartes, declaracions, pactes" hem ofert un panorama del tractament del plurilingüisme en l'àmbit **internacional**, des d'una doble òptica: en primer lloc, analitzant mínimament el règim lingüístic d'institucions com les Nacions Unides, el Consell d'Europa o la Unió Europea (on se sol distingir entre llengües oficials i llengües de treball); i en segon lloc, parant l'atenció sobre determinats textos

–legals, paralegals o merament intencionals– dedicats a la regulació dels drets lingüístics en aquest mateix pla internacional, o que hi fan referència (convenis, pactes, declaracions, etc.).

Activitats

1) Estudieu i compareu les classificacions de les llengües del món en famílies i grups lingüístics que apareixen en les obres de referència recents (vegeu l'apartat "La distribució mundial de la diversitat i la desigualtat lingüístiques" d'aquest mòdul; i també: C. Junyent, J.C. Moreno Cabrera, etc.) i, ressaltau-ne les informacions més rellevants i elaboreu el vostre quadre sinòptic sobre la qüestió. En la mesura del que és possible, contrasteu aquestes dades amb allò que es veu reflectit en un mapa polític del món o de cadascun dels continents.

2) Feu un contrast detallat dels drets lingüístics recollits per la Declaració universal de drets lingüístics del 1996 (edició: Girona, 2000, o qualsevol altra reproducció íntegra) i dels que s'esmenten en la Llei de política lingüística de Catalunya (Llei 1/1998, del 7 de gener), resseguiu cadascun dels seus articles i confeccioneu, si cal, una taula a doble columna on quedin reflectides les coincidències, les divergències i les absències d'un text en comparació amb l'altre.

3) Cerqueu informació (en part per mitjà de les fonts bibliogràfiques i d'Internet anotades en l'apartat "Fonts d'informació sobre política i planificació lingüístiques" d'aquest mòdul) sobre les altres varietats lingüístiques del Regne Unit, diferents del gal·lès, i sobre les diferents varietats presents a l'Estat italià, esmentades i mínimament comentades, respectivament, en els apartats "El País de Gal·les o el reconeixement d'un estatut jurídic diferenciat" i "Itàlia o la diversitat de tractaments" d'aquest mateix mòdul.

4) Feu un resum de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, i reflexioneu sobre la seva aplicabilitat a diferents casos que conegueu, inclòs lògicament el català, atès el context (estatal, legal, polític, social, etc.) que concorre en cadascun d'aquests casos.

Exercicis d'autoavaluació

1. Relacioneu cadascuna de les següents comunitats autònomes de l'Estat espanyol amb el model de política lingüística educativa que apliquen (unilingüisme; separatisme electiu; conjunció lingüística): Navarra, Múrcia, Balears, Astúries, Catalunya, Galícia, País Valencià, Andalusia, Euskadi, Madrid, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura.

2. Aparelleu les minories lingüístiques de la primera columna amb els corresponents estats europeus de la columna de la dreta:

Careliana	Regne Unit
Sarda	Finlàndia
Aromanesa	Itàlia
Franconormanda	Grècia

3. El suec és considerat a Finlàndia, des d'un punt de vista legal,...

- a) una llengua estrangera.
- b) una varietat dialectal interna.
- c) una llengua pròpia, territorialitzada.
- d) la llengua oficial de l'estat.
- f) la llengua d'un grup minoritari, sense drets reconeguts.

3. A continuació reproduïrem un punt de l'article 5 de la resolució 47/135, del 18 de desembre del 1992, de l'Assemblea General de les Nacions Unides, sobre els drets de les persones pertanyents a minories nacionals o ètniques, religioses o lingüístiques. Alguns dels seus termes clau estan amagats darrere d'un dilema; destrieu-ne en cada cas el vertader:

a) Les polítiques i els programes nacionals (*han de ser / poden ser*) elaborats i (*aplicats / avaluats*) tenint en compte els interessos (*particulars / legítims*) de les persones que pertanyen a (*grups immigrants / minories*).

Solucionari

1. Unilingüisme: Múrcia, Astúries, Andalusia, Madrid, Aragó, Castella-Lleó i Extremadura. Separatisme electiu: Navarra, Balears, País Valencià i Euskadi. Conjunció lingüística: Catalunya i Galícia.
2. Careliana: Finlàndia. Sarda: Itàlia. Aromanesa: Grècia. Franconormanda: Regne Unit.
3. c.
4. a) han de ser; b) aplicats; c) legítims; d) minories.

Glossari

drets lingüístics

Aspecte dels drets humans que consisteixen, essencialment, en el dret a l'ús de la llengua pròpia en tots els àmbits públics i privats. En l'actualitat, les declaracions i acords de les principals institucions europees i internacionals s'orienten, a poc a poc, cap al reconeixement de drets lingüístics col·lectius, i no únicament dels individuals.

EBLUL

Vegeu *European Bureau for Lesser Used Languages*

European Bureau for Lesser Used Languages

Entitat creada l'any 1983 i finançada per la Comissió Europea, amb seu a Dublín, que té com a finalitats la promoció i la divulgació de les anomenades *llengües menys usades*, i que està integrada per comitès estatals, en representació de les comunitats lingüístiques minoritzades.

interlingua

Denominació que s'aplica a la llengua o llengües naturals (llatí, anglès, francès, etc.) o artificials (esperanto) que assumeixen el paper de llengües per a la comunicació internacional. També s'anomena *lingua franca*, *llengua internacional*, etc.

llengües menys usades

Denominació utilitzada, en l'àmbit de la Unió Europea, per a designar les llengües que es fan servir en un estat i que no són la llengua oficial d'aquest estat, bé sigui perquè la corresponent comunitat lingüística no disposa d'estructures estatals (català, occità, cors, etc.) o perquè està partida per una frontera interestatal o més (l'alemany a Dinamarca, França, Itàlia i Bèlgica, o el suec a Finlàndia).

llengua nacional

Llengua oficial única de l'estat, anomenada així especialment a partir de la Revolució francesa –en sintonia amb denominacions com *hisenda nacional*, *foment nacional*, *guàrdia nacional*, etc.–, la difusió i l'ampliació dels usos de la qual passaren a ser considerats factors de progrés i elements imprescindibles de cohesió interna i de diferenciació externa, per al nou estat nació modern. Posteriorment, també s'ha utilitzat el concepte *llengua nacional*, en oposició a *llengua estatal*, per a referir-se a les llengües de les comunitats lingüístiques sense estat. Finalment, en casos com el de Luxemburg, es denomina *llengua nacional* a la pròpia del país (el luxemburguès), per a diferenciar-la de les altres llengües usades en el territori i dotades de reconeixement jurídic (francès i alemany).

llengua oficial / llengua de treball (a la Unió Europea)

Llengües que d'acord amb el règim lingüístic de la Unió Europea, que és competència del Consell de Ministres, reben la sanció de l'autoritat constituïda (són oficials) i de treball (vàlides i utilitzades en les sessions de totes les institucions, i en les relacions de la Unió amb els estats i amb els ciutadans europeus); aquestes llengües són les onze següents: alemany (Alemanya, Àustria), anglès, danès, espanyol, finlandès, francès (França i Valònia belga), grec, italià, neerlandès (Holanda i Flandes), portuguès i suec. Dues llengües més, el gaèlic irlandès (llengua nacional d'Irlanda, conjuntament amb l'anglès) i el luxemburguès (llengua nacional de Luxemburg, des del 1984) són únicament considerades oficials o "llengües de tractat", perquè s'hi tradueixen els textos fonamentals i/o determinats actes de dret o reglaments.

llengües regionals o minoritàries

Llengües, segons el Consell d'Europa, usades tradicionalment per un grup de ciutadans d'un estat, diferents de l'oficial d'aquest estat, quan constitueixen un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'estat. D'aquesta definició s'exclouen els dialectes de la llengua oficial respectiva i les llengües dels immigrants.

minorització / minoria / situació minoritària

Minorització o *situació minoritària*, millor que *minoria* (un terme més aviat estadístic que interpretatiu) constitueix l'altra cara de la moneda de la imposició de la llengua nacional de l'Estat, i consisteix en la reducció prescrita pel poder estatal i pels grups dominants, dels usos i del nombre de parlants de les llengües no estatals, considerades com una rèmora per a les exigències del progrés i condemnades a la desaparició.

personalització dels drets lingüístics

Cas en què un estat aplica una política lingüística basada en les característiques de les persones implicades (llengua materna, llengua de preferència, etc.), amb independència del territori en què es trobin.

territorialització (dels drets lingüístics)

Cas en què un estat aplica una política lingüística caracteritzada pel fet de tractar els ciutadans d'acord amb el territori en què es trobin, independentment de les seves característiques individuals o de grup.

Bibliografia**Bibliografia bàsica**

Baggioni, D. (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Éditions Payot.

Calvet, L.J. (1993). *L'Europe et ses langues*. París: Librairie Plon.

Corretja, M. (1995). *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Guide des documents légaux, des structures d'appui et des programmes d'action concernant les langues moins répandues d'Europe (1994). Dublín: Bureau Européen pour les Langues Moins Répandues.

Sanguin, A.L. (dir.) (1993). *Les minorités ethniques en Europe*. París: Éditions l'Harmattan.

Bibliografia complementària

Argelaguet, J. (1998). "Las políticas lingüísticas: diversidad de modelos lingüístico-escolares". A: R. Gomà; J. Subirats (coord.). *Políticas públicas en España. Contenidos, redes de actores y niveles de gobierno* (pàg. 294-316). Barcelona: Ariel.

Bastardas, A. (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.

Boix, E.; Vila, F.X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.

Cotano, À. (2000). *Les llengües minoritzades d'Europa*. València: 3i4.

Lingua + (CD-ROM) (1998). Vitòria: Gobierno Vasco.

Declaració universal de drets lingüístics (1996). Girona: Comitè de Seguiment de la DUDL, 2000.

Jenniges, W. (ed.) (1997). *Select bibliography on minority languages in the European Union*. Brussel·les: European Bureau for Lesser Used Languages.

Lamuella, X. (1987). *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.

Mari, I. (1992). *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la planificació lingüística*. Barcelona: Empúries.

Milian i Massana, A. (1992). *Drets lingüístics i dret fonamental a l'educació. Un estudi comparat: Itàlia, Bèlgica, Suïssa, el Canadà i Espanya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Mollà, T. (ed.) (1997). *Política i planificació lingüístiques*. Alzira: Bromera.

Ninyoles, R.L. (1989). *Estructura social i política lingüística*. Alzira: Bromera.

Pentikäinen, J.; Hiltunen, M. (ed.) (1995). *Cultural Minorities in Finland. An Overview towards Cultural Policy*. Hèlsinki: Publications of the Finnish National Commission for UNESCO.

Pizzorusso, A. (1983). "Minories i grups ètnics a Itàlia: perspectives de tutela". *Ordenació legal del plurilingüisme als estats contemporanis* (pàg. 12-28). Barcelona: Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya.

Pueyo, M. (1996). *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès Editors.

Pueyo, M. (2000). "Fonts d'informació sobre política i planificació lingüístiques, a Internet". *Revista de Llengua i Dret* (núm. 33, pàg. 75-96).

Referències bibliogràfiques

Aracil, L. (1982). *Papers de Sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.

El català reconegut pel Parlament Europeu. Estrasburg, 11.12.90 (1991). Barcelona: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, Generalitat de Catalunya.

Catrina, W. (1989). *I retoromanici oggi. Grigioni-Dolomiti-Friùli* (trad. de R. Boldini; ed. original 1983). Lugano.

Clotet, M.A. (1994). "La Carta europea de las lenguas regionales o minoritarias". *Revista de Instituciones Europeas* (vol. 21, núm. 2, pàg. 529-562).

Dansereau, J. (1995) "Drets lingüístics individuals i drets lingüístics col·lectius". *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi Internacional* (pàg. 9-29). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

De Varennes, F. (1997). *Los derechos de las personas pertenecientes a minorías lingüísticas* <http://www.unesco.org/most/ln2pol4.htm> [consulta 9 gener 2001].

De Witte, B. (1992). "Le principe d'égalité et la pluralité linguistique". *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret lingüístic* (pàg. 11-19). Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Gasòliba, C.A. (1995). "El Parlament Europeu i els drets lingüístics". *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi Internacional* (pàg. 113-116). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Grimes, B.F. (ed.) (1992). *Ethnologue. Languages of the World*. Dallas: Summer Institute of Linguistics.

Junyent, C. (1989). *Les llengües del món. Ecolingüística*. Barcelona: Empúries.

Junyent, C. (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.

Junyent, C. (1999). *La diversitat lingüística. Didàctica i recorregut de les llengües del món*. Barcelona: Octaedro.

Lucas, J. de (1993). "Algunos problemas del estatuto jurídico de las minorías. Especial referencia a la situación en Europa". *Revista del Centro de Estudios Constitucionales* (núm. 15).

Mari, I. (1995) "Algunes distincions objectives essencials per a l'aplicació igualitària dels drets lingüístics". *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi Internacional* (pàg. 42-51). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Moreno Cabrera, J.C. (1990). *Lenguas del mundo*. Madrid: Visor.

Moreno Cabrera, J.C. (2000). *La dignidad e igualdad de las lenguas. Crítica a la discriminación lingüística*. Madrid: Alianza.

Oudin, A.S. (1996). *Immersion and Multilingual Education in the European Union. Inventory of educational systems in which teaching is provided partly or entirely through the medium of a regional or minority language*. Luxemburg: The European Lesser Used Languages.

Ninyoles, R.L. (1976). *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*. València: 3 i 4.

Plevnes, J. (1999). "Europa i els Balcans. Entre tragèdia i soledat". *Literatures* (núm. 3, pàg. 50-55). Barcelona.

Puigdevall, M. (1999). "Política lingüística al País de Gal·les". *Polítiques lingüístiques a països plurilingües. Cicle de conferències* (pàg. 97-111). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Ramon, O. (1994). "Plurilingüismo en las Comunidades Europeas". A: A. Bastardas; E. Boix (ed.). *¿Un estado una lengua? La organización política de la diversidad lingüística* (pàg. 155-167). Barcelona: Octaedro.

Rubert de Ventós, X. (1999). *Catalunya: de la identitat a la independència*. Barcelona: Empúries.

Seurujärvi-Kari, I.; Pedersen, S.; Hirvonen, V. (1997). *Les Sámi. Le peuple indigène du Grand Nord*. Brussel·les: Bureau Européen pour les Langues Moins Répandues.

Siguan, M. (1995). *L'Europa de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.

Tuson, J. (1994). *El llenguatge*. Barcelona: Empúries.

Tuson, J. (2001). *Una imatge no val més que mil paraules. (Contra els tòpics)*. Barcelona: Empúries.

Verdoodt, A. (1973). *La protection des droits de l'homme dans les États plurilingues*. Brussel·les: Éditions Labor.

